

*süd***slavistik**·online

Zeitschrift für südslavische Sprachen, Literaturen und Kulturen

NR. 3 (APRIL 2011)

ISSN 1868-0348

HERAUSGEBER Jochen Raecke (Tübingen)

REDAKTION Bernhard Brehmer (Hamburg)

Daniel Bunčić (Tübingen)

Biljana Golubović (Karlsruhe/Tübingen)

Slavica Stevanović (Tübingen)

Danko Šipka (Chandler/Arizona)

THEMENHEFT

Dvojezična leksikografija bosanskog/hrvatskog/ srpskog jezika

HERAUSGEBER Danko Šipka (Chandler/Arizona)

südslavistik°online ist eine wissenschaftliche Onlinezeitschrift zur südslavischen (bosnischen, bulgarischen, kroatischen, makedonischen, montenegrinischen, slovenischen und serbischen) Sprach-, Literatur- und Kulturwissenschaft.

Themenhefte zu einzelnen Themen aus der gesamten südslavischen Sprach-, Literatur- oder Kulturwissenschaft, Themenhefte zu einer der südslavischen nationalen Sprachen, Literaturen und Kulturen und gemischte Hefte wechseln sich in loser Folge ab.

Die hauptsächlichen Publikationssprachen von *südslavistik*°online sind Deutsch und Englisch; in Themenheften können entsprechend den behandelten Themen weitere Sprachen zugelassen werden.

Veröffentlicht werden nur vorher nicht publizierte Originalbeiträge. Die Auswahl der Artikel obliegt der Redaktion bzw. bei Themenheften den Themenheftherausgebern in Zusammenarbeit mit der Redaktion.

ERSCHEINUNGSWEISE zwei Hefte pro Jahr angestrebt

ZUGANG kostenloser Onlinezugang über
www.suedslavistik-online.de

Eine gesicherte Kopie auf CD und ein gedrucktes Heft befinden sich in der Bibliothek der Neuphilologischen Fakultät der Universität Tübingen.

Ein weiteres gedrucktes Heft wird in der Universitätsbibliothek Tübingen aufbewahrt und ist auch per Fernleihe erhältlich.

HERAUSGEBER (V. I. S. D. P.) Prof. Dr. Jochen Raecke
Slavisches Seminar der Universität Tübingen
Wilhelmstraße 50
D-72074 Tübingen

REDAKTION Prof. Dr. Bernhard Brehmer (Hamburg)
Dr. Daniel Bunčić (Tübingen)
Dr. Biljana Golubović (Karlsruhe/Tübingen)
Slavica Stevanović M.A. (Tübingen)
Prof. Dr. Danko Šipka (Chandler/Arizona)
redaktion@suedslavistik-online.de

SATZ UND WEBDESIGN Dr. Daniel Bunčić (Tübingen)

Beiträge für die Zeitschrift senden Sie bitte – stets nach vorheriger Absprache – im .odt-, .rtf-, .doc- oder .docx-Format (möglichst mit einer zusätzlichen .pdf-Version) an die E-Mail-Adresse der Redaktion. Rezensionsexemplare sind an die oben angegebene Adresse des Herausgebers erbeten. Eine Verpflichtung zur Besprechung kann jedoch nicht (oder nur nach vorheriger Absprache) übernommen werden.

Die Zeitschrift darf zu privaten und wissenschaftlichen Zwecken ausgedruckt und einzelne Artikel dürfen zu Lehrzwecken vervielfältigt werden. Sonstige Vervielfältigung oder Nachdruck **nur mit ausdrücklicher Genehmigung** der Autoren und/oder Redaktion. Für den Inhalt der Artikel sind die Autoren selbst verantwortlich.

Inhalt von Heft 3

DANKO ŠIPKA (Chandler/Arizona)	
Uvodna napomena	5
MIRKO CVETKOVIĆ (Beograd), RADOVAN LUČIĆ (Amsterdam), JELICA NOVAKOVIĆ-LOPUŠINA (Beograd)	
Jednim udarcem dvije muhe: Opis projekta „Hrvatsko- nizozemski rječnik i srpsko-nizozemski rječnik“	7–31
SYBILLA DAKOVIĆ (Wrocław)	
Słowniki tematyczne w Polsce, Serbii i Chorwacji	33–52
MIRA MILIĆ (Novi Sad)	
Lexicographic codification of English-based synonyms in Serbian	53–66
ДУШАН-ВЛАДИСЛАВ ПАЖЉЕРСКИ (Гдањск)	
Рад на првом кашупско-српском речнику	67–84
NEDA PINTARIĆ (Zagreb)	
Komunikacijski prilozi i priložni odnosi u hrvatskom i poljskom jeziku	85–102
DANKO ŠIPKA (Chandler/Arizona)	
Strategija verbalnog razgraničavanja višestrukih ekvivalenata (na primjeru srpsko-engleskih rječnika)	103–108
ЛИДИЈА ТАНТУРОВСКА (Скопје)	
Улогата на „Речникот на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања“	109–117

Uvodna napomena

Ovaj broj časopisa *Südslavistik Online* donosi sedam priloga iz oblasti meta-leksikografije bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika u širokom opsegu od predstavljanja konkretnih leksikografskih projekata, preko istraživanja leksikografskog materijala do ispitivanja leksikografske tradicije i uloge pojedinih rječnika. Zastupljeni su autori iz različitih istraživačkih centara (Srbije, Hrvatske, Holandije, Sjedinjenih Država), a radovi se bave dvojezičnom leksikografijom bosanskog/hrvatskog/srpskog u odnosu na holandski, poljski, kašupski, engleski i makedonski.

Posebnu vrijednost predstavljenih radova predstavlja povezivanje konkretnih leksikografskih projekata sa širim teorijskim okvirima te bogatstvo iskustva proizašlog iz stvarnoživotnih leksikografskih projekata.

Nadamo se da će predstavljeni broj časopisa biti zanimljiv svim poslenicima u oblasti dvojezične leksikografije bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika, bez obzira na to koji se jezik nalazi u poziciji L2.

DANKO ŠIPKA

Jednim udarcem dvije muhe

Opis projekta „Hrvatsko-nizozemski rječnik i srpsko-nizozemski rečnik“

Mirko Cvetković (Beograd), Radovan Lučić (Amsterdam),
Jelica Novaković-Lopušina (Beograd)

1. Kronološki pregled

Projekt je pokrenut na inicijativu drs. Radovana Lučića, docenta hrvatskog i srpskog jezika pri Amsterdamskom sveučilištu (UvA) i prof. dr. Jelice Novaković-Lopušine, voditeljice Odsjeka za nizozemski jezik pri Beogradskom univerzitetu. Prof. Novaković je već početkom devedesetih godina prošlog stoljeća izradila priručni „Srpskohrvatsko-nizozemski“ i „Nizozemsko-srpskohrvatski“ rječnik, sastavljen u želji da se stvori znanstveno utemeljena osnova za izradu rječnika ova dva jezika. Direktan povod bila je potreba za komunikacijom velikog broja „naših (bivših) sunarodnika“ koji su se usled nemilih događaja na Balkanu obreli na nizozemskom govornom području (Novaković-Lopušina, 1993: 7). Drs. Lučić je nešto kasnije počeo sastavljati veliki „Hrvatsko-nizozemski“ rječnik. Oboje su, nezavisno jedno od drugoga, za svoje projekte zatražili potporu nizozemske ustanove za dvojezične leksikografske projekte (CLVV – Commissie voor Lexicografische Vertaalsoorzieningen) koja ih je odbila s obrazloženjem da ne želi financirati posebne projekte za hrvatski i srpski jezik već samo jedan projekt jednog srpskohrvatskog rječnika. Autori projekata stupili su potom u dodir i razradili plan zajedničke izrade posebnih rječnika.

Taj je plan prihvatilo Amsterdamsko sveučilište i podnijelo zahtjev za financiranje Nizozemskoj jezičnoj uniji (NTU – Nederlands Taalunie) koja je u međuvremenu preuzela djelatnosti CLVV-a.

Projekt je prihvaćen 2009. godine, a izrada je počela u siječnju 2010.

Polazišna leksikografska koncepcija bila je određena na temelju materijala iz postojećeg dijela hrvatsko-nizozemskog rječnika R. Lučića. Prvih 9.000 natuknica (slova A–G) prvotno je obrađeno po načelu obostranosti, odnosno za produktivno korištenje oba jezika (Lučić 2002). Po tom načelu natuknica i prijevod opskrbljeni su istom količinom podataka (gramatičkih, stilističkih, etimoloških, terminoloških...). Cilj je bio izrada enciklopedijskog rječnika od pedesetak tisuća natuknica.

Međutim, za potporu tako ambicioznom projektu nisu se mogla pronaći sredstva. Na prijedlog izdavačkog poduzeća Školska knjiga iz Zagreba obrada je pojednostavljena s ciljem izrade praktičnog rječnika koji bi se svojom koncepcijom uklopio u novu seriju dvojezičnih rječnika Školske knjige. Podroban je opis reducirao na hrvatske natuknice, imajući u vidu obrnuti smjer rječnika gdje bi pak nizozemske natuknice bile opskrbljene potrebnim podacima. Dotad obrađeni dio rječnika smanjen je za polovicu te prilagođen novoj strukturi po kojoj je obrađeno još 4.500 novih natuknica.

Ta je struktura u prvoj fazi projekta ponešto izmijenjena u dogovoru s kolegama iz Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, s kolegama iz Beograda te sa službenim voditeljem projekta pri Amsterdamskom sveučilištu Wimom Honselaarom – autorom velikog rusko-nizozemskog rječnika.

2. Način obrade

Rad na rječniku usporedno se odvija pri Amsterdamskom sveučilištu (usklađivanje postojećih dijelova rječnika, krajnja obrada novih natuknica, provjera s izvornim govornicima nizozemskog jezika i prilagodba srpskih natuknica na hrvatski), u Institutu za jezik i jezikoslovlje u Zagrebu (obrada novih natuknica, provjera leksikografske sustavnosti i hrvatskoga teksta) te pri Odsjeku za nizozemski jezik Beogradskog univerziteta (prilagodba hrvatskih natuknica na srpski, obrada novih natuknica, provjera srpskog teksta).

Budući da je zbog ograničene potpore trebalo pojednostaviti mikrostrukturu i postrožiti odabir natuknica dogovorena su sljedeća načela:

Kako za hrvatsko-nizozemski tako i za srpsko-nizozemski rječnik predviđen je opseg od otprilike 35.000 natuknica.

Rječnik je predviđen za korisnike oba jezika, s tim da je polazišni jezik obrađen za produktivnu upotrebu.

Odabir natuknica rađen je na temelju popisa Školske knjige (26.000 natuknica) te izborom iz Hrvatsko-norveškog (Mazalin-Bøge, 30.000 natuknica), Hrvatsko-njemačkog rječnika (Tutschke, 30.000 natuknica) i abecedarija za školski rječnik hrvatskoga jezika koji se izrađuje pri Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje (30.000 natuknica), a tijekom obrade proširivan je natuk-

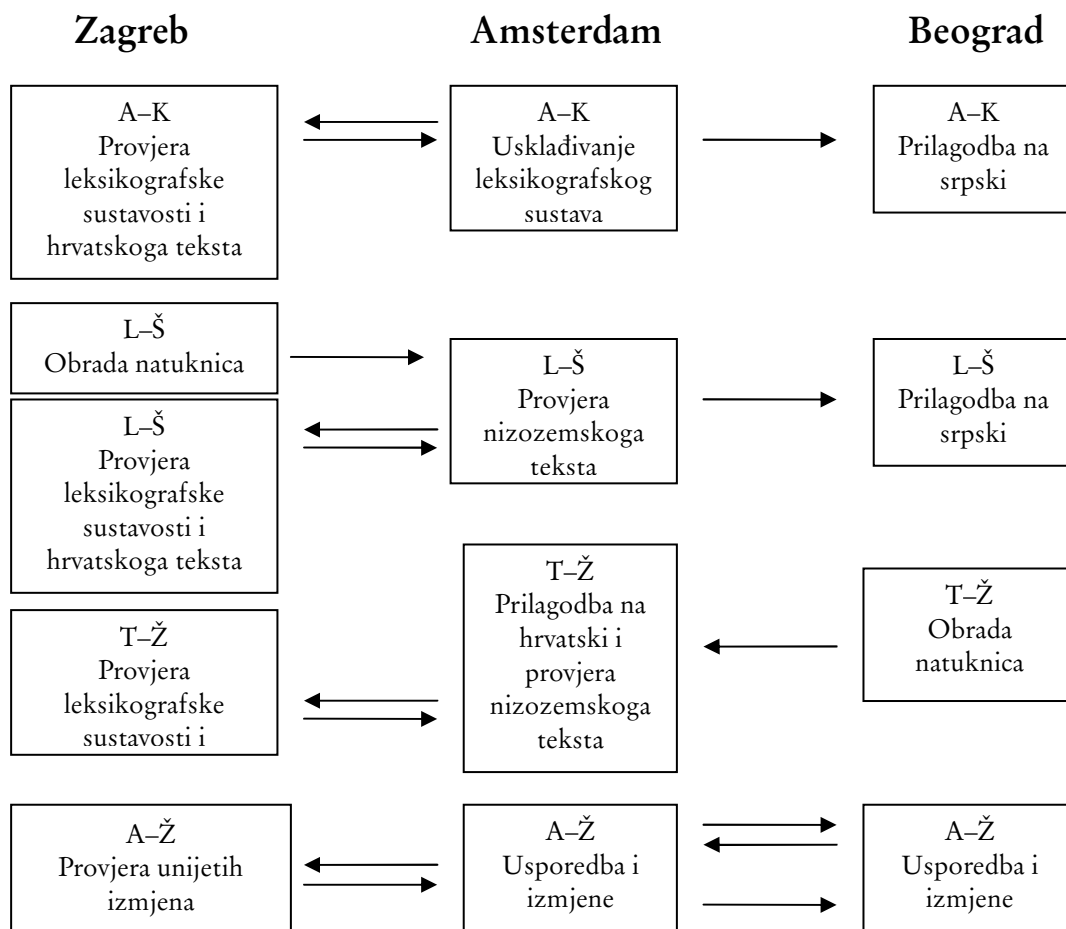
nicama iz raznih novijih jednojezičnih i višejezičnih rječnika (u prvom redu HER, RHJ, Ladan i Bujas).

Pri izradi srpskog rječnika korišteni su srpsko-engleski (Ignjatović, 40.000 odrednica) i srpsko-nemački rečnik (Vladović-Micić, 40.000 odrednica), uz neophodnu provjeru natuknica u Rečniku Matice srpske (Nikolić).

U slučaju dvojbe oko unošenja natuknice zadnju će riječ imati kriterij učestalosti. Provjera se vrši po Hrvatskom čestotnom rječniku (HČR) te selektivnom pretragom na internetskim tražilicama i jezičnim korpusima (HNK, KHJ, za srpski jezik vidi 7.3).

Pri obradi natuknica koristi se leksikografski program Softlex (autori M. Jeras i K. Blaževac) u kojem je definirana struktura hrvatsko-nizozemskog rječnika.

Zamišljeno je da se usklađeni materijal iz postojećih dijelova hrvatsko-nizozemskog rječnika R. Lučića u Beogradu prilagodi na srpski. Nizozemski tekst ostaje nepromijenjen, kao i velik dio hrvatskog teksta. Gdje je potrebno ubacuju se srpske ili izbacuju hrvatske natuknice, prijevodi, kolokacije i primjeri upotrebe, prilagođuje se struktura leksičkoga članka i mijenjaju odrednice. Istodobno se u Zagrebu nastavlja obrada novih natuknica od slova L, a u Beogradu, uz daljnju prilagodbu na srpski, obrada novih natuknica od slova T. U Amsterdamu se srpsko-nizozemski dio rječnika od slova T prilagođuje na hrvatski jezik i cjelokupni materijal provjerava s izvornim govornicima nizozemskog jezika. Autori uspoređuju obrađene dijelove rječnika i u dogovoru unose eventualne izmjene. Organizacija poslova mogla bi se shematski prikazati na sljedeći način:

2.1. Korisnički orijentirani rječnici

U makrostrukтури se pokušalo izići u susret praktičnim potrebama korisnika:

Kao natuknice su uvršteni i svi za neizvornog govornika neočekivani oblici ako po abecednom redu ne stoje uz kanonski oblik te ih se upućuje na osnovne:

- (1a) **hici** *m,pl* → *hitac*
- (1b) **bio** *pa* → *biti*¹
- (1c) **berem** *praes* → *brati*
- (1d) **da**³ *praes* → *dati*

Glagolske imenice ne navode se kao posebne natuknice kad im je nizozemski prijevod jednak prijevodu infinitivnog oblika glagola od kojega su izvedene i kad bi po abecednom redu stajale uz glagolsku natuknicu.

Prilozi kojima je oblik jednak nominativu jednine srednjeg ili muškog roda pridjeva, a prijevod im je identičan prijevodu pridjeva (u nizozemskom su prilozi najčešće morfološki istovjetni s pridjevima), ne navode se kao posebne natuknice.

Ako im je prijevod isti, glagoli nesvršenog vida upućuju se na glagole svršenog:

- (2a) **dometati** [domećem] *vt,i* → *dometnuti*
 (2b) **dometnuti** [dometnem] *vt,p* *toevoegen, bijvoegen*

Mocijski parnjaci navode se kao posebne natuknice:

- (3a) **državljanin** [pl državljani] *m* *staatsburger de* • *strani* ~ – *vreemdeling; buitenlander de*
 (3b) **državljanka** *f* *staatsburger de* (*vrouw*)

Za sve slučajeve kad se upućuje s kanonskog oblika vrijedi pravilo da se navodi osnovni prijevod ako se natuknica na koju se upućuje ne nalazi između pedeset susjednih natuknica. Ako se radi o polisemičnoj natuknici, osnovni prijevodi glavnih značenja odvajaju se točka-zarezom, a detaljno su opisani i obrojčani u osnovnoj natuknici na koju se upućuje.

3. Norma

Poseban problem u obradi natuknica predstavlja normativna komponenta. Kao prvo, postavlja se pitanje u kojoj mjeri jedan opći dvojezični rječnik treba biti normativan, a uolikoj mjeri treba prikazivati činjeničnu jezičnu, a i pravopisnu, situaciju. Osim toga, odnos funkcionalnih stilova u hrvatskome standardnom jeziku nije jasno definiran, a ni pojam *govornog* standarda nije dovoljno razgraničen.

3.1 Pravopis

U hrvatskom standardom jeziku trenutačno postoje nesuglasice oko nekih pravopisnih rješenja: Vijeće za normu hrvatskog standardnog jezika koje je 2005. godine imenovao ministar znanosti obrazovanja i športa, donijelo je odluke s kojima se ne slaže Odsjek za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Te odluke, iako su provedene u školskom pravopisu koji ministarstvo preporučuje za školsku upotrebu, nisu zasad šire prihvaćene u javnosti, a mnogi izdavači u svojim književnim izdanjima i dalje primjenjuju ustaljenu praksu. Pokušavajući pomiriti uzus i normu (u značenju u kojem te pojmove u okviru *standarda* objašnjava Silić, 1999: 238), nastojimo različita pravopisna rješenja navoditi u posebnim natuknicama, u ilustrativnim primjerima upotrebe koji pripadaju razgovornom funkcionalnom stilu koristimo ustaljenu leksičku i pravopisnu praksu, a u rječničkom metajeziku polazimo od službene norme (u glosama koristimo dative zamjenica na *-u* i navodimo mogućnosti oblika s „nepokrivenim *r*“ te množinskih oblika s neprilagođenom osnovom).

3.2 Naglasci

Kako u natuknici tako i u prijevodu bilježi se samo mjesto naglasaka i to u dvosložnim i vešesložnim riječima. Tonska obilježja naglasaka i dužine čije su razlikovne funkcije u komunikaciji ionako prilično skromne, nismo navodili. Ako dolazi do pomicanja naglasaka to je naznačeno u genitivu jednine, odnosno u prvom licu prezenta. U opisima, primjerima i frazemima naglasci nisu označeni.

Pri izradi hrvatsko-nizozemskog rječnika uzimaju se u obzir mogućnosti bilježenja naglasaka sukladno govornoj praksi uzornih govornika. Te su mogućnosti uporabne norme u slučaju hrvatskoga jezika djelomično naznačene u Hrvatskoj gramatici grupe autora (HG, 1997: 70–73), a neke potvrde nalaze se i u novijim hrvatskim rječnicima (HER, RHJ). Zasada se u višesložnim posuđenicama, s iznimkom dvosložnih, s nastavcima *-ent* i *-ant* (*dirigent*, *ministrant* itd.) mjesto naglasaka označava na zadnjem, a u četvero- i višesložnima s nastavkom *-ator* na predzadnjem slogu (*aligator*, *egzekutor* itd.). U posuđenicama s izvorno krajnjim naglaskom koji je očuvan u hrvatskoj govornoj praksi mjesto se naglasaka označava na zadnjem slogu (*barok*, *rokoko*, *biro*, itd.). Osim toga, bilježenje govorne prakse može se provoditi i u drugim slučajevima, samo što je u tome teško postići sustavnost: početni naglasak u riječima s nastavkom *-skop* (*horoskop*, *teleskop* itd.) pomicanje novoštokavskog naglasaka na prethodni slog kao u *cepelin*, *bogoslovni* itd. ili na potonji slog kao u *člankonožac*, *bazuka* itd.¹ Konačno rješenje, međutim, čeka temeljite potvrde u govornoj praksi i opsežne konzultacije sa stručnjacima.

Kada je srpsko-holandski rečnik u pitanju, obeležavanje naglasaka sa leve strane je rađeno u skladu sa normom. Norma je prvobitno izabrana kao presedan nepremostivim razlikama u govornoj praksi uzornih govornika, a zatim je konsekventno primenjivana kod drugih odrednica. Ipak, ona nije u svim slučajevima prihvatana bezrezervno. Najveći otpor kod sastavljača izazivali su naglašeni drugi slogovi u višesložnim pozajmljenicama (*televizija*, *ambasador*), jer tu postoji najveće mimoilaženje između norme i govorne prakse. Ipak, ovi naglasci su uneti u rečnik, jer norma ne daje alternativu. Tamo gde norma daje mogućnost paralelnih oblika, naglasak koji je bliži sastavljačima je ušao u rečnik (*telegram*, *teleskop*). Kada su u pitanju toponimi, etnonimi i sl. koji se ne mogu naći u *Rečniku Matice srpske*, kao referencu za naglašavanje su korišćeni jezički priručnici. Tako se, na primer, *Holandija* na medijskom javnom servisu naglašava na prvom slogu, iako je i u govornoj praksi i prema

¹ Svi primjeri potvrđeni u HER (2002).

lingvistima (Klajn 2000: 314) naglasak na drugom. Ova diskrepancija će u predgovoru rečnika biti posebno istaknuta.

3.3 Leksička norma

Rječnički sastav dio je jezika koji se najbrže i najupečatljivije mijenja, a devedesetih godina prošloga stoljeća izvršena je opsežna redefinicija leksičke norme u hrvatskom standardnom jeziku. Osim što su, uz novotvorenice, u svakodnevni govor uvedene mnoge riječi i izrazi iz stilističke rezerve, brojnim je leksemima promijenjen status koji se još uvijek nije ustalio u funkcionalnim stilovima standardnoga jezika.

S tim u vezi postavlja se pitanje koje leksičke jedinice treba uvrstiti u popis natuknica, koje treba navesti kao normativno bolje ili lošije, kojima treba dati prednost i kako to treba označiti?

U hrvatskoj leksikografskoj praksi normativno prihvatljivije inačice redovito se navode, a nerijetko se na njih i upućuje.

Smatramo da bi u korisničko orijentiranom rječniku jedini kriterij za upućivanje na potpuniji opis trebala biti učestalost. Stoga se na normativno prihvatljiviji oblik upućuje samo ako je frekventniji te iz tog razloga i podrobnije opisan. S obzirom na purističku tradiciju hrvatskog književnog jezika i njen odraz u standardizaciji, u hrvatsko-nizozemskom rječniku uz natuknicu ipak navodimo i njen normativno prihvatljiviji oblik i kada nije frekventniji; Nizozemcu to doduše neće mnogo značiti jer ga u načelu zanima što na nizozemskom znači riječ koju je susreo, a ne njeni hrvatski sinonimi, no ipak će mu možda gdje gdje koristiti i ta dodatna obavijest. Za hrvatske korisnike takvi podatci nisu relevantni budući da se navedeni normativno prihvatljiviji oblici u rječniku nalaze kao samostalne natuknice, ali će ih upozoriti na postojanje mogućnosti koja je bliža službenoj normi. Usto se trudimo nuditi i pažljivo birati relevantne opise i obavijesti o registrima, stilovima te sinonimnim suodnosima.

Kod uvrštavanja i upućivanja u srpskom jeziku se postavlja problem konsistentosti. Koje regionalizme tj. 'kroatizme' treba smatrati dovoljno odomaćenim da se uvrste u rečnik, uz upućivanje na frekventniji srpski ekvivalent, a koje ne? Gde naći odgovor na pitanje da li je nešto 'kroatizam' ili ne? Neka moguća rešenja promotrićemo dalje u tekstu pod tačkom 7.

4. Mikrostruktura

Radi uspješnog i sustavnog prilagođavanja natuknica važno je da oba rječnika slijede ista načela organizacije rječničkih članaka. Zato je razrađena jedinstve-

na mikrostruktura i osnovni sustav upućivanja. Ovdje ćemo ukratko navesti najvažnije elemente strukture naših rječnika:

Pridjevi se navode u nominativu jednine muškog roda u neodređenom obliku. Nepostojani glasovi (*a/ta*) tiskani su kurzivom. Ako u određenom obliku dolazi do alternacije, cijeli se oblik ispisuje ispred oznake kategorije:

- (4) **gi|bak** [gipki] adj **lenig**, **buigzaam**, **soepel**; fig **beweeglijk** • ~pko
tijelo – lenig lichaam; ~pki zglobovi – soepele gewrichten

Uz glagolsku natuknicu navodi se prelaznost/povratnost i glagolski vid.

- (5) **dobacivati** [dobacujem] *vt,i* → *dobaciti* • ~ djevojkama –
opmerkingen maken tegen meisjes

Prvo lice jednine prezenta navodi se ukoliko prezentska osnova ima različit naglasak, te u svim slučajevima kad prezent nije moguće proizvesti zamjenom infinitivnog nastavka *-ti* prezentskima (dakle uvijek osim u tipovima *-ati*, *-am* i *-iti*, *-im*).

- (6a) **nadmašiti** [nadmašim] *vt,p* *overtreffen* • ~ očekivanja – de
verwachtingen overtreffen; ~ samoga sebe – zichzelf overtreffen
- (6b) **lebdjeti** [lebdim] *vi,i* *zweven id.fig* • ~ između života i smrti – tussen
leven en dood zweven; ~ u oblacima – in de wolken zijn

Povratna zamjenica navodi se uz glagole kao podnatuknica kad povratni glagol ima različito leksičko značenje od osnovnog glagola ili ako mu je prijevod različit od prijevoda osnovnoga glagola. U značenju povratnosti i bezličnosti ne navodi se kao posebna podnatuknica. U primjerima uporabe povratna zamjenica ispisuje se uz tildu koja stoji umjesto (dijela) glagolskog oblika.

- (7) **oda|ti** I. *vt,p* 1. (*otkriti*) *verraden, verklappen; onthullen* • ~ti tajnu –
een geheim verklappen • ~o ga je glas – zijn stem verraadde hem 2.
(*iskazati*) *betuigen, betonen* • ~ti počast – eer bewijzen II. (+ se) *vr,p*
1. (*otkriti se*) *zich verraden* • *ničim se nije ~o* – hij verraadde zich door
niets 2. (*prepustiti se*) *zich wijden aan, zich overgeven aan* • ~o se piću
– hij is aan de drank gegaan

4.1 Oznake

Za označavanje odrednica i kratica koristi se latinska terminologija (objašnjena u popisu korištenih kratica), koja se upotrebljava kako u engleskom tako i u romanskim jezicima te je poznata obrazovanim korisnicima rječnika oba govorna područja. Time se, dakle, izbjegla uporaba dvojezičnih oznaka u metajeziku što olakšava snalaženje.

Stilističke, terminološke i etimološke odrednice stoje iza gramatičkih oznaka. One su uvijek iza riječi koje opisuju, dakle ako se nalaze ispred riječi

u prijevodu znači da se odnose na natuknicu. Terminološke odrednice navode se samo u slučaju homonimije ili mogućeg nesporazuma. Ako imenica ima promjenu naglaska u genitivu, genitivni oblik se u cijelosti ispisuje u zagradi iza gramatičke oznake.

- (8) **glavar** [glavara] *m* *hoofd* *het* (voorzitter) • *seoski* *~* – dorpshoofd; *državni* *~* – staatshoofd

Okomita crta odvaja nepromjenjivi dio natuknice od dijela koji se u primjerima uporabe navodi kao nastavak iza tilde. Tildom se, dakle, u primjerima označava oblik kada je jednak natuknici, odnosno dijelu natuknice ispred okomite crte:

- (9) **gad|an** *adj* *akelig, lelijk, naar; lastig* • *~na nesreća* – een ernstig ongeluk; *~na podvala* – gemene streek; *~ zadatak* – lastige opdracht • *~an kao lopov* – zo lelijk als de nacht

Dvostruka tilda stoji ispred prijevoda koji se samo otprilike slaže s izvornikom:

- (10) **griješiti** *vi,i* **1.** (činiti grijeh) *zondigen* • *~ bludno* *≈* ontucht plegen **2.** (činiti pogr(j)eške) *fouten maken* • *~ u poslu* – fouten maken in zijn werk; *~ u pisanju* – spelfouten maken **3.** (varati se) *zich vergissen, fout zitten* ¶ *~ dušu* *≈* iem. onterecht verdenken

Podnatuknice obrojčane rimskim brojkama navode se u slučaju različitog značenja prelaznih i neprelaznih, odnosno povratnih glagola:

- (11) **gaziti** **I.** *vt,i* **1.** (nogama) *trappen, vertrappen, platlopen* • *~ cvijeće* – bloemen vertrappen; *~ grožđe* – druiven treden (met de voet); *ne gazi travu!* – niet op het gras lopen! **2.** (vozilom) *overrijden* **3.** *fig* (tlačiti) *onderdrukken* • *~ narod* – de bevolking onderdrukken **4.** *fig* (kršiti) *schenden, breken* • *~ riječ* – je niet aan je woord houden **II.** *vi,i* **1.** (kročiti) *treden; schrijden* **2.** *mar* (uranjati) *diepgang hebben* **3.** *sl* (s momkom/djevojkom) *verkering hebben*

Obrojčane se natuknice u načelu navode kod homonima različitog etimološkog podrijetla i kod različitih gramatičkih kategorija:

- (12a) **g1** *n/m* (slovo, glas) **g** [g] *de*
 (12b) **g2** [gə] *m*, muz **g** [χe], *so* *de* • *~-dur* – G-groot, G-majeur *de*; *~-mol* – g-klein, g-mineur *de*
 (12c) **g.3** *abbr* **1.** (gospodin) *dhr.* **2.** (gram) *g.* **3.** (godina) *jaar*
 (12d) **griz1** (pl grizovi) *m* (→ gristi) *beet, hap* *de*, *hapje* *het*
 (12e) **griz2** *m,sg* (krupica) *griesmeel* *het*

Na potpunije opisanu natuknicu upućuje se u zagradama strelicom neposredno iza natuknice, odnosno ispred ekvivalenta:

- (13a) odjenuti [odjenem] vt/vr,p → obući; aandoen; zich kleden
- (13b) obući [obučem] I. vt,p 1. (što) aandoen, aantrekken • ~ kaput – een jas aandoen 2. (koga) aankleden • ~ dijete – een kind aankleden II. (+ se) vr,i zich kleden, zich aankleden • mladenački se ~ – zich jeugdig kleden; moraš se lijepo ~ – je moet iets moois aantrekken

Izgovor kako polazišnog tako i ciljnog jezika objašnjen je u posebnom prilogu. Uz imenice koje se ne izgovaraju po nizozemskim pravilima izgovora, navodi se i fonetski izgovor prema rječniku nizozemskog suvremenog jezika „Van Dale Hedendaags Nederlands“. Ukoliko je izgovor preuzet iz nekog poznatijeg jezika, radi lakšeg čitanja fonetske transkripcije ispred se stavlja odrednica za taj jezik:

- (14) genij m genie fr [ʒɛ'ni] het • nepriznati ~ – miskend genie

4.2 Primjeri uporabe

Primjeri uporabe mogu biti ilustrativni ili razlikovni. Prvi se koriste da bi se kontekstom pojasnilo značenje sinonimnih ekvivalenata navedenih u prijevodu, a potonji kad je prijevod natuknice u kontekstu različit od navedenog ekvivalenta (i sinonima). Pored njih se stalni izrazi, česte kolokacije i frazemi također navode kao primjeri uporabe.

Ako je prijevod primjera uporabe jedna dvosložna ili višesložna riječ, označen je naglasak. Ukoliko je to imenica označen je i član, osim ako se radi o složenici čiji je drugi dio imenica navedena kao ekvivalent natuknice te je uz nju, dakle, već naveden član.

- (15a) glumačk|i adj acteurs-, acteer- • ~a agencija – castingbureau ['ka:stɪnbjʁo], acteursbureau het; ~a družina – toneelgroep de, acteursgezelschap het; ~a ekipa – cast engl ['ka:st] de, rolbezetting de; ~i talent – acteertalent het

- (15b) gas m,sg gas het (auto's e.d.) • ~ do daske – plankgas

Od prijevodnog dijela natuknice debelom su točkom odvojene te abecednim redom navedene imeničke odnosno glagolske kolokacije. Iza sljedeće debele točke dolaze proizvoljni ilustrativni primjeri:

- (16) godin|a f 1. jaar het • izgubiti ~u – een (studie)jaar verliezen; Nova ~a – Nieuwjaar; prijestupna ~a – schrikkeljaar; svjetlosna ~a – lichtjaar; školska ~a – schooljaar; tekuća ~a – lopend jaar; upisati ~u – zich inschrijven voor het studiejaar • ~a dana – één jaar; do ~e – tot volgend jaar; svake druge ~e – om het jaar; ~ama – al jaren; vele jaren • u dvadesetim ~ama ovoga stoljeća – in de jaren twintig van deze eeuw 2. pl (dob) leeftijd de • čovjek/žena srednjih ~a – man/vrouw van

middelbare leeftijd; *čovjek/žena u ~ama* – man/vrouw op leeftijd • *koliko imaš ~a?/koliko ti je ~a?* – hoe oud ben je?

Potom slijede primjeri s prenesenim značenjem i slobodni frazemi, a na kraju rječničkoga članka „zastavicom“ su odvojene poslovice i frazemi u užem smislu:

- (17) **golub** [pl golubovi/golubi] *m* 1. (*ptica*) *duif de* • *glineni ~* – kleiduif; *~ mira* – vredesduif; *~ pismoša* – postduif • *kao dva ~a* – als twee tortelduifjes 2. (*riba*) *adelaarsrog de* ¶ *pečeni ~ovi ne padaju s neba* – gebraden duiven vliegen niemand in de mond

Međutim, nije uvijek moguće u potpunosti slijediti zadanu strukturu. Radi preglednije prezentacije semantičkih odnosa u rječničkome članku katkad je potrebno odstupiti od (meta)leksikografske sustavnosti. Tako se, naprimjer, u nekim slučajevima odnosni i opisni pridjevi obrađuju pod istom natuknicom, a pod pridjevsku natuknicu znade u primjeru uporabe gdje gdje zalutati i koji prilog. Naravno, takva odstupanja nastojimo svoditi na najmanju moguću mjeru, u načelu samo onda kada smatramo da bi strogo pridržavanje zadane mikrostrukture moglo prije zbuniti prosječnog korisnika nego što bi mu moglo pomoći u snalaženju.

5. Prilagođavanje obrađenih delova rečnika

Kada možemo za neku reč da kažemo da isključivo pripada hrvatskom jeziku, kada kažemo da se koristi *i* u srpskom, a kada da se koristi isključivo u srpskom? Inkluzivnost srpskohrvatskog jezika i nedostatak jasne jezičke politike su doveli do toga da je postavljanje tog pitanja samo po sebi prilično delikatno, a potencijalan odgovor na njega najblaže rečeno komplikovan i svakako odgovoran.

Polazeći od svog jezičkog osećaja, autori srpsko-holandskog rečnika se često suočavaju sa problemom (ne)uvrstavanja reči koje jedno ili oboje osete kao pripadajuće hrvatskom, a ne srpskom jeziku. Kako se na rečničkom projektu radi zajedno sa hrvatsko-holandskom redakcijom, nedoumice prilikom dobijanja hrvatskog abecedarijuma ili već gotovih odrednica postaju još izraženije, pogotovo kada se zbog drugih, ličnih faktora, mišljenja sastavljača srpsko-holandskog rečnika međusobno razilaze.

Kada je u pitanju razlikovanje hrvatske i srpske leksike, prosečan govornik kome je maternji neki od ta dva jezika će se najpre osloniti na svoj leksikon. U zavisnosti od starosti, dijalekatskog govornog područja, socijalnih i ideoloških obeležja, ali i drugih ličnih preferenci samog govornika srpskog jezika, njegov opšti leksikon može, iako većinski zasnovan na opštem leksikonu srpskoga jezika, delimično sadržavati hrvatski opšti leksikon. Sa druge strane,

postoji veliki broj reči koje norma uvažava kao srpske, ili bar srpskohrvatske, iako će ih govornik oceniti kao isključivo hrvatske, uglavnom zbog njihove (ne)frekventnosti u pojedinačnom i opštem leksikonu.

Pitanje „šta kaže norma, a šta kažem ja“ se tokom rada na srpsko-holandskom rečničkom projektu ispostavilo kao čest kamen spoticanja, ili barem manja ili veća prepreka na kojoj bi se često trebalo zaustaviti, razmisliti ili se konsultovati i doneti odluku. Kako se deo rečnika radi na hrvatskom jeziku, zadatak beogradske redakcije je da hrvatske odrednice i primere prevede, adaptira ili uputi² na srpski, dopuni rečima koje nedostaju, ali i izbaci reči koje se ne koriste u savremenom srpskom jeziku i nemaju prevodne ekvivalente.

5.1 Metod

Nemali je broj i onih reči koje beogradska redakcija dobije od zagrebačke, bilo u formi gotovih odrednica ili dela abecedarijuma, za koje se postavlja pitanje treba li ih uvrstiti u srpsko-holandski rečnik. Bitno je napomenuti da u nastavku teksta neće biti reči o etimologiji kao odlici pripadnosti, sem ako autori na koje se referiše drugačije tvrde. Isto tako neće biti reči o postojanju jednog, dva, ili više jezika, sem kada se, opet, referiše na autore koji iznose takve tvrdnje ili pretpostavke. Ovo je pre svega pokušaj da se ukaže na problematiku odabira reči srpskoga jezika u odnosu na hrvatski, na primeru rada na jednom dvojezičnom rečniku, u ovom slučaju srpsko-holandskom, kao i da se predlože moguća rešenja, ili bar koraci koji se mogu preduzeti tokom procesa rada.

Više je načina kako se može prići rešavanju problema. Najlakši je konsultovanje drugog dvojezičnog rečnika sličnog opsega. Taj pristup bi svakako bio najdelotvorniji da se u svakom trenutku možemo uzdati u potpunost tih rečnika. Čest je slučaj da određene reči koje autori tih rečnika nisu uvrstili kao odrednice, neko od sastavljača srpsko-holandskog rečnika oseti kao reč koju bi trebalo uvrstiti i obeležiti bar kao opštepoznati regionalizam ili reč kojoj prethodi zaborav³. Kako ovi rečnici zbog svoje namene uglavnom ne mogu

² Na prevod se misli u slučaju reči za čije značenje u srpskom postoji drugačiji izraz. Adaptacija se obavlja u onim slučajevima kada je potrebno odrednicu doraditi (polisemičnost naspram monosemičnosti, ijekavski u ekavski pravopis itd.). Upućuje se onda kada se reč oseća kao regionalizam te je potrebno uputiti na standardni oblik u srpskom jeziku.

³ Ovde se pre svega misli na pozajmljenice iz turskog, nemačkog ili drugih jezika koje, kako regionalno tako i istorijski, čine deo opšteg leksikona srpskog jezika.

da pruže odgovore na specifična pitanja usled sumnje u njihove manje ili veće propuste, od najveće pomoći bi trebalo da bude savetovanje norme. Prvenstveno od dijahronijske, a potom sinhronijske važnosti su normativni jednojezični rečnici srpskohrvatskog i srpskog jezika. Problem je, međutim, što norma sve te diskutabilne reči ubraja u leksikon srpskoga jezika.

Kao drugi pouzdan izvor za proveru, od značaja su razlikovni rečnici srpskog i hrvatskog. Iako su navedene razlike u tim rečnicima identične, pristupi autora se razlikuju, u zavisnosti od toga sa kog je govornog područja. Dok su razlikovni rečnici hrvatskih leksikografa namenjeni prvobitno govornicima hrvatskog jezika, te nemaju hrvatsko-srpski smer, autor razlikovnog rečnika sa srpskog govornog područja teži jezičkoj osmozi i predstavlja ga kao rečnik sinonima. Ipak, značaj ovih rečnika je u tome što oni produbljuju i pružaju informacije koje nedostaju u jednojezičnom rečniku srpskog jezika.

Rečnici nam, ipak, najpre govore o pojavnosti određene reči u jeziku, ali ne i o njenoj frekventosti. Treći mogući i preporučeni postupak je preko korpusa srpskoga jezika. Nešto manje pouzdan je internet pretraživač *Google*, podešen da traži stranice na srpskom jeziku. Nasuprot njemu, *Korpus savremenog srpskog jezika* daje pouzdanije rezultate, te je u odnosu na *Google* format orijentisaniji ka korisniku.

Kombinacijom ova dva izvora, razlikovnih rečnika i korpusa, može se na pouzdan način potvrditi pretpostavka o reči kao hrvatskoj i argumentovano opravdati izbor njenog (ne)uvrštavanja u srpsko-holandski rečnik. Kako još uvek ne postoje paralelni korpusi srpskog i hrvatskog, ostaje pitanje da li te reči i uopšteno govoreći čine opšti leksikon srpskog jezika i na koji način, tj. kako ih je u njemu najprikladnije specifikovati.

U daljem tekstu su navedeni primeri korišćeni zbog svoje očiglednosti, a potom i ilustrativnosti: *tjedan*, *tlak*, *tlakom(j)er* i *testo*. Prva tri nisu uvrštena u srpsko-holandski rečnik, jer o njima prvobitno ni kod samih autora nije bilo dvoumljenja, ali su uzete baš iz tog razloga kao zgodni primeri u odnosu na to šta kažu norma i drugi izvori. Ni oko poslednje reči nije bilo dvoumljenja, ona je uvrštena u rečnik i ovde se navodi kao kontrolni primer.

5.2 Rečnici

5.2.1 Rečnici Matice srpske

Trenutno najrecentniji jednojezični rečnik srpskoga jezika izdat je 2007. godine u redakciji Matice srpske i „zamišljen je prvobitno kao (šest puta) skraćena verzija *Rečnika srpskohrvatskoga književnog jezika* Matice srpske, pri čemu bi autori odlučivali samo o tome koja reč ulazi u jednotomni rečnik, a koja ne“ (Nikolić, 2010: 7). Nesumnjiva prednost ovog rečnika je izbor naj-

frekventnijih reči koje spadaju u savremeni srpski književni jezik, koji šest puta pojednostavljuje dalji odabir reči koje će ući u srpsko-holandski rečnik.

Ipak, iako bi se u teoriji sa ovakvim opisom taj rečnik mogao koristiti kao idealno uporište za izbor leksike savremenog srpskog jezika, kako i sami autori navode⁴, takva praksa se pri izradi savremenog srpsko-holandskog rečnika nije ispostavila kao bezrezervno pouzdana. Naime, pri razgraničavanju reči i prebacivanju odrednica iz hrvatskog u srpski jezik, odgovore na mnoštvo pitanja sa kojima se pri izradi susrećemo ovaj nam rečnik ne može pružiti. Tako konsultovanje pomenutog *Rečnika srpskohrvatskog književnog jezika* u redakciji Matice srpske iz koga je nastao *Rečnik srpskoga jezika* postaje neophodnost prvenstveno zbog temeljitije obrade odrednica, a potom zbog navođenja izvora. Rečnik iz 2007. ove reči svrstava u srpski jezik:

- (18a) **тједан**, -дна м *време од седам дана, седмица, недеља*. (Nikolić, 2007: 1321)
- (18b) **тлакомер** јек. **тлакомјер** м **1.** физ. *сйрава за мерење аймосферскої йриџиска, барометар*. **2.** мед. *сйрава за мерење крвної йриџиска*. (Nikolić, 2007: 1321)
- (18c) **тесто** јек. **тијесто** с **а.** *маса од брашна замешеної водом (или груїом шечношћу)*: ~ за хлеб, **б.** *јело од џакве масе*. • **као** ~ (**помрчина, магла и сл.**) *нишџа се не види*. (Nikolić, 2007: 1315)

Dok su u *Rečniku srpskohrvatskoga književnog jezika* te odrednice rešene kao:

- (19a) **тједан**, -дна м (ијек.) (мн. тједни, ген. тједана) *време од седам узастойних дана који се йериодично йонављају, седмица, недеља*. — Он је због тога био присиљен одгодити нападај на Совјетски Савез за око пет тједана. *Ч-М*. (Stevanović i dr, 1976: 222)
- (19b) **тлакомер**, ијек. **тлакомјер**, м **1.** физ. *сйрава за мерење јачине ваздушної йриџиска, барометар*. — За мерење тлака употребљава се тлакомјер или барометар са живом. *ОГ*. Почео се мицати . . . као игла тлакомјера. *Крл*. **2.** мед. *сйрава за мерење крвної йриџиска*. *Деан*. *Рј*. (Stevanović i dr, 1976: 222)
- (19c) **тесто**, ијек. **тијесто**, с **1.** *маса од брашна замешеної водом (или груїом шечношћу и годацима)*: ~ за хлеб, ~ за колаче; фиг. *йрађа, маџерија; сасџав*. — У малом Фредију има тијеста за нешто ванредно. *Беї*. Одмах је осетила да су ови београдски пословни људи од другог теста него меки и нехатни Сарајлије. *Ангр*. *И*. **2.** *јело од џесџа (1)*,

⁴ „Namenjen je svima koji govore i пишу srpskim jezikom ili ga uče i proučavaju, a verujemo da će od posebne koristi biti đacima, studentima, prevodiocima, novinarima, književnicima, lingvistima, leksikografima i stranim slavistima (srbistima).“ (Nikolić, 2010: 7)

йишје, колачи и сл. — Савијачу с маком . . . од свију теста најрадије и једе. Срем. Изр. као ~ (помрчина, магла и сл.) *нишја се не види*; кисело ~ *шесто с квасцем*. (Stevanović i dr, 1976: 197)

Ako uporedimo 18a i 19a, uvidamo prvi podatak koji je izostavljen: (*ijek.*) u 19a. Njegovo izostavljanje ne mora samo po sebi biti od kakvog krucijalnog značaja, imajući u vidu da ijekavski izgovor, kada je moguć, ne upućuje automatski na isključivo hrvatsku reč, jer istočnohercegovački dijalekat čini takođe osnovu srpskoga jezika, zajedno sa šumadijsko-vojvođanskim. Autori su tako u obe verzije rečnika kod reči dvojakog izgovora pri svakoj odrednici ispisivali i ijekavsku varijantu, usredsređujući se na ekavsku kao primarnu (18bc, 19bc). Izolovana informacija o izgovoru ne može, dakle, predstavljati parametar za odbacivanje reči kao isključivo srpske ili hrvatske, ali može uputiti na njeno dalje istraživanje.

Drugi podatak koji nedostaje u 18abc, a koji je prisutan u 19abc, jeste navođenje izvora. U 19ab su svi navedeni primeri na ijekavici iz dela izdatih u Zagrebu, dok su u 19c prisutni jedan primer iz zagrebačkog izdanja na ijekavici i dva iz beogradskih izdanja na ekavici. Praćenje izvora koje su autori rečnika naveli je od primarne važnosti za izbor reči koje će ući u srpsko-hrvatski rečnik. Kako 18a i 19a nema niti ekavsku varijantu, niti naveden izvor sa srpskog govornog područja, mogli bismo samo na osnovu ova dva parametra da tu odrednicu isključimo iz opsega srpsko-holandskog rečnika. Odrednica pod 18c i 19c bi na osnovu ova dva parametra ušla u rečnik, s obzirom na to da su oba zadovoljena. Preostali primer pod 18b i 19b ipak predstavlja poseban slučaj. Kako je u pitanju složenica, ijekavska, odnosno ekavska varijanta se odnosi na njen drugi deo, *-m(j)er*, kao na primer u složenicama *toplom(j)er*, *uglom(j)er*, *kutom(j)er*⁵. Kako ni iz jednog primera navedenog u 19b ne možemo zaključiti o postojanju ekavske varijante, trebalo bi ispitati prvi deo složenice, u ovom slučaju *tlak-*:

(18d) **тлак** м 1. сила која делује на јединицу површине, притисак; атмосферски ~ , крвни ~. 2. уопште оно што притискује, стеже, делује као терет, сметња: слатки ~ немоћи. (Ramić, 2010: 1321)

(19d) **тлак1** м 1. сила која делује на јединицу површине, притисак; атмосферски ~ , крвни ~. — У највећим океанским дубљинама . . . тлак воде износи на стотине и тисуће атмосфера. НЧ. Највећа колебања зрачног тлака [су] над пространим копненим површинама. ОГ. Требало би да престане пити алкохол. Стање с његовим тлаком није добро. Донч. 2. уопште сила која притискује, стеже, делује на кога

⁵ Svi oblici se nalaze kako u *Rečniku srpskohrvatskog književnog jezika*, tako i u *Rečniku srpskoga jezika*.

или што, притисак уопште. — Ишле те сјене под тлаком бремена, какво у сну давит зна нас. Комб. Само зној и смола и непрестан тлак на умртвљен мозак. Андр. И. Осећам . . . у тренутку том . . . слатки тлак немоћи што ме рашчињава. Мас. (Stevanović i dr, 1976: 222)

Sudeći prema navedenim izvorima sa ijekavskog i ekavskog govornog područja u 19d (četiri izdanja iz Zagreba i dva iz Beograda), nameće se zaključak da bi odrednice *tlak* i *tlakomer* na osnovu ovih parametara trebalo uvrstiti i u srpsko-holandski rečnik, jer čine deo srpskog jezika. One ipak neće biti uvrštene u rečnik, iako će se naći u hrvatsko-holandskom rečniku. Stoga, parametri kao što su ekavica/ijekavica, tamo gde je ona moguća, i javljanje u izvorima u rečnicima Matice srpske, iako normativni, nisu sami po sebi dovoljan uslov za pouzdanost.

5.2.2 Razlikovni rečnici

Pri dvoumljenju u uzusu određene reči u hrvatskom ili srpskom jeziku su od primarne važnosti razlikovni rečnici. Tokom rada na srpsko-holandskom rečniku su razlikovni rečnici hrvatskog i srpskog obavezna okosnica i podrška za izbor odrednica, u službi presedana kada se lični dojmovi autora srpsko-holandskog jezika razlikuju zbog već navedenih razloga.

Do danas tri možda najbitnija razlikovna rečnika sastavili su Krstić i Guberina (1940), koji u svom drugom delu sadrži rečnik razlika srpskog i hrvatskog jezika, Brodnjak (1991), čiji je rečnik najobimniji, i Ćirilov (1989), čiji rečnik ima dva dela, hrvatsko-srpski i srpsko-hrvatski rečnik. Kako su prva dva pisana kao razlikovni dvojezični rečnici hrvatskog u odnosu na srpski, te je njihov smer srpsko-hrvatski, postulati na kojima su oni kreirani, su se za adekvatno rešavanje naših neodumica ispostavili kao nedostatak. Naime, potraga za relevantnošću i upotrebom određene reči koju smo percipirali ili osećali kao hrvatsku je pri konsultovanju razlikovnih rečnika hrvatskih autora morala ići u obrnutom smeru: za pretpostavljene hrvatske reči se morao tražiti adekvatan ili pretpostavljeni ekvivalent u srpskom, kako bi se moglo odlučiti da li reč treba uvrstiti u rečnik ili ne. U teoriji, ovaj pristup ne govori sam po sebi o tome da se pretpostavljena hrvatska reč ne upotrebljava u srpskom. Tako smo za ranije navedene reči morali poći od sledećih odrednica⁶:

⁶ U 20bcd, znak ▲ upućuje na, pored značenja koja su u oba jezika različita, značenja koja su u njima istovetna. Problem polisemičnosti naspram monosemičnosti kako u srpskom u odnosu na hrvatski, tako i u hrvatskom u odnosu na srpski je još jedan čest fenomen tokom kojeg se susrećemo u radu. Tako, na primer, kolokacija *stepen razvoja* i

- (20a) **sedmica** ž – tjedan; usp. nedelja (Brodnjak, 1993: 483)
- (20b) **nedelja** ž – 1[▲] tjedan; pre neku nedelju – prije nekoliko tjedana; svetla nedelja – veliki tjedan, tjedan uoči Uskrsa; 2 i u hrv nedjelja = sedmi dan u tjednu (Brodnjak, 1993: 309)
- (20c) **testo**, testa s kuh – [▲]tjestenina; ostala značenja kao i u hrv tijesto; 2 vrste tijesta: kiselo testo – dizano tijesto; žitka testa – lijevana tijesta; sipkava testa – prhka tijesta (Brodnjak, 1993: 536)
- (20d) **pritisak** m – [▲]tlak; krvi pritisak – krvni tlak; vazdušni pritisak – atmosferski tlak; ostala značenja kao i u hrv (Brodnjak, 1993: 430)

Kao što je već navedeno, na osnovu ovih odrednica možemo zaključiti šta je norma u hrvatskom u odnosu na srpski, ali ne i obrnuto. O normi u srpskom zaključujemo na osnovu primera iz rečnikâ Matice srpske, gde se kao što smo videli ubrajaju i *tjedan* i *tlak(om(j)er)*.

Krstićev i Guberinin rečnik daje slična, doduše štura, objašnjenja, s tim što se u njemu ne mogu naći ni *nedelja* ni *sedmica*:

- (21a) PRITISAK* (fiz.) – tlak (Krstić & Guberina, 1940: 171)
- (21b) TESTO – tjestenina (hrv. samo umiješeno brašno) (Krstić & Guberina, 1940: 195)

U 21a znak * ukazuje na reč koja je tipičnija za srpski književni jezik, „a riječ s desna tipična je za hrvatski književni jezik“. (Krstić & Guberina, 1940). Koristeći se parametrom tipičnosti, autori tvrde da je *tlak* tipična za hrvatski jezik, dok je *pritisak* tipičnija za srpski jezik. To znači da je *tlak* u hrvatskom norma i da se pritisak ne koristi (bar u medicinskom značenju, što autori nisu naveli), dok se u srpskom mogu koristiti i *pritisak* i *tlak*, iako je *pritisak* u češćoj upotrebi.

U poglavlju naslovljenom *Razlike u riječima* (1940: 58–69), autori navode sedam razlikovnih skupova srpskog i hrvatskog leksikona: 1. reči sa istim filološkim izvorom; 2. reči iz srpskog književnog jezika koje se ne upotrebljavaju

u srpskom dozvoljava varijantu sa *stupanj*. Međutim, u izrazu *20 stepeni ispod nule*, oblik sa *stupanj* u srpskom nije uobičajen. Problem je kako to obeležiti s obzirom da se, zapravo, radi o istom segmentu značenja. Kod hrvatskih odrednica kao što su *juha* i *kruh*, ekvivalencija postoji samo na nivou fraza *stara koka*, *dobra juha* i *trbuhom za kruhom*. Postavlja se pitanje da li zbog fraze uvrstiti odrednicu koja važi za hrvatsku reč za koju postoje dva srpska značenjska ekvivalenta: *supa* i *čorba* u prvom slučaju, i hleb u drugom. Kao moguće rešenje stoji upućivanje, uz navođenje kolokacije: **stupanj** [pl stupnjevi] *m*, reg □ *stepen* • *~ razvoja* – ontwikkelingsgraad *de*; **juha** *f*, reg □ *supa*; *čorba* • *stara koka, masna* *~* ≈ op een oude fiets moet je het leren; **kruh** *m*, reg □ *hleb* • *ići trbuhom za ~om* ≈ ergens heen gaan op zoek naar werk

u hrvatskom; 3. reči koje se razlikuju po sufiksu ili prefiksu; 4. reči sa sufiksima različitih semantičkih vrednosti; 5. reči koje postoje u oba jezika ali je njihovo značenje različito; 6. reči kod kojih je relativna upotreba različita; 7. hrvatske reči koje srpski prepoznaje ili kao dijalekatske, ili ih ne prepoznaje uopšte.

Nakon poslednje skupine naveden je abecedarijum njoj pripadajućih reči, u kome se nalaze i *tjedan*, i *tlak* i *tlakomjer*. Nažalost, nenavedenost izvora u knjizi onemogućava dalju verifikaciju tih tvrdnji. Druge reči navedene u tom istom abecedarijumu, kao što su *konobar*, *nekretnine*, *jednokratno*, *plesač*, *plin* itd, čine naime deo frekventnog leksikona koji savremeni srpski jezik prepoznaje i ne svrstava u dijalekte, već u standardni jezik.

Za razliku od navedenih rečnika, Ćirilovljev nam pored srpsko-hvatskog smera pruža uvid i u hrvatsko-srpski, iako se ne bavi preskriptivnošću i normom u svom rečniku. On, međutim, „polazi od činjenice da su srpski i hrvatski jezik jedan jezik [i] smatra da je izradom ovog rečnika zapravo uradio rečnik sinonima.“ (Ćirilov, 1989: 5) Jezička osmoza, koju je autor odabrao kao polazište pri izradi rečnika, u suštini je suprotnosti od težnji Brodnjakovog i Krstićevog i Guberininog rečnika. Ovakvim svojim stavom, autor se zapravo uopšte ograđuje od preskriptivnosti Matice srpske, na čije smo nedostatke već ukazali. Ipak, za razliku od Matičinih rečnika, Ćirilov ne vodi reči pod srpski, već pod srpskohrvatski jezik. On tako definiše:

- (22a) **tjedan** m nedelja, sedmica. U Hrvatskoj se pravi razlika između sedmog dana u nedelji – nedelje i perioda od sedam dana, koji se naziva tjedan ili sedmica. *Tiden* je stara slovenska reč, a sedmica je prevedenica od latinskog *septimana*. (Ćirilov, 1989: 94)
- (22b) **tlak** m pritisak. U Hrvatskoj se „mjeri tlak“ i neko ima „visok tlak“, a u Srbiji se „meri pritisak“ i ima „visok pritisak“. Obe reči su praslovenskog korena, s tim što je tlak u vezi sa glagolom *tući*, a pritisak od glagola *tiskati*. Međutim, iako se u medicinskoj terminologiji termini razlikuju, tlak i pritisak u političkoj terminologiji („vršiti na nekoga pritisak“) upotrebljavaju se u obe varijante. (Ćirilov, 1989: 94–95)
- (22c) **tlakomjer** m aparat za merenje krvnog pritiska, rede barometar. V. *tlak*. (Ćirilov, 1989: 95)

Ako na trenutak ostavimo po strani Ćirilovljev stav o jednom jeziku, jasno je da se sve navedene reči (*tjedan*, *tlak* i *tlakomjer*) koriste prvenstveno u hrvatskom jeziku.

U navedenim razlikovnim rečnicima možemo dakle zaključiti o dve perspektive. U slučaju onih koji su napisani na hrvatskom govornom području, težnja autora je da se istakne postojanje i upotrebnost hrvatskih reči u odnosu na njihove prevodne ekvivalente u srpskom, dok se u slučaju rečnika

autora sa srpskog govornog područja govori prvenstveno o sinonimima jednog jezika. Ipak, na primeru pomenutih rečnika, nigde se izričito ne pominje da reči kao što su *tjedan* i *tlak(om(j)er)* ne pripadaju srpskom jeziku, već da se one, uslovno govoreći, mogu koristiti i da čine deo opšteg srpskog leksikona. Koren problema predstavlja definicija norme srpskog jezika, a ona više zavisi od ideoloških nego od lingvističkih stavova.

5.3 Korpusi

Značajnost jezičkih korpusa je za leksikografe velika, kako po frekventnosti reči u pisanom ili govornom jeziku, tako i zbog njihovih stečenih ili zastarelih morfoloških, sintaksičkih i semantičkih svojstava (McEnery & Wilson, 1996: 106–107). Tu se posebno misli na jednojezičnu leksikografiju, sa rečnicima koji uz pomoć korpusa uz odrednicu navode i frekventnost reči u jeziku. Za dvojezične rečnike će korpusi tek u budućnosti biti od velike koristi, „sa opštom dostupnošću paralelnih korpusa“. (145)

Iako se u biti radi o dvojezičnom rečniku srpskog i holandskog, probleme pri izboru sa kojima se suočavamo se ne mogu tumačiti iz te dvojezične pozicije. Pri određivanju reči iz savremenog hrvatskog jezika koje ne pripadaju srpskom jeziku, mi ipak i dalje govorimo o dvojezičnoj leksikografiji. Tome u prilog govori to što su do sada više puta bili pominjani prevodni ekvivalenti u srpskom jeziku, bilo za reči koje govornici srpskog jezika kao maternjeg osećaju kao hrvatske, ili u okviru razlikovnih rečnika. U nedostatku dostupnog paralelnog korpusa srpskog i hrvatskog jezika ne možemo, nažalost, doneti jasne zaključke o razlikovnim leksikonima na njegovom osnovu.

Ono što nam ipak jednojezični korpus može pružiti, a što je postupak u kome se zapravo ogleda celokupna njegova korisnost, jeste provera pojavnosti i frekventnosti reči u savremenom srpskom jeziku za koju autori srpsko-holandskog rečnika kao govornici srpskog jezika pretpostavljaju da je hrvatska. Sa korpusom možemo dakle potvrditi pretpostavku, a samim tim i validnost takve tvrdnje.

Bilo bi zgodno ovde povući paralelu između korpusa i *Rečnika srpskohrvatskoga književnog jezika* Matice srpske. Sličnost je u tome da se pojavnost lekseme kod autora koji pišu na određenom jeziku, u našem slučaju srpskom, koristi kao osnovni kriterijum. Zbog toga bi bilo suvišno osporavati kredibilitet tog rečnika, jer smo već ranije govorili o autorima sa srpskog ili hrvatskog govornog područja koji su citirani, čime je argumentovana pripadnost tih reči srpskom jeziku. Pa ipak, razlika je u tome što ćemo preko korpusa moći da vidimo leksemu u svim njenim pojavim oblicima, ne ograničavajući

se samo na par književnih izvora, kao i u brojnim registrima. Za razliku od rečnika, korpus automatski navodi i frekventnost reči. Ta značajna osobina korpusa je bila od presudnog značaja pri odabiru diskutabilnih leksema. Međutim, kao i rečnik, i korpus naime ima svoje prednosti i mane. Tokom rada na rečniku koristimo dva korpusa, napredne pretrage *Google* pretraživača na srpskom jeziku i *Korpus savremenog srpskog jezika* Matematičkog fakulteta u Beogradu.

5.3.1 Google

Iako mu je primarna uloga internet pretraživača, *Google* se nebrojeno puta pokazao kao neposredan praktičan korpus, kako za srpski, tako i za holandski jezik. Sa opcijom traženja prema jeziku, lako se može ući u trag frekventnosti reči, kao i proveriti pouzdanost izvora. Prednost *Google*-a je da on daje mogućnost provere u okviru nebrojeno mnogo registara, što olakšava specifikaciju odrednica u rečniku. Takođe, automatsko osvežavanje i uključivanje novih stranica koje *Google* vrši kao otvoreni korpus, pruža uvid u najnovije sintaktičke i semantičke promene reči, a kako Robb (2003a) navodi, indeks uključuje blogove i diskusije koje su bliske govornom jeziku.

Google pretraživač ipak nije bez svojih nedostataka. Iako postoji mogućnost pretraživanja u okviru registara, oni se ne mogu kontrolisati. Zatim, mogu se tražiti samo jasno određene reči ili fraze, ali ne i kategorije reči po pretrazi. Za svaki flektirani oblik bi se morala praviti nova pretraga. Naposljetku, ne može se pristupiti jasnim statistikama po pitanju frekvencije, jer se često navode duplikatni oblici – veliki broj stranica citira druge stranice koje su se već pojavile kao rezultati pretrage, te se tražene reči ponovo pojavljuju u identičnom kontekstu, tj iz prvobitnog izvora (Robb, 2003b: 7).

Postoji još jedan vrlo značajan nedostatak *Google*-a kada je u pitanju odabir reči iz rečnika Matice srpske koje se osećaju kao hrvatske. Ako podesimo pretragu da pretražuje stranice napisane na srpskom jeziku (selektivna pretraga) i unesemo neki od primera (*tjedan*, *tlak*, *tlakomer*, *testo*), dobićemo veliki broj rezultata:

<i>tjedan</i>	327.000
<i>tlak</i>	382.000
<i>tlakomer</i>	19.400
<i>testo</i>	149.000

Putem ovako automatski unetih podataka, *tlak* se u rezultatima pojavljuje čak dva i po puta više nego *testo*. Sličan broj rezultata kao *tlak* ima i *tjedan*. Do ovakve diskrepancije u odnosu na razlikovne rečnike dolazi zbog *Google*-ovih mogućnosti i namena – on nije u biti jezički korpus i po tom pitanju ima

velika ograničenja. Kod, na primer, ukucane reči *tjedan*, prvih sto rezultata koje *Google* određuje kao najrelevantnije po broju poseta sajtova su zapravo tekstovi na hrvatskom jeziku. Razlog tome je što *Google* nije namenjem pretragama specifičnih (paralelnih) korpusa⁷, što i srpski i hrvatsko-srpski svakako jesu. Pretraživanje se uglavnom vrši prema poreklu internet adresa na kojima su postavljeni sajtovi, te je čest slučaj da je neki od pomenutih hrvatskih tekstova sa reči *tjedan* prekopiran na izvesnom srpskom forumu.

Situacija sa *tlak* je nešto drugačija. Već u prvih deset rezultata pojavljuje se izvor sa bosanskog servera. Interesantan je slučaj i sa *tlakomer*, posebno iz razloga što je reč tražena na ekavskom izgovoru. Na internet sajtu prodavnice auto-delova iz mesta u Srbiji blizu granice sa Hrvatskom se tako može kupiti tlakomer sa ručnom pumpom, na forumu *depresija.org* se može pročitati „rekla sam mami da mi sakrije tlakomer [...] to je bio jedini način da prestanem da merim tlak“, dok na internet forumu Banja Luke stoji „[i]maš i u Republici Srpskoj ne moraš u Srbiju, [...] mada vidim da imaš tlakomer pa si miran“. Iako ovim primerima možemo dalje argumentovati postojanje reči *tlakomer* u srpskome jeziku, teško ih je, zbog njihove regionalne upotrebe, uzeti kao relevantne za frekventnost reči u standardnom jeziku.

5.3.2 Korpus savremenog srpskog jezika

Pored *Google*-a, koji jeste najneposredniji i najažuriraniji pseudo-korpus, odgovore na pitanje koje su reči i koliko frekventne u srpskom jeziku na mnogo pregledniji i pouzdaniji način može da obezbedi *Korpus savremenog srpskog jezika*. *Korpus* je u KWIK (Key Word In Context) formatu, što umnogome olakšava pretragu. Kako su u njemu odabrani tekstovi na srpskom jeziku, pretraga je prilično pouzdana. Moguće je tražiti čak u više potkorpusa, kao što su *Neetiketirani korpus savremenog srpskog jezika*, *Henningov korpus srpskohrvatskog* (1955–1990), *Izborna kriza 2000. godine* sa tekstovima iz lista Politika, kao i *Neetiketirani korpus Vukovih poslovice*. Nažalost, ni za jedan od korpusa nije navedeno od kolikog se broja reči sastoji, kao ni koje izvore navodi⁸.

Prednost u odnosu na *Google*-ovu pretragu je i to što korišćenjem regularnih izraza možemo jednostavnim unosom tražiti reč u osnovnom i flektira-

⁷ Kako *Google* sve dalje napreduje u procesu kompjuterskog prepoznavanja reči, vrlo je verovatno da će u budućnosti zaista moći da razlikuje jezike isključivo na osnovu specifičnih gramatičkih i leksičkih svojstava.

⁸ Osim za Henningov korpus, ali on nije od važnosti za nas.

nom obliku. Unošenje izraza `tjed[a-z][a-z]` u neetiketirani korpus srpskog jezika tako daje pet rezultata:

- (23a) 2900998: politička javnost cijeli <tjedan> bila obuzeta diskusijama
- (23b) 27202168: j Britaniji u toku jednog <tjedna> pojavi se na tržištu t
- (23c) 457133: TUDIO " je pisao : " Ovog <tjedna> popularna i najgledanija
- (23d) 6864260: mjesto . Prošlog sam ti <tjedna> poslala dva paketa . Naz
- (23e) 23531609: o to nije učinio pre tri <tjedna> , odmah po objavi prvog

Iako se samo na osnovu nekih od rezultata može već isprva zaključiti da su na ijekavici, čitanje svakog rezultata sa 125 karaktera sa leve i desne strane pojašnjava situaciju. Kao i u slučaju *Google*-a, i ovde su tekstovi napisani većinom na hrvatskom jeziku. Primer 23c je napisan na srpskom, ali deo sa pronađenim izrazom je zapravo citat iz zagrebačkog časopisa *Studio* u tom tekstu. Rezultat pod 23e je iz lista Politika iz 2001. godine i, iako pisan na ekavici, sadrži reči *tjedan* i *vlak*. Kao takav, ovaj tekst zahteva dalju analizu. U korpusu *Izborna kriza* nema nijednog pogotka za pomenuti izraz, kao ni u *Vukovim poslovicama*.

Izraz `tlak[a-z]*[a-z]*` takođe nije prisutan u *Izornoj krizi* i *Vukovim poslovicama*, dok u *Neetiketiranom korpusu* daje samo jedan rezultat. Izraz `tlakomer[a-z]*[a-z]*` ne daje nijedan rezultat ni u jednom korpusu:

- (24a) 7254548: uštanje zraka / dima pod <tlakom> . U četvrtoj grupi se n

Sastavljači *Korpusa* trenutno rade na test verziji pretrage sa izvorima, koja se može koristiti. Pretraga *tjedan* navodi kao izvore: *Ekonomist magazin* iz Beograda, novine *Politika*, časopis *Svet*, i časopis *Mostovi* za prevodnu književnost, dok je rezultat za *tlak* iz časopisa *Jezik danas: glasilo Matice srpske za kulturu usmene i pisane reči*. Bez obzira na to što su navedeni časopisi i novine sa srpskog govornog područja, tekstove smo već okarakterisali kao pisane na hrvatskom jeziku zbog navedenih razloga. Kako se tekstovi na hrvatskom ili intervjui sa osobama koje govore hrvatski jezik po pravilu ne prevode u medijima u Srbiji, ne čudi što je korpus ove reči prikazao kao pripadajuće srpskom jeziku.

Na osnovu rezultata unetih izraza, njihove frekventnosti i jezičkog konteksta u koji su smešteni, možemo odlučiti da ih ne uvrstimo u srpsko-holandski rečnik, a kada ih uporedimo sa izrazom `test[a-z]` sa 354 rezultata,

slika postaje još jasnija. Rezultati te pretrage u potpunosti odgovaraju navodima iz razlikovnih rečnika i zajedno dovoljno čvrsto opravdavaju odluke sastavljača srpsko-holandskog rečnika da te reči ne uvrste u rečnik.

Navedeni postupak proveravanja leksičkog fonda prevazilazi međutim rad na dvojezičnom rečniku i pre spada u ozbiljan projekat izrade razlikovnog rečnika srpskog i hrvatskog jezika. Iz tog razloga, lični osećaj sastavljača igra presudnu ulogu u ovom projektu.

6. Umjesto zaključka: Usporedba obrađenih dijelova

Nakon što je konačno obrađeni dio hrvatskog rječnika prilagođen srpskom (i obrnuto), redakcije u Beogradu i Amsterdamu vrše uzajamnu provjeru usporodbom obrađenih dijelova. Najlakši je i zasad najpregledniji način unos podataka u tekstualnu datoteku te korištenje mogućnosti usporedbe dokumenata u Wordu. Odabirom različitih boja za izbačeni i dodani tekst brzo se i jasno mogu provjeriti intervencije druge redakcije. Uzajamna usporedba obrađenih dijelova ima višestruku ulogu: pregledavajući unos druge redakcije, urednik će još jednom provjeriti tekst s obzirom na tipografske pogreške, mikrostrukturu i upućivanja. Dojaviti će kolegama ako je primijetio kakav propust (znade se dogoditi i da slučajno zaostane koji kroatizam, odnosno srbizam) i zabilježiti ispravke koje je druga redakcija u međuvremenu već unijela u svom dijelu.

Osim toga, kolege iz druge redakcije nerijetko će pribjeći različitom odabiru natuknica i odrednica te drukčijoj hijerarhiji značenja i gramatičkoj podjeli. Te promjene pridonijet će u donošenju odluka o usklađivanju konačnog izgleda rječnika.

Tako je, na primjer, hrvatska redakcija nakon usporedbe samo jedne stranice svoga dijela rječnika sa srpskim primijetila da je u natuknici „odležati“ različito označen naglasak u prezentu te se zamislila nad tom činjenicom, a odlučila je i unijeti neke natuknice koje nisu bile na popisu („odlebdjeti“, „odlepršati“) te razmotriti još dvije prijevodne mogućnosti primjera uporabe u natuknicima „odlazak“ i „odlepeti“⁹:

⁹ U ovdje prikazanom radnom ispisu sivim su precrtanim slovima označeni dijelovi hrvatskoga teksta koje je beogradska redakcija izbacila, a dvostruko su podcrtanim sivim slovima označeni ubačeni dijelovi.

odlazak [odlaska, pl odlasci] *m* **vertrek** *het* (ergens vandaan) • vrme je za ~ na spavanje - naar bed gaan
~ u mirovinu - met pensioen gaan het is bedtijd ~ u penziju - pensionering *de*

odlaziti *vi* **weggaan**; → **otići** • ~! - ga weg!

odlebdeti [odlebdim] *vi* **wegzweven, wegvliegen**

odlediti (se) [odledim (se)] *vt/vr* **ontdooien** *id* **fig** • ~ zamrzivač - de diepvries ontdooien

odleđivati [odleđujem] *vt/vr* → **odlediti**

odlelujati *vi* **wegzweven, wegwiegelen**

odleniti [odlenim] **I. vt** **verwijderen, losrekken** (iets wat vastgeplakt is) • ~ti tapete - behang verwijderen **II. vi** **sl (pokudeti) doordraaien, gek worden** **III (+ se) vr** **loskomen, loslaten** (iets wat vastgeplakt is) • **fig**: ~ se već jednom od mene! - laat me toch een keer met rust!; blijf niet zo plakken!

odleplivati [odleplivam] *vt* → **odleniti**

odlepršati *vi* **wegfladderen**

odletati [odlećem] *vi* → **odleteti** *I*

odletjeti [odletim] *vi* **1. wegvliegen** • lastavice su ~jele na jug - de zwaluwen zijn naar het zuiden gevlogen; **fig**: ~jeti u zvezdazduh - de lucht in vliegen, ontloffen balice balica mi je ~jela iz ruke - het kopje vloog uit m'n hand **2. fig, coll (naglo otići) wegstormen, wegvliegen** • ~jesa je iz sobe - hij vloog de kamer uit; hij stormde de kamer uit ~jesa je s posla - hij is de baan uit gestuurd; hij is er op z'n werk uitgevlogen

odležati [odležim] **I. vt** **1. (pre)boljeti (pre)boljeti ležeci** **het bed houden; uitzielen** • gripa traja ~ti - als je griep hebt moet je uitzielen **2. coll (zatvoriti kaznu) uitzitten, zitten** (een gevangenisstraf) • ~o je tri godine - hij heeft drie jaar gezeten **II. vi** **liggen; rijpen** • vina mora ~ti neko vrijeme - wijn moet een tijdje liggen

odličan *adj* **1. uitstekend**; → **izvrstan** **2. (svojena) (ocena) uitmuntend**, het hoogste cijfer in het **Kroatische** **Servische** onderwijs

odličje *n* **onderscheiding** *de*; **meda ille** *f* [me'da:je] *de* • ~ za hrabrost - onderscheiding voor dapperheid zlatno - ersteken *het*; zlatno - gouden *medaille*

odličnik [pl odličnici] *m* **hoogwaardigheidsbepeder** *de*; → **dostojaanstvenik**

odlično *adv* → **odličan**

odlijepiti [odlijepim] **I. vt** **verwijderen, losrekken** (iets wat vastgeplakt is) • ~ti tapete - behang verwijderen **II. vi** **sl (pokudjeti) doordraaien, gek worden** **III (+ se) vr** **loskomen, loslaten** (iets wat vastgeplakt is) • **fig**: ~ se već jednom od mene! - laat me toch een keer met rust!

Osim svega navedenog, usporednom izradom dvaju dvojezičnih rječnika otvaraju se mogućnosti korištenja prikupljenih podataka kako za slične leksikografske projekte u budućnosti, tako i za međusobnu prilagodbu prijevoda stranih tekstova. Uz suradnju stručnjaka na području informatike i korpusne lingvistike vjerujemo da je na temelju podataka iz ovoga projekta moguće izraditi program koji bi u velikoj mjeri automatizirao prilagodbu leksikografske strukture hrvatskih odnosno srpskih izdanja.

Na kraju valja svakako spomenuti i financijsku stranu: troškovi paralelne izrade dvaju rječnika gotovo su za polovinu manji od troškova izrade dva posebna rječnika. Znajući da se radi o velikim iznosima koji se vrlo teško i rijetko odvajaju za slične projekte, vjerujemo da bi ovakva konstrukcija – dva

rječnika za cijenu jednoga – mogla značajno pridonijeti razvoju hrvatske i srpske dvojezične leksikografije.

Nadamo se da će opis ovog pionirskog projekta paralelne izrade hrvatskoga i srpskoga dvojezičnog rječnika uroditi sličnim korisnim inicijativama u budućnosti.

Izvori

- Brodnjak, V. (1991). *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*. Zagreb: Školske novine.
- Bujas, Ž. (1999). *Veliki hrvatsko-engleski rječnik*. Zagreb: Globus.
- Ćirilov, J. (1989). *Srpsko-hrvatski rečnik varijanata*. Beograd: Stilos.
- HČR (1999) = Moguš, M. & Bratanić, M. & Tadić, M. *Hrvatski čestotni rječnik*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta: Školska knjiga.
- HER (2002) = Anić, V. et al. (Ur.) *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi Liber.
- HG (1997) = Barić, E. et al. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- HNK = *Hrvatski nacionalni korpus* Zavoda za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Dostupno na: <http://www.hnk.ffzg.hr/default.htm>.
- KHJ = *Korpus hrvatskoga jezika* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Dostupno na: <http://riznica.ihj.hr/index.hr.html>.
- Ignjatović, Z. (Ur.) (2008). *Englesko-srpski srpsko-engleski rečnik sa gramatikom*. Beograd: Institut za strane jezike.
- Klajn, I. (2000). *Rečnik jezičkih nedoumica*. Beograd: Srpska školska knjiga.
- Krstić, K. & Guberina, P. (1940). *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Ladan (1989–) = Ladan, T. (ur.). *Osmojezični enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- Lučić, R. (2000). Hrvatsko-nizozemski ‘obostrani’ rječnik. *Filologija*, 38–39, Zagreb.
- McEnery, T. & Wilson, A. (1996). *Corpus linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Mazalin-Bøge, D. (2003). *Hrvatsko-norveški rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Nikolić, M. (Ur.) (1976). *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Novaković-Lopušina, J. (1993). *Basiswoordenboek Servokroatisch-Nederlands*. Beograd: Toreksin.
- RHJ (2000) = Šonje, J. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Školska knjiga.
- Robb, T. (2003). Google as a Corpus Tool? *ETJ Journal TECH_talk Column* 4(1). Dostupno na: <http://www.cc.kyoto-su.ac.jp/~trobb/googleAsConc.html>.
- Robb, T. (2003). Google as a quick ‘n’ dirty corpus tool. *Teaching English as a Second or Foreign Language* 7(2). Dostupno na: <http://www.tesl-ej.org/wordpress/issues/volume7/ej26/ej26int/>.
- Silić, J. (1999). Hrvatski jezik kao sustav i kao standard. U: M. Samardžija (ur.): *Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Stevanović, M. (Ur.) (1976). *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*. Novi Sad: Matica srpska, knjiga šesta.
- Tutschke, G. (1995). *Taschenwörterbuch Kroatisch-Deutsch*. Berlin, München, Wien, Zürich, New York: Langenscheidt.
- Vladović, V. & Micić, P. (2005). *Školski rečnik: nemačko-srpski*. Beograd: Predrag & Nenad.

Słowniki tematyczne w Polsce, Serbii i Chorwacji

Sybilla Daković (Wrocław)

Słowniki onomazjologiczne, w szczególności dwujęzyczne, są istotnym narzędziem dydaktycznym pomocnym w nauce języków obcych, zarówno na początkowych jak i późniejszych etapach nauki. Wydane w Polsce, Serbii czy Chorwacji publikacje ogólnie traktujące o leksykografii stosunkowo mało miejsca poświęcają uwagę temu typowi słowników¹, pomimo że pojęciowe uporządkowanie haseł jest z jednym z najstarszych sposobów organizacji materiału, co ma związek z pierwotnym przeznaczeniem słowników – pomocy w komunikacji osobom posługującym się różnymi językami. W leksykografii polskiej, serbskiej czy chorwackiej ten cel wydaje się być w dalszym ciągu nadrzędny względem idei wzbogacania słownictwa języka ojczystego, gdyż uporządkowanie onomazjologiczne stosowane jest w tych tradycjach przede wszystkim w słownikach dwujęzycznych, a znacznie rzadziej jednojęzycznych.

Idąc za potrzebą powstania tematycznego słownika polsko-chorwackiego i polsko-serbskiego, mającego ułatwić przede wszystkim studentom filologii serbskiej i chorwackiej dotarcie do bogatego słownictwa związanego z poszczególnymi aspektami ludzkiej działalności, rozpoczęłam pracę nad projektem utworzenia takich słowników, który pragnę tu przedstawić.

¹ Pomimo, że na gruncie chorwackim oraz polskim pojawiły się dość niedawno monografie dotyczące leksykografii tematycznej [mowa o książce A. Nikolić-Hoyt, pt. *Konceptualna leksikografija: prema tezaurusu hrvatskoga jezika* (2004), poświęcona koncepcji opracowania słownika tematycznego języka chorwackiego, oraz pracy I. Burkhanova *Linguistic Foundations of Ideography: Semantic Analysis and Ideographic Dictionaries* (1999)], to kwestia współczesnych rzeczowych słowników przekładowych jest tam jedynie zasygnalizowana.

Zanim jednak przejdę do omówienia celów i koncepcji tych słowników, chciałabym poświęcić uwagę dwóm kwestiom, związanym z tym tematem: problemowi terminologii oraz tradycji leksykografii onomazjologicznej (szczególnie dwujęzycznej) w Polsce, Serbii i Chorwacji.

1. Leksykografia onomazjologiczna a terminologia

Wyróżnienie leksykografii ideograficznej dokonane jest w oparciu o układ artykułów hasłowych, które uporządkowane są według właściwości semantycznych, często tworząc schemat hierarchiczny (Żmigrodzki 2005: 53). Takie uporządkowanie nazywane jest też w polskiej leksykografii *uporządkowaniem tematycznym, pojęciowym, onomazjologicznym, ideograficznym* (Piotrowski 2001) lub *idiograficznym* (Cygal-Krupa 1986). D. Rembiszewska (2005: 39) pisze o synonimicznym traktowaniu terminów *słownik pojęciowy, rzeczowy i tematyczny*, wspominając jednak o próbach zawężania tych pojęć.

Dzieła leksykograficzne z omawianym typem makrostruktury A. Nikolić-Hoyt (2004: 7–8; 21) określa z kolei mianem *semantički, analoški, ideografski, ideološki, nomenklatorski, mnemonički, sistematski, onomasiološki, sinonimij-ski, metodički rječnici*. Z powyższego widać bogatą synonimię nazw odwołujących się do onomazjologicznego typu makrostruktury słownikowej.

W kontekście semantycznego układu haseł należy poruszyć też kwestię terminu *tezaurus*, który w języku polskim, serbskim i chorwackim jest nazwą wieloznaczną. W znaczeniu „słownik o układzie onomazjologicznym” termin ten, jak się wydaje, nie jest jeszcze w badanych językach ustalony. Świadczyć o tym może porównanie definicji słowników ogólnych. Polskie słowniki *Słownik wyrazów obcych PWN* (2002), *Współczesny słownik języka polskiego* (2007), *Słownik języka polskiego PWN* (2002) jako pierwsze znaczenie podają „dzieło obejmujące całokształt danej dziedziny”. Drugim znaczeniem jest „słownik obejmujący całe słownictwo jakiegoś języka”. Znaczenie „słownik synonimów, zwłaszcza w układzie pojęciowym” podaje tylko *Słownik wyrazów obcych PWN*, zaś czwarte znaczenie w tymże słowniku to „uporządkowany zestaw terminów w ramach jakiejś dziedziny”. Oznacza to, że tylko jeden z trzech badanych słowników łączy termin *tezaurus* z typem słownika o układzie onomazjologicznym, akcentuje jednak, że chodzi o słownik synonimów. Inną sytuację zauważyć można w pracach poświęconych leksykografii. P. Żmigrodzki (2009: 180), dla przykładu, używa pojęcia *tezaurus* w znaczeniu słownika onomazjologicznego, ideograficznego, sygnalizując przy tym, że w leksykografii angielskiej oznacza się nim „zwykły” słownik synonimów, a w polskiej słownik synonimów włączony w programy komputerowe.

Jak pisze B. Sosińska-Kalata (2006: 151) najwcześniejsze użycie terminu przypisuje się R. Estienne'owi (*Thesaurus linguae latinae*, Paryż 1531), którego słownik miał układ alfabetyczny, zaś wzorcem tezaurusa, rozumianego jako słownik pojęciowy, stał się dopiero *Thesaurus of English Words and Phrases* M. Rogeta (Londyn 1852), co być może miało związek z jego powszechnością i ilością wznowień (około 100).

Pomimo, że termin *tezaurus* jako *słownik onomazjologiczny* pod wpływem tradycji angielskiej bywa stosowany przez polskich językoznawców (np. Gruszczyński 1999, Mikołajczak-Matyja 2005), jednak większość słowników o układzie pojęciowym (szczególnie dwujęzycznych) w tytule mają określenie *słownik tematyczny*. Potwierdza to również I. Burghanov (1999: 72)². Nazwa ta jest również stosowana wymiennie do terminu *tezaurus*, przez W. Gruszczyńskiego (1999: 142). Tenże autor wprowadza też podział *słowników znaczeniowych* na *tezaury* (*słowniki tematyczne*) i *słowniki synonimów*, uwydatniając tym samym różnicę pomiędzy oboma typami dzieł. Motywuje to faktem, że istniejące obecnie polskie słowniki synonimów są „bliższe słownikom opisowym (nienormatywnym)” (1999: 131). W. Miodunka również rozgranicza *słowniki pojęciowe* od *słowników synonimów*, pisząc, że „każdy z nich odpowiada na inne zapotrzebowanie” (1989: 226).

Inaczej jest serbskiej oraz chorwackiej tradycji leksykograficznej, w których nazwa *tematski r(j)ečnik* nieczęsto pojawia się w tytułach słowników³. Na problem terminologiczny zwraca uwagę chorwacka leksykograf B. Tafra, pisząc o rozróżnieniu pojęcia *tezaurus* i *tematski rječnik*: „veoma je važno da se terminološki jasno luče pojmovi. Jedno su tematski rječnici (to bi bili, primjerice, svi terminološki rječnici), a drugo su rječnici koji su strukturirani tematski. Dakle, prvo se tiče izbora leksika, a drugo makrostrukture. Za tezauruse je bitno upravo to drugo, premda tezaursi mogu biti i tematski rječnici” (2005a: 560). Tym samym termin *tezaurus* rozumie jako dzieło o onomazjologicznym układzie artykułów hasłowych, a *słownik tematyczny* jako słownik specjalistyczny, np. terminologiczny. Zbieżną opinię prezentuje A. Nikolić-Hoyt (2004), która pomimo, że wymienia osiem przyjętych

² Stwierdza również, że podobnie jest w leksykografii bułgarskiej i leksykografii krajów byłego ZSRR.

³ W bazie Narodne biblioteke Srbije i Hrvatske nacionalne knjižnice odnalazłam cztery pozycje wydane w Serbii i dwie w Chorwacji. Mowa o słownikach dwujęzycznych o rzeczowym układzie haseł.

znaczeń omawianego terminu⁴, ze znaczeniem *jezično blago* jako pierwszym, to w dalszej części monografii pisze, że tezaury to „najčešće nediskriminirani popisi konceptualno/tematski raspoređenih riječi“ (2004: 34). Co więcej autorka stawia w opozycji pojęcia *tezaursus* i *rječnik*, i to nie tylko ze względu na układ haseł (*słownik* ma według niej organizację semaziologiczną), ale również na przeznaczenie. *Tezaursus* bowiem „służy do produkcji tekstu“, zaś *słownik* wykorzystywany jest do jego interpretacji (ibidem: 31)⁵. Stawia też wyraźne rozróżnienie między tezaurem a słownikiem synonimów, pisząc: „tezaursus nije rječnik sinonima i ne samo zato što uključuje i antonime, već i zbog toga što osim sinonima i antonima uzima u obzir i druge značenjske, funkcionalne i asocijativne odnose koji organiziraju leksičko blago nekog jezika“ (ibidem: 34)⁶.

Z kolei D. Šipka (1998: 62, 64) przez *tezaursus* rozumie słownik synonimów w procesorach tekstowych, ale również „veliki opisni rječnik“ (ibidem: 158, 159), zaś pojęcie *ideografski rječnik* stosuje jako równoznaczne ze *slikovni, piktoralni rječnik* (ibidem: 139).

Przyjrzyjmy się teraz jak badane pojęcie definiują słowniki ogólne języka chorwackiego i serbskiego oraz słowniki wyrazów obcych. W przeciwieństwie do większości polskich słowników *Rječnik hrvatskog jezika* V. Anicia (1998) definiuje znaczenia terminu w zależności od dziedziny nauki, w jakiej jest używane. Tak więc dla językoznawstwa wyróżnia dwa znaczenia: całościowy zbiór słownictwa i „baza ili korpus semantički i generički povezanih riječi ili naziva koji pokrivaju određeno područje“. Natomiast terminy z pola nauk informatycznych oznaczają albo słownik wyrazów pogrupowanych pod względem podobieństw i przeciwieństw, bazę wyrazów zgromadzoną według

⁴ Znaczenia, jakie podaje Nikolić-Hoyt, to: „1) jezično blago, zbirka jezičnog blaga, 2) bilo kakav rječnik, enciklopedija ili kakav drugi opsežan leksikografski priručnik, 3) zbirka konceptata ili riječi organiziranih prema značenjskim principima; konceptualno/tematski ustrojen leksikografski priručnik, 4) nediskriminirani popis semantički povezanih riječi, 5) sinonimijski rječnik, 6) abecedno usustavljen rječnik sinonima i antonima, 6) specijalizirani vokabular pojedinoga područja znanja, na primjer medicine ili glazbe“ (ibidem: 8).

⁵ Autorka przy tym niekonsekwentnie stosuje wprowadzoną przez siebie terminologię, pisząc „prvi tiskani rječnik bio je zapravo tezaursus za putnike, odnosno dvojezični, tematski organiziran venetsko-njemački rječnik“ (ibidem: 47). Nikolić-Hoyt nie powinna tu użyć terminu *rječnik*, gdyż zgodnie z jej ustaleniami oznacza ona dzieło o układzie semaziologicznym.

⁶ L. Zgusta (1991: 199) twierdzi, że użycie terminu *tezaursus* na określenie słownika synonimicznego jest przestarzałe, za wyjątkiem leksykografii angielskiej. Dla Zgusty termin ten oznacza wielki słownik, który stara się być wyczerpujący (ibidem: 207).

jakichś zasad lub program zawierający taką bazę, najczęściej jako jeden z elementów edytora tekstowego.

Leksikon stranih reči i izraza (2006) M. Vujaklije dla wyrazu *tezaursus* odnotowuje dwa znaczenia. Pierwsze to słownik, encyklopedia lub inny obszerny podręcznik leksykograficzny; szczególnie słownik synonimów lub antonimów. Drugie znaczenie dotyczy terminologii informatycznej. *Tezaursus* oznacza tu „sveobuhvatan indeks svih reči u računarima pod kojima se može naći dana informacija ako se upotrebi odgovarajuća ključna reč (deskriptor)“. *Rečnik srpskog jezika* (2007) *tezaursus* definiuje jako wielki słownik, w którym zgromadzony jest całościowy zasób słownictwa danego języka lub jako wielką encyklopedię. Część słowników serbskich i chorwackich nie odnotowuje tego słowa w ogóle, np. *Rječnik stranih riječi* (1988) B. Klaicia, *Rječnik hrvatskoga jezika* (2000) pod red. J. Šonje, *Rečnik savremenog srpskog književnog jezika* (2000) M. Moskovljevića.

Na podstawie tego fragmentarycznego przeglądu definicji można wywnioskować, że znaczenia terminu *tezaursus* w omawianych językach zależą od warstwy języka. W języku ogólnym zwykle oznacza dzieło leksykograficzne zawierające całe słownictwo danego języka, podczas gdy w meta-języku leksykografii znaczenie pojęcia w dalszym ciągu nie jest precyzyjnie określone. Wieloznaczność i brak ogólnie przyjętej, jednoznacznej definicji w znacznym stopniu utrudnia nie tylko odbiór (oraz tworzenie) tekstów metaleksykograficznych, ale też może wprowadzać w błąd odbiorcę określonego produktu leksykograficznego. Korzystne by było zawężenie znaczeń poszczególnych terminów, czy to zgodnie z tradycją danego obszaru językowego, czy też opierając się na tendencjach globalizacyjnych, oraz konsekwentne używanie tych terminów.

Odwołując się do polskiej tradycji leksykograficznej terminu *słownik tematyczny* będę używać dla określenia dzieła, w którym hasła uporządkowane są semantycznie w oparciu o pola znaczeniowe.

2. Leksykografia onomazjologiczna w Polsce, Chorwacji i Serbii

Obserwując rozwój leksykografii onomazjologicznej w Polsce, Chorwacji i Serbii nie sposób nie zauważyć pewnych podobieństw i różnic. Właśnie one są obiektem mojego zainteresowania, nie zaś całościowy i wyczerpujący opis dzieł leksykografii onomazjologicznej poszczególnych krajów. Pragnę tu wskazać ogólne tendencje rozpoczynając od dzieł najwcześniejszych, by przejść do leksykografii współczesnej ze szczególnym uwzględnieniem słowników dwujęzycznych.

Struktura semantyczna w polskiej leksykografii różnojęzycznej zastosowana już była w XVI wieku. Pierwszymi takimi słownikami były trójjęzyczne *Dictionarius Murmelii variarum rerum* (1526) Jana Murmeliusza oraz *Dictionarium trium linguarum* (1528) Fraciszka Mymera. Specyficznym ilustrowanym wielojęzycznym słownikiem tematycznym był przeznaczony dla młodego odbiorcy elementarz Jana Amosa Komeńskiego *Orbis sensuallium pictus*, który wzbogacony o język polski ukazał się w 1667 roku w Brzegu, a w wydaniach późniejszych (Wrocław 1805, 1809 i 1818) ukazywał się pod nazwą *Świat malowany rzeczy widocznych pod zmysły podpadających*.

Chorwackie początki dwujęzycznej leksykografii tematycznej związane były ze słowniczkami dołączanymi do innych dzieł. Jednym z nich był XVI-wieczny czakawsko-łaciński spis *Vocabula Sclavonica* Bartola Đurđevicia zawierający 52 wzrazy w pięciu rozdziałach rzeczowych⁷, napisany jako dodatek do książki *De afflictione tam captivorum quam etiam sub Turcae tributo viventium christianorum* (1544). Słowniczkę powstałą w wieku XVIII również nie były dziełami samodzielными, co różni je od dzieł wydawanych w Polsce. Układ semantyczny zastawany był w listach leksykalnych, dołączonych do gramatyk i podręczników Blaža Tadijanovicia (1761) *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u njemački jezik*, Antuna Matiji Reljkovicia (1767) *Nova slavonska i nimačka gramatika* i Marijana Lanosovicia *Neue Einleitung zur slavonischen Sprache / Anleitung zur slavonischen Sprachlehre* czy w manuskrypcie Adama Patačica (1772–1779) trójjęzycznym *Dictionarium latino-illyricum et germanicum*⁸. Dodatkiem do gramatyki Ignjata Alojzije Brlicia (1833) jest również słowniczek obrazkowy *Svjet u obrazih*, oparty na wspomnianym wcześniej dziele Komeńskiego.

W leksykografii polskiej po okresie pierwszych słowników onomazjologicznych wydawane były przeważnie słowniki o alfabetycznym układzie haseł. Dopiero w XX wieku układ ideograficzny ponownie zyskał na znaczeniu i stosowany był nie tylko w leksykografii różnojęzycznej, ale też w słownikach jednojęzycznych, lecz, jak pisze Żmigrodzki (2009: 180), tylko słownik synonimów zadomowił się w polskiej leksykografii. Próba tezaursu polszczyzny o układzie onomazjologicznym był R. Zawilińskiego *Dobór wyrazów. Słownik wyrazów bliskoznacznych i jednoznacznych* (1926) wzorowany na wydaniu z roku 1912 *Thesaurus of English Words and Phrases* P. M. Rogeta. Drugim takim dziełem jest współczesna praca *Słownik tematyczny*

⁷ Są to: Nebesa, Zemlja, Plodovi, Verbalni izričaji, Odjeća.

⁸ Ten kajkawsko-łaciński słownik zawierał też pewne formy sztokawskie ale i polskie oraz czeskie. Autor wyodrębnia w nim 13 grup tematycznych.

języka polskiego (2002) M. Kity i E. Polańskiego, który w zamyśle miał być pomocą w pisaniu tekstów na określone tematy⁹. W błędzie jest natomiast T. Piotrowski twierdząc, że: „w innych krajach słowiańskich dopiero w ostatnich dekadach wieku dwudziestego przystąpiono do wydawania słowników tego rodzaju“ (2001: 82), bowiem w roku 1940 w Belgradzie wydany został tezaurus R. Jovanovicia *Sistematski rečnik srpskohrvatskoga jezika*¹⁰. Jovanović przy tym podkreśla, że celowo odbiega od schematu pól leksykalno-semantycznych proponowanego przez Rogeta, idąc w stronę poszczególnych terminologii, związanych z różnymi aspektami ludzkiej działalności (w tym naukowej).

Leksykografowie chorwaccy do tej pory nie opracowali współczesnego jednojęzycznego słownika pojęciowego. Do prób skategoryzowania słownictwa można natomiast zaliczyć obrazkowy słownik I. Velikanovicia i N. Andrić *Šta je šta. Stvarni hrvatski rječnik u slikama* (1938) wzorowany na słownikach niemieckiego wydawnictwa Duden. Jednym z założeń słownika było wypracowanie i ustabilizowanie rodzimej terminologii poszczególnych rzemiosł.

Z porządku onomazjologicznego korzystają, jak wspomniano, także słowniki synonimów, antonimów czy słowniki gniazd słowotwórczych¹¹, natomiast do wyspecjalizowanych polskich słowników o makrostrukturze rzeczowej należą np. *Słownik polszczyzny potocznej* (1998), J. Anusiewicza i J. Skawińskiego, *Słownik gwary studenckiej* (1994) L. Kaczmarka, T. Skubalanki,

⁹ Należy również wspomnieć o liście słownictwa tematycznego sporządzonej przez Z. Cygał-Krupę (1986) w oparciu o metodę centrów zainteresowań.

¹⁰ Słownik jest dostępny w wersji cyfrowej na stronie <http://www.archive.org/stream/sistematskirenik00jovauoft#page/n13/mode/2up>. Uaktualniona i uzupełniona publikacja została wznowiona w roku 1980 przy współautorstwie L. Atanackovicia.

¹¹ Słownikom tym poświęcono już sporo uwagi, a na rynku polskim wciąż rośnie ich liczba. Ze względu na obszerność tematu wymienię tylko kilka słowników synonimów języka polskiego, np. *Słownik wyrazów bliskoznacznych* pod red. S. Skorupki, który doczekał się blisko 30 edycji, *Słownik synonimów* A. Dąbrówki, E. Geller i R. Turczyńska (8 wydań); *Dystynktywny słownik synonimów* (2004) A. Nagórko, M. Łazińskiego, H. Burkhardt; *Gdy ci słowa zabraknie* (2005, 2010) W. Broniarka; *Słownik synonimów* Z. Kurzowej i in. (cztery wydania). W Chorwacji wydany został jedynie *Rječnik sinonima hrvatskoga jezika* (2008) Lj. Šarić i W. Wittschen, zaś w Serbii *Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskog jezika* (1974, 2004) M. Lalevicia oraz *Rečnik sinonima i tezaurus srpskog jezika* (2007) P. Ćosića, wznowiony pod zmienionym tytułem *Rečnik sinonima* (2008). Wartą wspomnienia pozycją jest też *Asocijativni rečnik srpskoga jezika* (2005) P. Pipera, R. Dragičević, M. Stefanović, którego materiał pozyskiwany był metodą ankietową.

S. Grabiasa, *Słownik stereotypów i symboli ludowych* (1996–)¹², *Słownik eufemizmów polskich, czyli w rzeczy mocno w sposobie łagodnie* (1988) A. Dąbrowskiej. Inne dzieła to: *Słownik tematyczny terminów, wyrażeń i zwrotów stosowanych w prognozach meteorologicznych* (2010), *Tematyczny słownik krzyżówkowicza* (2002) W. Józefowicza i in.

Układ rzeczowy w Chorwacji i Serbii nie jest tak popularny jak w Polsce. W Chorwacji ukazał się wyspecjalizowany słownik pojęciowy *Mali tematski rječnik samoborskoga kajkavskog govora* (2003), którego autorem jest M. Žegarac Poharnik, czy starszy pt. *Narodno blago* (1934) Marcela Kušara. Układ rzeczowy ma też praca Jozefa Šica *Geografska terminologija srpskohrvatskog jezika* (1994).

Tematyczne uporządkowanie leksyki, o czym już była mowa, najczęściej jest wykorzystywane w dziełach dwujęzycznych o charakterze dydaktycznym. Prace takie ze względu na przeznaczenie cechują się różną objętością i zawartością. Najpowszechniejszą, a zarazem objętościowo najskromniejszą publikacją tego typu są rozmówki. Są to bardzo ograniczone listy leksykalne oraz listy zwrotów użytecznych podczas zagranicznych podróży, które mają pomóc w komunikacji w najbardziej typowych sytuacjach. Często wzbogacane są innymi treściami, na przykład informacjami o danym kraju czy obyczajach.

Drugim popularnym typem dwujęzycznego dzieła leksykograficznego są słowniki tematyczne, powstałe przede wszystkim z myślą o uczących się języka, w celu wprowadzenia nowego słownictwa, bądź dla jego przypomnienia czy utrwalenia. Są również pomocne przy tworzeniu tekstów.

Polska leksykografia, szczególnie ostatnimi laty, obfituje w takie wydawnictwa. Największa liczba pozycji dotyczy języków zachodnich, przede wszystkim angielskiego (np. *Słownictwo podstawowe – język angielski* (2002) F. Holgera, *Słownik tematyczny angielsko-polski, polsko angielski I*. Jastrzębskiej-Okon, *Angielsko-polski tematyczny słownik pomocnik do prac pisemnych, do konwersacji, do dyskusji* K. Sobańskiej (2004), *Mały słownik tematyczny angielsko-polski* A. Kuropatnickiego (1993), *Angielsko-polski słownik tema-*

¹² U polskiej praktyce leksykograficznej tematyczny układ haseł często jest stosowany w zbiorach leksyki poszczególnych gwar. Szczegółowy opis takich dzieł daje D. Rembiszewska (2005). Tendencja ta nie jest widoczna w tradycji serbskiej czy chorwackiej.

tyczny G. Häubleina, R. Jenkinsa (1995), *Słownik tematyczny angielsko-polski* P. Domańskiego (1998)¹³). Niektóre z pozycji były wielokrotnie wznawiane.

Nieco mniej opracowań ma tematyczne słownictwo niemieckie (np. *Słownictwo podstawowe – język niemiecki* F. Holger, *Słownik tematyczny języka niemieckiego* (1993) G. Hatały, M. Lichtańskiej, *Słownik tematyczny języka niemieckiego* (1996) G. Hatały, M. Bielickiej, *Thematisches Wörterbuch der deutschen Sprache mit einem Index* (1995) H. C. Frydrych¹⁴) oraz francuskie (np. *Francusko-polski słownik tematyczny* (1994) R. Herrmann, R. Rauch, *Mały słownik tematyczny francusko-polski* (1994) B. Frosztęgi, M. Słobodskiej, *Mots de passe: dictionnaire thematique franco-polonais* (1994) M. H. Gajos, N. M. Gourgaud, *Polsko-francuski słownik tematyczny* (1996) M. Słobodskiej)¹⁵. Język włoski reprezentowany jest skromiej (*Mały słownik tematyczny włosko-polski* (1994) H. Cieśli, I. Łopieńskiej, *Tematyczny słownik języka włoskiego* (1999) V. Bowles Protej, *Włoski słownik tematyczny* (2006) K. Steckiej, *Słownik tematyczny włosko-polski* (2001) S. Kamińskiej, *Tematyczny słownik polsko-włoski, włosko polski* (2006) A. Muchy) podobnie jak hiszpański (*Polsko-hiszpański słownik tematyczny* (1997) A. A. Murcia Soriano, *Słownik tematyczny hiszpańsko-polski* J. P. Ruiz (2000), *Mały słownik tematyczny hiszpańsko-polski* (2007) J. Krzyżanowskiego, *Hiszpański słownik tematyczny* (2006) A. Wróblewskiej, *Słownik tematyczny hiszpański* (2008) N. Deiken, *Tematyczny słownik języka hiszpańskiego* (1999) P. Caldeiro López).

Jeszcze mniej jest słowników tematycznych z leksyką rosyjską (*Słownik tematyczny rosyjsko-polski* (1985) J. Riegera, E. Rieger, *Polsko-rosyjski słownik tematyczny* (1998) W. Grzybowskiej, *Rosyjsko-polski słownik tematyczny*

¹³ Inne pozycje, to: K. A. Henger (2000) *Słownik tematyczny polsko-angielski, angielsko-polski*; C. H. Frydrych (2008) *Słownik tematyczny języka angielskiego z indeksem*; M. Oliwa, R. Oliwa (2006) *Angielski słownik tematyczny*; R. Swigon (2008) *Tematyczny słownik polsko-angielski*; B. i R. Śmietana (2000) *Tematyczny słownik języka angielskiego*.

¹⁴ Oraz: R. Sadziński (1998) *Polsko-niemiecki słownik tematyczny*; B. Prygoń (2001) *Słownik tematyczny niemiecko-polski*; S. Ładzińska (2001) *Słownik tematyczny polsko-niemiecki, niemiecko-polski*; *Uniwersalny słownik tematyczny języka niemieckiego* (2006), red. G. Woźniakowski; M. Michałowska (2006) *Niemiecki słownik tematyczny*; F. Gabaude, F. Mengard, S. Nowag (2006) *Niemiecki współczesny słownik tematyczny*.

¹⁵ K. Sobczyński (2000) *Nowy słownik tematyczny polsko-francuski*; M. Sporniak-Czerkas (2000) *Słownik tematyczny francusko-polski*; L. Zaręba, B. Kochan (2002) *Tematyczny słownik języka francuskiego dla początkujących*; A. Smogorzewska (2006) *Francuski słownik tematyczny*; S. Gehrke (2008) *Słownik tematyczny francuski*.

(1998) R. Adamowicza, A. Kędziorek, *Słownictwo podstawowe – język rosyjski* (2003) L. Heinz).

Ze słowników pojęciowych pozostałych języków słowiańskich na polskim rynku wydawniczym ukazały się czeski *Mały słownik tematyczny czesko-polski* (2004) G. Balowskiej oraz ukraiński: *Słownik tematyczny polsko-ukraiński* (2010) I. Kononenko, I. Mytnik, E. Wasiak.

Języki, które doczekały się po jednym opracowaniu tego typu to portugalski (*Słownik tematyczny polsko-portugalski* (2008) B. Hlibowickiej-Węglarz i in.), węgierski (*Węgiersko-polski słownik tematyczny* (2000) I. Koutny i in.) i arabski (*Słownik tematyczny języka arabskiego* (2000) I. Król i A. Hasan)¹⁶.

Ponadto wydawane są też słowniki leksyki specjalnej, np. *Słownik łacińsko-polski tematyczny; medycyna, farmacja i anatomia* (2006), seria przekładowych słowników tematycznych *Ekonomia* (dla języka francuskiego, angielskiego, niemieckiego i rosyjskiego),

Biznesowy słownik tematyczny – angielski (2006) P. Manna i in., *Angielsko-polski słownik tematyczny. Finanse* (2001) G. Bannocka, W. Mansera czy *Słownik tematyczny polsko-niemiecki. Myślistwo* (2005) E. Klina i in.

Powstają także słowniczeki idiomów, przysłów i kolokacji, jak *Prawie wszystko o zwierzętach, jarzynach i kolorach: słowniczek tematyczny angielsko-polski* (1998) J. Koniecznej, *Angielsko-polski tematyczny słownik idiomów, zwrotów i wyrażeń z dodatkiem przysłów i sentencji* (1997) D. Radziejewskiego, *Słowa słówka i przysłowia. Słowniczek tematyczny angielsko-polski* (1998) J. Koniecznej. Otwarcie się zachodnich rynków pracy jest również przyczyną powstawania specjalistycznych słowników tematycznych związanych z daną branżą. Przykładem takiego słownika jest *Słownik tematyczny polsko-angielski; Praca murarza za granicą* (2008) G. Stawikowskiego.

Ilość dwujęzycznych publikacji tematycznych wskazuje, że cieszą się one dużym zainteresowaniem odbiorców. W tym miejscu można jeszcze wspomnieć o popularnych w Polsce repetytoriach leksykalnych, które łączą funkcję słownika tematycznego z funkcją podręcznika, zamieszczając przykładowe teksty utworzone z użyciem leksyki danego pola semantycznego.

Pomimo, że w Serbii i Chorwacji leksykografia dwujęzyczna rozwija się w podobnie szybkim tempie, jak ma to miejsce w Polsce, jednak słowniki u układzie rzeczowym nie są produktem popularnym. Leksyka tematyczna jest w obu wymienionych krajach chętniej ujmowana w formę słownika obrazko-

¹⁶ Na Litwie z kolei ukazał się *Tematyczny słownik polsko-litewski. Mokomasis teminis lenkų-lietuvių k. žodynas* (2007) Ireny Masoit, Kristiny Rutkovskiej, Eglė Patiejūnienė.

wego. Pierwszą taką pracą był wzorowany na niemieckiej serii *Bildwörterbücher* wydawnictwa VEB Verlag Enzyklopadie *Rečnik u slikama: engleski i srpskohrvatski* (1961) oraz *Rečnik u slikama: nemački i srpskohrvatski* (1961) Belgradzkiego wydawnictwa Grafos. W kolejnych latach powstawały oparte na tej samej siatce pojęć *Rečnik u slikama: italijanski i srpskohrvatski* (1962), *Rečnik u slikama: francuski i srpskohrvatski* (1968) *Rečnik u slikama: ruski i srpskohrvatski* (1968), *Rečnik u slikama srpskohrvatski i slovenački* (1968).

Kolejne słowniki obrazkowe to oparte na dziełach niemieckiego wydawnictwa Duden *Hrvatski ili srpski i njemački slikovni rječnik* (1988) oraz *Hrvatski ili srpski i engleski slikovni rječnik* (1988). W roku 1998 powstał zaś *Hrvatski i talijanski slikovni rječnik* oraz ukazało się wznowienie słownika niemieckiego ze zmienionym tytułem *Hrvatski i njemački slikovni rječnik* (1997).

Z nowszych wielojęzycznych prac można wymienić opublikowany w Zagrzebiu *Petojezični slikovni rječnik* (2005) zawierający słownictwo chorwackie, angielskie, niemieckie, hiszpańskie i francuskie. W odróżnieniu od poprzednich słowników obrazkowych, ten zawiera jedynie najbardziej podstawowe słownictwo, ma za to bogatą szatę graficzną. Wielojęzyczny jest także *Obrazkovy slovník slovensko-chorvatsko-nemecko-anglický* (2010) A. Kurica, poprzedzony pracą *Obrazkovy slovník slovensko-chorvatský* (2006) tego samego autora. Powstają również słowniki obrazkowe, których odbiorcami są dzieci, jednak ze względu na ich specyfikę, nie będę ich wymieniać.

Tematyczną, obrazkową część zamieszcza w swoich przekładowych słownikach wydawnictwo Jasen. Po głównej części alfabetycznej dodaje około 70 plansz zaczerpniętych z wymienionego wcześniej opracowania Dudena. Takie plansze znalazły się w wersji angielskiej, niemieckiej, włoskiej, albańskiej, hiszpańskiej, francuskiej, tureckiej, rosyjskiej. Krótki tematyczny dodatek ma też *Rusko-srpski, srpsko-ruski rečnik sa gramatikom* (2010) G. Jovanović-Suzin.

Słowniki tematyczne nieobrazkowe są rzadsze. Są to z reguły prace, w których językiem przekładowym jest język rosyjski, np. wydany w Belgradzie *Tematski školski srpskohrvatsko-ruski rečnik* (1974), *Srpskohrvatsko-ruski tematski školski rečnik* (1969) C. Vasev, *Školski tematski rečnik srpskohrvatsko-ruski* (1968) T. Manevicia oraz niedawno wydany *Srpsko-bugarski rečnik: tematski, homonimni* (2007) C. Ivanovej. Niecodzienną pozycją jest natomiast *Lautema vortaro Esperanta-kroatoserba – Tematski rječnik esperantski-hrvatskosrpski* (1975) F. Španjola. Jeszcze mniej typową pracą jest *Na-si – srpski rečnik* (2005) D. Janekovicia, który znaki obrazkowego pisma Dongba porządkuje tematycznie, pomimo, że nie nazywa poszczególnych pól semantycznych.

Powyższy przegląd dwujęzycznej leksykografii pojęciowej uwidacznia różnice pomiędzy omawianymi tradycjami. Podczas gdy w Polsce układ tematyczny jest częstym sposobem organizacji słownictwa, w Serbii i Chorwacji stosowany jest o wiele rzadziej. Zdecydowanie przeważa tam typ słownika tematycznego obrazkowego. Ten typ prac dwujęzycznych nie jest obcy również w Polsce, jednak do odbiorcy dorosłego kierowane są przede wszystkim słowniki nieobrazkowe. Typ słownika obrazkowego pomimo wielu zalet, jak precyzyjne zidentyfikowanie desygnatu (szczególnie gdy jest on częścią jakiejś większej całości, np. elementem maszyny), przejrzystość i możliwość intuicyjnego korzystania ze słownika, ma jedną wielką wadę – słownictwo koncentruje się na rzeczownikach konkretnych. Tematyczne słowniki nieobrazkowe poza rzeczownikami (w tym abstrakcyjnymi) zamieszczają czasowniki i przymiotniki w kolokacjach typowych dla danego pola znaczeniowego. Niektóre zawierają też frazeologizmy oraz idiomy. Zwykle są obszerniejsze od słowników obrazkowych, w których ilość wyrazów jest ograniczona formą graficzną ilustracji.

Analizując różnice pomiędzy słownikami tematycznymi obrazkowymi i nieobrazkowymi należy również wspomnieć o różnicach w siatce pojęć. Słowniki nieobrazkowe pozwalają na znacznie większe zhierarchizowanie pól semantycznych w stosunku do słowników obrazkowych, w których wzajemne powiązania kategorii ogranicza dobór leksyki opisującej ilustrację. Ze względu na pasywną i aktywną¹⁷ funkcję słownika tematyczne słowniki nieobrazkowe zaliczamy do aktywnych, gdyż służą przede wszystkim do tworzenia tekstu, zaś obrazkowe raczej do pasywnych – nazywają określone przedmioty – choć funkcja wzbogacenia słownictwa odbiorcy jest również istotna.

Popularność przekładowej leksykografii tematycznej w Polsce potwierdzają też internetowe słowniczkę tematyczne dodane do portali językowych. Najwięcej z nich dotyczy języka angielskiego¹⁸, niemieckiego¹⁹, ale również czeskiego²⁰. Istnieją ponadto wielojęzyczne portale, oparte na wprowadzaniu haseł przez użytkowników słownika (http://pl.wiktionary.org/wiki/Kategoria:Słowniki_tematyczne). Wielojęzycznym (obecnie 24 języki, w tym polski,

¹⁷ Określenia używam za W. Gruszczyńskim (1999: 119).

¹⁸ Np. http://www.angielski.edu.pl/slownik_tematyczny.html, <http://www.jezykangielski.org/tematyczne350.html>, <http://www.e-angielski.com/slownictwo-tematyczne>, <http://www.slownictwo.pl/?f=slownictwo-tematyczne>.

¹⁹ <http://blog.tyczkowski.com/ciekawostki-o-jezyku-niemieckim/slownik-tematyczny-jezyka-niemieckiego>.

²⁰ <http://www.finito.zanet.pl/czeski/slowniktematyczny.pdf>

serbski i chorwacki) i wielodyscyplinarnym słownikiem tematycznym jest też EuroVoc stworzony dla celów kontrolowania słownictwa dokumentacji Unii Europejskiej (<http://www.eurovoc.europa.eu/>).

3. Projekt polsko-chorwackiego oraz polsko-serbskiego słownika tematycznego

Idea projektu zrodziła się z potrzeby wspomżenia metod dydaktycznych na uniwersyteckich studiach serbistycznych i kroatystycznych. Powstanie kompendium, które zawierałoby bogate słownictwo i kolokacje odnoszące się do danego tematu umożliwiłoby studentom łatwiejsze budowanie złożonych i bogatych w słownictwo tekstów. Przydatność takiego słownika wydaje się tym bardziej oczywista, że serbiści i kroatyści mają do dyspozycji po jednym obszernym aktualnym słowniku, w którym językiem wyjściowym jest polski. Są to *Poljsko-hrvatski rječnik* (2002) M. Moguša i N. Pintarić oraz *Poljsko-srpski rečnik* (1999–2001) D. Đurišić-Stojanović i U. Radnovicia. Słowniki te, z powodu niedostępności na rynku polskim oraz ze względu na cenę, często są używane przez studentów tylko w bibliotekach. Opracowywane słowniki tematyczne mogą też być pomocne w pracy tłumaczy oraz osób samodzielnie uczących się języka.

Współczesne programy nauki języków obcych koncentrują się na wykształceniu w uczniach umiejętności komunikacji w określonych sytuacjach życiowych, począwszy od sytuacji dnia codziennego, do wypowiadania się na tematy związane z danymi specjalnościami, np. polityką, nauką i techniką, kulturą i sztuką oraz wydawania sądów i opinii na ich temat. Powstają listy tematyczne wprowadzające słownictwo i zwroty odpowiadające potrzebom poszczególnych etapów nauki. Dla języka serbskiego i chorwackiego listy takie opracował D. Šipka (2003) w ramach programu nauczania języka serbskochorwackiego, umieszczając tam również listę intencjonalną i tematyczną z wyjściowym językiem angielskim, która zawiera 28 pól tematycznych²¹.

Projekt słowników tematycznych, chociaż obejmuje wymagania programowe, zakłada podanie jak najbogatszego słownictwa, związanego z danym tematem, uzupełniając przy tym luki w wymienionych słownikach przekładowych. Planowna objętość słownika to około 30 000 haseł.

Ustalenie języka polskiego jako wyjściowego wydaje się istotne z kilku powodów. Po pierwsze, osoba tworząca tekst wchodząc w relację z inną kulturą w znacznej mierze przenosi swój obraz świata oraz znane sobie doświadczenia za pomocą języka obcego. Słownik z wyjściowym językiem

²¹ <http://www.staff.amu.edu.pl/~sipkadan/pp/F2.TXT>.

ojczystym daje możliwość dokładniejszego wyrażenia treści z rzeczywistości językowej mówiącego, a co za tym idzie, poprawia zdolność komunikacyjną. Dzieje się to częściowo kosztem wiedzy realioznawczej o kraju języka docelowego, ponieważ nie znajdzie się tu leksyka nie występująca w zasobie języka wyjściowego (np. nazwy niektórych potraw jak *burek*, *čevapčići* czy niektórych gier jak *boćanje*, zjawisk meteorologicznych typowych dla danego obszaru geograficznego, np. nazwy wiatrów *jugo*, *bura*).

Jak twierdzi wielu badaczy, opis językowego obrazu świata „jest to system pojęciowy, onomazjologiczny” (Miodunka 1989: 162) uwarunkowany historycznie i społecznie. Jest to system nieobiektywny, dlatego też pola semantyczne proponowane przez leksykografów odzwierciedlają postawę antropocentryczną²². Z drugiej strony wiążą się z określoną społecznością oraz momentem dziejowym i nie są uniwersalne, co nie znaczy, że nie bywają zbieżne w wielu punktach. Te właśnie założenia, a także potrzeby dydaktyczne wpłynęły na ukształtowanie siatki pojęć tworzonych słowników, która częściowo pokrywa się z siatką wypracowaną przez francuskich dydaktyków za pomocą metody centrów zainteresowań²³.

Ogólny zarys tej siatki przedstawia się następująco. W centrum stawiany jest człowiek i jego budowa fizyczna: części ciała, narządy wewnętrzne, zmysły, wygląd zewnętrzny, a także dziedziny życia powiązane z ciałem i dbałością o nie, np. dbanie o zdrowie (choroby i dolegliwości, instytucje zajmujące się poszczególnymi schorzeniami), higienę (nazwy kosmetyków, zabiegów upiększających), wygląd zewnętrzny (garderoba, ozdoby, uczesania). Drugim aspektem jest człowiek w relacji do innych. Tutaj znajdują miejsce wyrażenia związane z różnymi okresami życia ludzkiego oraz związkami z innymi ludźmi (więzy pokrewieństwa, prawo rodzinne, stosunki w grupie). Również wymieniane są tu cechy osobowości, podkreślając sposób, w jaki człowiek jest przez innych postrzegany. Kolejne pole to dom i zamieszkiwanie, czyli najbliższe otoczenie człowieka. W tej grupie znajduje się słownictwo związane z różnym rodzajem zamieszkiwania, wyposażeniem domu, nazwami pomieszczeń. Odrębny temat stanowi kuchnia i przygotowywanie posiłków (nazwy produktów, potraw i czynności).

W polu „człowiek jako istota społeczna” znajduje się słownictwo opisujące system kształcenia, życie zawodowe, następnie różne rodzaje usług, z których zwykle korzystamy, (np. bankowość, komunikacja, zakupy) oraz sposo-

²² Na temat różnych propozycji pól semantycznych piszą m.in. W. Miodunka (1989), A. Markowski (1992), Z. Cygal-Krupa (1986).

²³ Por. Z. Cygal-Krupa (1986), (1990).

by spędzania wolnego czasu (np. kino, teatr, książki i literatura, muzyka, sporty, gry towarzyskie, podróże i wakacje).

Kolejną grupą tematyczną jest otaczająca człowieka natura (np. ukształtowanie terenu, świat roślin i zwierząt, z podziałem na zwierzęta dzikie, domowe i hodowlane) oraz geografia polityczna (nazwy państw i ich mieszkańców, nazwy topograficzne). Ostatni dział zawiera określenia miar czasu oraz inne jednostki pomiaru, liczebniki główne i porządkowe, a także podstawową terminologię matematyczną.

Słowniki oprócz rzeczowników zamieszczają czasowniki i przymiotniki w odpowiednich dla danego tematu kolokacjach. Zawarte są również zwroty i niektóre typowe frazeologizmy.

Podawana leksyka należy w większej części do warstwy języka literackiego, ale również wprowadzane jest słownictwo potoczne, szczególnie tam, gdzie jest mocniej osadzone w świadomości rodzimych użytkowników niż wyraz literacki. Unikam natomiast podawania regionalizmów, chyba, że w pewnym stopniu przeniknęły do języka potocznego ogólnonarodowego.

Istotne jest, aby słownik był aktualny, a więc źródłem informacji o znaczeniach leksemów są nie tylko współczesne słowniki jednojęzyczne oraz w mniejszym stopniu dwujęzyczne, które często obarczone są błędami, ale też współczesne teksty na podstawie których znaczenia są potwierdzane lub precyzowane. Dotyczy to zarówno języka wyjściowego, jak i docelowego.

Słownik będzie ponadto opatrzony krótką gramatyką z tabelami odmian, aby dodatkowo ułatwić użytkownikom tworzenie poprawnych tekstów.

Ten artykuł zasygnalizował problemy związane z leksykografią onomazjologiczną w Polsce, Serbii i Chorwacji, szczególnie jeśli chodzi o słowniki dwujęzyczne. Ukazał tradycję i obecną sytuację dotyczącą wydawnictw tego typu. Słownik onomazjologiczny, jak dowodzą badania, jest istotnym narzędziem w kontaktach międzykulturowych. Jest to narzędzie uznane, posiadające długą tradycję.

Potrzeba powstania przekładowych słowników tematycznych nie ulega wątpliwości, nawet jeśli dotyczy społeczności, których wzajemne kontakty nie należą do najczęstszych. Słownik taki, oprócz pomocy w doborze leksyki, daje również informacje o różnicach w systemach pojęciowych tych społeczności. Powstanie takich dzieł może wpłynąć na ułatwienie kontaktów i zachęcić do komunikacji w językach innych niż języki globalizacji, które nie są w stanie dokładnie odzwierciedlić obrazu świata użytkowników omawianych pokrewnych języków i bliskich pod wieloma względami kultur.

Literatura

- Anić, Vladimir (1989): *Rječnik hrvatskog jezika*, Zagreb.
- Burkhanov, Igor (1999): *Linguistic Foundations of Ideography: Semantic Analysis and Ideographic Dictionaries*, Rzeszów.
- Cygal-Krupa, Zofia (1986): *Słownictwo tematyczne języka polskiego*, Kraków.
- Cygal-Krupa, Zofia (1990): *Podstawowe słownictwo tematyczne języka polskiego (na wybranych przykładach)*, Kraków.
- Gruszczyński, Włodzimierz (1999): Słowniki w warsztacie pracy dziennikarza, [w:] *Polszczyzna w komunikowaniu publicznym*, pod red. Włodzimierza Gruszczyńskiego, Jerzego Bralczyka i Grażyny Majkowskiej, Warszawa, s. 115–151.
- Klaić, Bratoljub (1988): *Rječnik stranih riječi*, Zagreb.
- Markowski, Andrzej (1992): *Leksyka wspólna różnym odmianom polszczyzny*, Wrocław.
- Mikołajczak-Matyja, Nawoja (2005): Hierarchiczne uporządkowanie słownictwa a tradycyjna leksykografia, *Investigationes Linguisticae* XII, s. 17–32.
- Miodunka, Władysław (1989): *Podstawy leksykologii i leksykografii*, Warszawa.
- Moskovljević, Miloš (2000): *Rečnik savremenog srpskog književnog jezika s jezičkim savetnikom*, Beograd.
- Nikolić-Hoyt, Anja (2004): *Konceptualna leksikografija: prema tezaurusu hrvatskoga jezika*, Zagreb.
- Piotrowski, Tadeusz (2001): *Zrozumieć leksykografię*, Warszawa.
- Rečnik srpskog jezika* (2007), pod red. Miroslava Nikolicia, Novi Sad.
- Rembiszewska, Dorota Krystyna (2005): Słownictwo tematyczne w dwudziestowiecznych opracowaniach leksykograficznych, *Poradnik Językowy*, 8, s. 37–52.
- Rječnik hrvatskoga jezika* (2000), pod red. Jure Šonje, Zagreb.
- Słownik języka polskiego PWN*, (2002), wydanie elektroniczne.
- Słownik wyrazów obcych PWN* (2002), wydanie elektroniczne.
- Sosińska-Kalata, Barbara (2006): Tezaurusy w zmieniającym się środowisku wyszukiwania informacji, [w:] *Informacja w sieci*, pod red. Barbary Sosińskiej-Kalaty, Ewy Chuchro i Włodzimierza Daszewskiego, Warszawa, s. 140–156.
- Šipka, Danko (1998): *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi Sad.
- Šipka, Danko (2003): *Program nastave srpskohrvatskog (srpskog/hrvatskog/bosanskomuslimanskog) jezika*, Poznań.
- Tafra, Branka (2005a): Navrh jezika, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 31, s. 559–565.
- Tafra, Branka (2005b): *Od riječi do rječnika*, Zagreb.
- Vujaklija, Milan (2006): *Leksikon stranih reči i izraza*, Beograd.
- Współczesny słownik języka polskiego* (2007), pod red. Bogusława Dunaja, Warszawa.
- Zgusta, Ladislav (1991): *Priručnik leksikografije*, Sarajevo.
- Żmigrodzki, Piotr (2005): *Wprowadzenie do leksykografii polskiej*, Katowice.

Źródła internetowe

http://www.angielski.edu.pl/slownik_tematyczny.html
<http://www.archive.org/stream/sistematskirenikoovauoft#page/n13/mode/2up>
<http://blog.tyczkowski.com/ciekawostki-o-jezyku-niemieckim/slownik-tematyczny-jezyka-niemieckiego>
<http://www.e-angielski.com/slovnictwo-tematyczne>
<http://www.eurovoc.europa.eu/drupal/?q=pl/navigation>
<http://www.finito.zanet.pl/czeski/slovniktematyczny.pdf>
<http://www.jezykangielski.org/tematyczne350.html>
<http://www.slovnictwo.pl/?f=slovnictwo-tematyczne>
<http://www.staff.amu.edu.pl/~sipkadan/pp/F2.TXT>

Słowniki

- Adamowicz, Ryszard, Anna Kędziorek (1998): *Rosyjsko-polski słownik tematyczny*, Warszawa.
- Anusiewicz, Janusz, Jacek Skawiński (1998): *Słownik polszczyzny potocznej*, Warszawa.
- Balowska Grażyna (2004): *Mały słownik tematyczny czesko-polski*, Racibórz.
- Bannock, Graham, William Manser (2001): *Angielsko-polski słownik tematyczny: Finanse*, Warszawa.
- Bowles Protej, Vittoria (1999): *Tematyczny słownik języka włoskiego*, Kraków.
- Brlić, Ignjat Alojzije (1833): Svjet u obrazih, [w:] *Grammatik der illyrischen Sprache, wie solche in Bosnien, Dalmatien, Slavonien, Serbien, Ragusa ... gesprochen wird*, Ofen.
- Broniarek, Wojciech (2005), (2010): *Gdy ci słowa zabraknie*, Brwinów.
- Caldeiro López, Pilar (1999): *Tematyczny słownik języka hiszpańskiego*, Kraków.
- Cieśla, Hanna, Ilona Łopieńska (1994): *Mały słownik tematyczny włosko-polski*, Warszawa.
- Ćosić, Pavle (2007): *Rečnik sinonima i tezaurus srpskog jezika*, Beograd.
- Ćosić, Pavle (2008): *Rečnik sinonima*, Beograd.
- Dąbrowska, Anna (1988): *Słownik eufemizmów polskich, czyli w rzeczy mocno w sposobie łagodnie*, Warszawa.
- Dąbrówka, Andrzej, Ewa Geller, Ryszard Turczyn (1993): *Słownik synonimów*, Warszawa.
- Deiken, Nora (2008): *Słownik tematyczny hiszpański*, Poznań.
- Domański, Piotr (1998): *Słownik tematyczny angielsko-polski*, Warszawa.
- Đurđević, Bartol (1544): *Vocabula Sclavonica*, [w:] *De afflictione, tam captivorum quam etiam sub Turcae tributo viventium Christianorum...*, Anvers.
- Đurišić-Stojanović, Danilka, Radnović Uglješa (1999–2001): *Poljsko-srpski rečnik*, Beograd.
- France, Stephen C. i in. (2006): *Biznesowy słownik tematyczny – angielski*, Poznań.
- Freese, Holger (2002): *Słownictwo podstawowe – język angielski*, Berlin/Warszawa.
- Freese, Holger (2002): *Słownictwo podstawowe – język niemiecki*, Warszawa.
- Frosztega, Bogusława, Mirosława Słobodska (1994): *Mały słownik tematyczny francusko-polski*, Warszawa.
- Fryderych, Carl, Helen (1995): *Thematisches Wörterbuch der deutschen Sprache mit einem Index*, Koszalin.

- Fryderych, Carl, Helen (2008): *Słownik tematyczny języka angielskiego z indeksem*, Koszalin,
- Gabaude Florent i in. (2006): *Niemiecki współczesny słownik tematyczny*, Warszawa.
- Gajos, Mieczysław Henryk, Nicole Marie Gourgaud (1994): *Mots de passe: dictionnaire thématique franco-polonais*, Warszawa.
- Gehrke, Stéphanie (2008): *Słownik tematyczny francuski*, Warszawa.
- Grujić, Branislav (1968): *Rečnik u slikama srpskohrvatski i slovenački*, Beograd.
- Grzybowska, Wioletta (1998): *Polsko-rosyjski słownik tematyczny*, Warszawa.
- Hatała, Grażyna, Małgorzata Bielicka (1996): *Słownik tematyczny języka niemieckiego*, Zielona Góra.
- Hatała, Grażyna, Małgorzata Lichtańska (1993): *Słownik tematyczny języka niemieckiego*, Zielona Góra.
- Häublein, Gernot, Recs Jenkins (1995): *Angielsko-polski słownik tematyczny*, Warszawa.
- Heinz, Ludmiła (2003): *Słownictwo podstawowe – język rosyjski*, Warszawa.
- Henger, Kamila Anna (2000): *Słownik tematyczny polsko-angielski, angielsko-polski*, Wrocław.
- Herrmann, Reinhild, Rainer Rauch (1994): *Francusko-polski słownik tematyczny*, Warszawa.
- Hlibowicka-Węglarz, Barbara i in. (2008): *Słownik tematyczny polsko-portugalski*, Lublin.
- Hrvatski i njemački slikovni rječnik* (1997), Mannheim/Zagreb.
- Hrvatski i talijanski slikovni rječnik* (1998), Mannheim/ Zagreb.
- Hrvatski ili srpski i engleski slikovni rječnik* (1988), Mannheim/Ljubljana/Zagreb.
- Hrvatski ili srpski i njemački slikovni rječnik* (1988), Mannheim/Ljubljana/Zagreb.
- Ivanova Cenk, Marijana Aleksić (2007): *Srpsko-bugarski rečnik: tematski, homonimni*, Beograd.
- Janeković, Dragan (2005): *Na-si – srpski rečnik*, Beograd.
- Jastrzębska-Okoń, Izabella (1999): *Słownik tematyczny angielsko-polski, polsko-angielski*, Warszawa.
- Jastrzębska-Okoń, Izabella (1997): *Polsko-angielski słownik tematyczny*, Warszawa.
- Jovanović, Ranko (1940): *Sistematski rečnik srpskohrvatskoga jezika*, Beograd.
- Jovanović, Ranko, Laza Atanacković (1980): *Sistematski rečnik srpskohrvatskoga jezika*, Beograd.
- Jovanović-Suzin Gordana (2010): *Rusko-srpski, srpsko-ruski rečnik sa gramatikom*, Zemun.
- Józefowicz, Włodzimierz (2002): *Tematyczny słownik krzyżówkowicza*, Katowice.
- Kaczmarek, Leon, Teresa Skubalanka, Stanisław Grabias (1994): *Słownik gwary studenckiej*, Lublin.
- Kamińska, Sylwia (2001): *Słownik tematyczny włosko-polski*, Warszawa.
- Kita, Małgorzata, Edward Polański (2002): *Słownik tematyczny języka polskiego*, Warszawa.
- Klin, Eugeniusz i in. (2005): *Słownik tematyczny polsko-niemiecki: Myślistwo*, Zielona Góra.
- Komeński, Jan Amos (1667): *Orbis sensualium pictus*, Brzeg.
- Komeński, Jan Amos (1805): *Świat malowany rzeczy widocznych pod zmysły podpadających*, Wrocław.
- Konieczna, Jolanta (1998): *Prawie wszystko o zwierzętach, jarzynach i kolorach: słowniczek tematyczny angielsko-polski*, Warszawa.
- Konieczna, Jolanta (1998): *Słowa słówka i przysłowia. Słowniczek tematyczny angielsko-polski*, Warszawa.

- Kononenko, Iryna i in. (2010): *Słownik tematyczny polsko-ukraiński*, Warszawa.
- Koutny, Ilona (2000): *Węgiersko-polski słownik tematyczny*, Poznań.
- Król, Iwona, Adnan Hasan (2000): *Słownik tematyczny języka arabskiego*, Warszawa.
- Krzyżanowski, Jan (1999): *Mały słownik tematyczny hiszpańsko polski*, Warszawa.
- Kurica, Andrija (2010): *Obrázkový slovník slovensko-chorvátsko-nemecko-anglický*, Osijek.
- Kurica, Andrija (2006): *Obrázkový slovník slovensko-chorvátsky*, Osijek.
- Kuropatnicki, Andrzej (1993): *Mały słownik tematyczny angielsko-polski*, Warszawa.
- Kurzowa, Zofia i in. (1998): *Słownik synonimów*, Warszawa.
- Kušar, Marcel (1934): *Narodno blago*, Zagreb.
- Lalević, Miodrag (1974), (2004): *Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskog jezika*, Beograd.
- Lanosović, Marijan (1778): *Slavonisches Worterbuch, [w:] Neue Einleitung zur slavonischen Sprache / Anleitung zur slavonischen Sprachlehre*, Osijek.
- Ładzińska, Sylwia (2001): *Słownik tematyczny polsko-niemiecki, niemiecko-polski*, Wrocław.
- Manević, Todor (1968): *Školski tematski rečnik srpskohrvatsko-ruski*, Beograd.
- Kaźmierczak, Marian i in. (2008): *Słownik tematyczny polsko-angielski: Praca murarza za granicą*, Zielona Góra.
- Masoit, Irena i in. (2007): *Tematyczny słownik polsko-litewski. Mokomasis teminis lenkų lietuvių k. žodynas*, Vilnius.
- Michałowska, Monika (2006): *Niemiecki słownik tematyczny*, Warszawa.
- Moguš, Milan, Neda Pintarić (2002): *Poljsko-hrvatski rječnik*, Zagreb.
- Mucha, Aneta (2006): *Tematyczny słownik polsko-włoski, włosko-polski*, Wrocław.
- Murcia Soriano, Abel Antolin (1997): *Polsko-hiszpański słownik tematyczny*, Warszawa.
- Murmeliusz, Jan (1526): *Dictionarius Marmelii variarum rerum, tum pueris, tum adultis utilissimus, cum Germanica atque Polonica interpretatione*, Kraków.
- Mymer, Franciszek (1528): *Dictionarium trium linguarum*, Kraków.
- Nagórko, Alicja, Marek Łazińskiego, Hanna Bughart (2004): *Dystynktywny słownik synonimów*, Kraków.
- Nemec, Janusz i in (2010): *Słownik tematyczny terminów, wyrażen i zwrotów stosowanych w prognozach meteorologicznych*, Warszawa.
- Oliwa, Magdalena, Robert Oliwa (2006): *Angielski słownik tematyczny*, Warszawa.
- Patačić, Adam (1772–1779): *Dictionarium latino-illyricum et germanicum* (rękopis). *Petojezični slikovni rječnik* (2005), Zagreb.
- Piper, Predrag, Rajna Dragičević, Marija Stefanović (2005): *Asocijativni rečnik srpskoga jezika*. Beograd.
- Prygoń, Bartosz (2001): *Słownik tematyczny niemiecko-polski*, Warszawa.
- Radziejewski, Dariusz (1997): *Angielsko-polski tematyczny słownik idiomów, zwrotów i wyrażen z dodatkiem przysłów i sentencji*, Włocławek.
- Rečnik u slikama: engleski i srpskohrvatski* (1961), Beograd.
- Rečnik u slikama: francuski i srpskohrvatski* (1968), Beograd.
- Rečnik u slikama: italijanski i srpskohrvatski* (1962), Beograd.
- Rečnik u slikama: nemački i srpskohrvatski* (1961), Beograd.
- Rečnik u slikama: ruski i srpskohrvatski* (1968), Beograd.
- Reljković, Antun Matija (1767): *Nova slavonska i nimačka gramatika*, Zagreb.
- Rieger, Janusz, Ewa Rieger (1985): *Słownik tematyczny rosyjsko-polski*, Warszawa.
- Roget, Peter Mark (1912): *Thesaurus of English Words and Phrases*, London, Toronto, New York.

- Ruiz, Jesús Pulido (2000): *Słownik tematyczny hiszpańsko-polski*, Warszawa.
- Sadziński, Roman (1998): *Polsko-niemiecki słownik tematyczny*, Warszawa.
- Šarić, Ljiljana, Wiebke Wittschen (2008): *Rječnik sinonima hrvatskoga jezika*, Zagreb.
- Šic, Jozef (1994): *Geografska terminologija srpskohrvatskog jezika*, Beograd.
- Słobodska Mirosława (1996): *Polsko-francuski słownik tematyczny*, Warszawa.
- Słownik łacińsko-polski tematyczny: medycyna, farmacja i anatomia* (2006), Toruń.
- Słownik stereotypów i symboli ludowych* (1996–), pod red. Jerzego Bartmińskiego, Lublin.
- Słownik wyrazów bliskoznacznych* (1957), pod red. Stanisława Skorupki, Warszawa.
- Smogorzewska, Aneta, (2006): *Francuski słownik tematyczny*, Warszawa.
- Sobańska, Katarzyna (2004): *Angielsko-polski tematyczny słownik pomocnik do prac pisemnych, do konwersacji, do dyskusji*, Warszawa.
- Sobczyński, Krzysztof (2000): *Nowy słownik tematyczny polsko-francuski*, Warszawa.
- Španjol, Filip (1975): *Lautema vortaro Esperanta-kroatoserba – Tematski rječnik esperantski-hrvatskosrpski*, Borovo.
- Sporniak-Czerkas, Magdalena (2000): *Słownik tematyczny francusko-polski*, Warszawa.
- Stecka, Krystyna (2006): *Włoski słownik tematyczny*, Warszawa.
- Šunjara, Marinko (1974): *Tematski školski srpskohrvatsko-ruski rečnik*, Beograd.
- Swigon, Radosław (2008): *Tematyczny słownik polsko-angielski*, Bydgoszcz.
- Śmietana, Beata, Rafał Śmietana (2000): *Tematyczny słownik języka angielskiego*, Kraków.
- Tadijanović, Blaž (1761): *Svashta po mallo illiti kratko sloxenye immenah, i ricsih u illyrski, i nyemacski jezik* [Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u njemački jezik], Magdeburg.
- Uniwersalny słownik tematyczny języka niemieckiego* (2006), pod red. Grzegorza Woźniakowskiego, Zielona Góra.
- Vasev, Cveta (1969): *Srpskohrvatsko-ruski tematski školski rečnik*, Beograd.
- Velikanović, Iso, Nikola Andrić (1938), *Šta je šta. Stvarni hrvatski rječnik u slikama*, Zagreb.
- Wróblewska, Anna (2006): *Hiszpański słownik tematyczny*, Warszawa.
- Zaręba, Leon, Barbara Kochan (2002): *Tematyczny słownik języka francuskiego dla początkujących*, Kraków.
- Zawiliński, Roman (1926): *Dobór wyrazów. Słownik wyrazów bliskoznacznych i jednoznacznych*, Kraków/Warszawa.
- Žegarac Poharnik, Milan (2003): *Mali tematski rječnik samoborskoga kajkavskog govora*, Samobor.

Lexicographic codification of English-based synonyms in Serbian

Mira Milić (Novi Sad)

1. Introduction

Even though most authors accept the fact that a certain level of contrast is inherent to synonymy, it seems that the range of differential features between synonyms varies according to various authors. Most likely for this reason, there are as many dictionaries of synonyms as there are different theoretical approaches to synonymy. The fact that the proposed lexicographic model deals with English-based synonyms in Serbian, puts additional culturally specific lexicographic requirements in terms of adaptation of the borrowed elements according to the Serbian standard by specifying semantic contents of anglicisms in order to justify their synonymous status in the Serbian lexicon. Thus the lexicographic model proposed in section 4 of this paper is based on the corpus-based theoretical approach to synonymy as well as comparative analysis of several dictionaries of synonyms in English, Croatian, Russian, and Serbian. The corpus is compiled from print media and a selection of literary texts by three Serbian authors.

2. Definition of anglicisms and synonymy

The fact that lexical entries of the lexicographic model to be presented below are English-based synonyms in Serbian puts a reasonable requirement to define the key concepts of anglicism and synonymy, especially in the context of English-Serbian language contact.

The concept of an anglicism is broadly defined as any lexical item in Serbian borrowed from English (Filipović 1986: 192). However, this analysis calls for a more detailed definition of an anglicism, which, according to Prčić (2005: 145), includes not only lexical units but also syntactic ones. Firstly,

anglicisms are lexical units (words and affixes) borrowed from English, as exemplified by *set* 'set', or naturalized (mostly Latin) lexical units in Serbian with higher frequency of usage and/or semantic modification under the influence of English, such as *edukacija* 'education'. Secondly, they are translated lexical and syntactic units (words, phrases, and collocations) in Serbian, which comply with the lexical standard of English, as in *dolaziti iz* 'come from'.

By contrast, synonym and synonymy turn out to be the concepts which do not have a universally accepted definition in literature. Even though authors are predominantly concerned with lexical synonymy, the definition of synonymy given in this paper assumes the category of grammatical synonymy as well. In order to be treated as synonyms, two or more lexical or grammatical units must share identical core meaning but not necessarily the same peripheral one. Different information, if any, is explained by the difference in expressive elements of meaning (connotation, register, dialect, jargon), as well as differences in collocational restrictions, selectional differences, frequency, syntactic patterns, and others (Murphy 2003: 168). In the light of the fact that the range of these differences and their intensity is variable, synonymy is usually presented as a graded semantic category including absolute, propositional, and near-synonymy (Cruse 2004: 154), absolute, partial, and near-synonymy (Lyons 1995: 60), or complete (full) synonymy, near (partial) synonymy, and no-synonymy (Shiyab 2007). Even though the first two scales start from absolute synonymy which assumes sameness of all meanings of synonyms and their full semantic equivalence, as well as their interchangeability in all contexts, the fact is that this is generally believed to be rare even within the same language, let alone texts across languages. However, just as there is absolute synonymy as reference point on one end of the scale, there is a category of no-synonymy to serve as a reference point on the other. Thus the actual range of synonymy is reduced to two categories, i.e. propositional or partial synonymy and near-synonymy. The former, implying identity of descriptive meaning is usually found in theories on semantics, whereas the latter, according to which meanings are more or less similar, may be treated as dictionary category of synonymy. Complying with the above analysis, synonyms in this paper are at least two lexical units predominantly of the same grammatical class, which share the same descriptive meaning, or at least two grammatical units with the same meaning in their deep structure, which are thus mutually comparable and interchangeable in certain contexts.

According to the analysis of print media and literary texts, the differences between English-based and Serbian-based synonyms are predominantly due to additional implications (*isprintan* 'printed' implies the use of a computer,

versus neutral *odštampan* ‘printed’), collocational restrictions (*lista klijenata* ‘client list’ versus *spisak zaposlenih* ‘employee list’), frequency of usage (*kom-pjuter* ‘computer’ is more frequent than its translation equivalent *računar*), register (*grejs-period* ‘grace period’ in banking business versus *mirovanje ot-plate* in general lexicon), and style (*fajter* ‘fighter’, used metaphorically, versus its neutral translation equivalent *borac*). In addition to these, a smaller number of English-based synonyms in Serbian show major differences in denotation too (*koncept* ‘concept’ versus *koncept* ‘rough draft’). Considered in terms of the above scalar categories, English-based synonyms with non-denotative differences fit the category of partial or propositional synonymy, whereas the ones with denotative differences are at the borderline between near-synonymy and no-synonymy. Propositional synonyms are usually terminologically motivated at the beginning, however, when they get widely accepted by the language community in Serbian, they often push beyond terminological limits by performing certain stylistic functions, as illustrated by the above example *fajter* ‘fighter’, which developed a metaphoric meaning of a person capable of an extreme fight such as in a boxing match. Such a tendency has also been pointed out by Roget (1958: xiv) who concludes that loan words “from being at first merely technical, are rendered, by more general use, familiar to the multitude, and having a well-defined acceptance, are eventually incorporated into the language, which they contribute to enlarge and to enrich”. Thus anglicisms compete with the existing Serbian lexemes sharing the same denotative meaning in the general lexicon and so end up in multiplied synonymy in Serbian. In the light of the fact that it is generally believed that anglicisms have peculiarly expressive potential and that using them provides etiquette nowadays, Serbian-based synonyms are bound to be pushed aside and become obsolete in the end (Prčić 2005: 149). On the other hand, there are lexical units with denotative differences usually referred to as false friends, i.e. words similar in form but semantically divergent, which have different culture-bound semantic contents in English and Serbian, such as English *concept* and Serbian *koncept* ‘rough draft’ mentioned above. Even though sameness of form cannot be taken as a criterion of synonymy, it seems reasonable to include such units in a dictionary of English-based synonyms in Serbian, due to the fact that they are usually culture-specific words implying inherent danger of semantic shifts unless taken care of in advance.

3. Dictionaries of synonyms

Generally speaking, most dictionaries of synonyms do not include synonyms only. As a rule, antonyms and occasionally hyponyms are included too. In order to get an insight into lexicographic codification of synonyms, the following section presents a review of several dictionaries of synonyms in English, Russian, and Serbian.

3.1 English dictionaries of synonyms

This subsection is a review of three dictionaries: *Roget's International Thesaurus* (1958), *Webster's Dictionary of Synonyms* (1984), *Collins Internet-linked Dictionary of Synonyms & Antonyms* (2005), and *Oxford Learner's Thesaurus: A Dictionary of Synonyms* (2008).

Roget's International Thesaurus includes synonyms and related words classified according to their signification into six main categories (Abstract Relationships, Space, Material World, Intellect, Volition and Sentiment, and Moral Powers), each of which is further divided into smaller subdivisions until an appropriate heading gives clue for clusters of words gathered under it. Thus the lexical entry *mother* and its duly differentiated stylistic variants *mamma*, *mummy*, *mam*, *ma*, *mom*, *mommy*, *mummy*, *mumsy*, *motherkin*, *motherkins* are found in the division of Abstract Relationships, and its subdivision of Ancestry, which includes a number of other analogous words such as *dam*, *maternal ancestor*, *mater*, *the old woman*, *progenitress*, *progenitrix*, *matriarch*, *materfamilias*, *stepmother*, *foster-mother*, *mother-in-law*, (1958: 94). Judging from the differences in denotative meaning between the words gathered around the headword *ancestry*, it can be concluded that most of them can be treated as hyponyms or superordinates rather than synonyms. In addition, the discriminating details between members of a certain group are rather scarce. Thus, mother-words are discriminated by labels of style, whereas etymological series (*kingly*, *regal*, *royal*), and morphological variants (*historic(al)*, *lexicologic(al)*) are entered without any discriminating details, even though some of them have different associations and implications.

Webster's Dictionary of Synonyms defines a synonym "as one of two or more words in the English language which have the same or nearly the same essential meaning" (1984: 24a). The potential differences are in implications, connotations, and applications. Based on such differences, most etymological variants (*kingly*, *regal*, *royal*), and certain morphological pairs (*historic*, *historical*) are synonyms, which is not true of a morphological pair *lexicologic* and *lexicological*. However, this dictionary does not include language variants and stylistically marked lexemes. As an example, lexical entry *mother* with its

geographically/stylistically marked synonyms *mummy* (chiefly British and child's word) and *mum* (short for *mummy*) are not included, even though they are listed in other dictionaries of synonyms dealt with below. In addition to synonyms, this dictionary includes analogous words i.e. words closely related in meaning, or words which contain much the same but differently emphasized implications, as well as words that may be more general or more specific than the headword. Synonyms are matched with their corresponding antonyms, and analogous words are matched with contrasted words. It is worth pointing out that some of the analogous words from this dictionary turn out to be listed as synonyms in other dictionaries. To exemplify, analogous words *permit*, *allow*, and *let* included under the headword *enable* are treated as synonyms of the same headword in *Collins internet-linked dictionary of Synonyms and Antonyms* (2005: 226). Lexical entry includes a headword synonym, grammatical class, synonym/s, detailed definitions of meaning, usage examples, analogous words, antonyms, and contrasted words.

In contrast to these two dictionaries, *Collins Internet-linked Dictionary of Synonyms & Antonyms* includes alphabetically ordered synonyms with indication of their grammatical class, register, subject field, geographical region, and antonyms, but without definitions of meaning and examples of usage. Consequently, etymological triplet (*kingly*, *regal*, *royal*), and morphological variants (*historic*, *historical*) are included without any discriminating labels, along with stylistically marked lexemes of *mother* (*mum*, *ma*, *mom*) which do have labels of style and geographical region.

Oxford Learner's Thesaurus: A Dictionary of Synonyms is divided to alphabetically ordered topics (30), each of which is provided with synonymous and antonymous entries amounting to over 17,000 in total. Entries are ordered alphabetically by headword being the most frequent word in each synonym group, immediately followed by antonym. Definition of meaning is kept rather short, with essential grammatical information preceding the definition of meaning in the form of codes and labels and usage example following it. Some synonyms are also provided with extra information of encyclopedic type. Synonyms in this dictionary are lexical units which differ slightly in terms of nuance, register or collocation. Given that differential features here are different from those in the *Webster's dictionary of synonyms*, triple etymological series (*kingly*, *regal*, *royal*), and morphological variants (*historic*, *historical*) are not included. However, it does include stylistically marked lexemes, such as *mother*, *mum*, and *mummy*.

3.2 Dictionaries of synonyms in non-English languages

This subsection gives a review of dictionaries of synonyms in Russian *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка* (Apresjan 2000), and Serbian – *Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskoga jezika* (Lalević 2004), and *Rečnik sinonima* (Ćosić et al. 2008). In addition, this review will also include a draft of the Croatian dictionary of synonyms (Petrović 2005: 235), as well as a dictionary of recent anglicisms *Du yu speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizama* (Vasić, Prčić, and Nejgebauer 2001), due to the fact that it deals with translation equivalents in Serbian most of which are essentially synonymous with anglicisms.

Russian dictionary of synonyms *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка* does not include terms, jargon, and archaic words. Synonyms are presented in the form of a hierarchical tree with several sets of synonyms grouped together according to a certain diagnostic feature (grammatical, communicative, pragmatic). As an example, the Russian lexeme *родственники* ‘kinsmen’ is listed as headword which branches further into two groups of synonyms, i.e. blood relations and relations by marriage, each of which includes its own set of synonyms. Definitions of meaning are given in the form of a model of propositional structure including letters and symbols. The fact worth focussing about this dictionary is a unique metalanguage with its own vocabulary and syntax, which is composed of “semantic primitives”, i.e. words that cannot be defined or reduced to lower-level semantic units, and semantically more complex words, which can be reduced to primitives in a small number of steps. In contrast to the traditional lexicographic definition which relies on synonyms and related words, metalanguage of this dictionary practically excludes synonyms and hyponyms, with an aim to achieve “one-to-one correspondence between names and senses” (Apresjan 2000: 217).

An older dictionary of synonyms in the former Serbo-Croatian, *Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskoga jezika* by Lalević does not provide a clear-cut definition of a synonym. However, it may be concluded from the Preface that absolute synonyms are possible across languages or within languages in the form of language variants, whereas actual synonyms imply certain differences due to specific contents, functions, and usage. Apart from the standard entries, the dictionary includes etymological variants, such as Latin *tuberculoza* versus Serbian *sušica*, *jektika*, *suhobolja*, *grudobolja* ‘tuberculosis’, morphological doublets, e.g. *pobednik*, *pobedilac*, *pobeditelj* ‘conquerer’, ‘winner’, jargon lexemes, *keva*, *mama* ‘ma’, ‘mummy’, obsolete lexical units, e.g. *dažd* ‘rain’, a multitude of Serbian and Croatian language variants, and a

number of proverbs included under the headword. This dictionary is not a clear-cut dictionary of synonyms as it also includes hyponyms. Besides the headword, lexical entry consists of synonym/s, translation equivalents in seven languages, grammatical class, explanations of meaning, and examples of usage. In spite of being a comprehensive lexicographic source, this dictionary is lacking a high level of scientific codification in terms of meta-language applied for defining differences between synonyms (Petrović 2005: 81).

Recently published dictionary of synonyms in Serbian, *Rečnik sinonima* by Ćosić and colleagues is not a clear-cut dictionary of synonyms either, as it also includes hyponyms, words with related meaning, and occasionally antonyms. The definition of a synonym is not provided, but it may be concluded that, apart from standard words, synonyms are also highly discriminated stylistically marked units (figurative, informal, jargon, poetic, etc.), as well as language variants. The typical lexical entry consists of a headword synonym not necessarily followed by a definition of meaning, synonym/s, cross-reference for hyponym, labels of style or language variant, and grammatical class. Comparing the two Serbian dictionaries of synonyms, it turns out that a lexical entry *majka* 'mother' is treated as being synonymous with the same lexemes, except that the former includes informal *keva* which happens to be missing in the latter, whereas the latter includes synonyms for four additional figurative meanings of mother which are missing in the former one.

In contrast to the above dictionaries, the model of Croatian dictionary of synonyms proposed by Petrović (2005: 223) does not include non-synonymous units. Synonyms in this dictionary have identical denotative and connotative meanings, whereas differences are due to: etymology (turcisms, italianisms, and russianisms borrowed via Turkish), temporal distribution (archaisms, neologisms, rarely used words, revived words, obsolete words), geographical distribution (dialectal, local, regional), style (conversational, expressive, jargon, literary, pejorative, vulgar, etc.), and register (19 in total). In spite of a highly discriminated range of labels, numerous unmarked members of a synonym set are entered without discriminating details, even though it may be understood that this is compensated by their order based on which they do differ from each other in the amount of sameness of meaning they share with a headword synonym (2005: 228). Headword synonym is followed by a single or multiplied sets of synonyms (depending on the number of different senses), each with its own definition of meaning and example of usage, and grammatical information at the end.

Even though not a dictionary of English-based synonyms in Serbian, judging from its title, *Du you speak Angloserbian? A Dictionary of Recent*

Anglicisms (Vasić, Prčić, & Nejgebauer 2001) is essentially a dictionary of synonyms, and is worth mentioning in this review for several reasons. Firstly, it includes translation equivalents in Serbian for each headword anglicism – actual or potential ones. Secondly, it provides definition of meaning for a single/multiplied set of synonyms, as well as examples of usage. Thirdly, it includes a system of codification of English-Serbian synonyms in terms of collocational restrictions and style, which is based on media language. In addition, lexical entries are also differentiated according to register, although this detail is not given in the form of a label but as a constituent part of the definition of meaning. Fourthly, in contrast to all above dictionaries, this one includes false friends too, which are included as a borderline category of synonyms in this paper. Eventually, the model of standard adaptation of anglicisms commends itself as a reference source for any dictionary dealing with anglicisms in Serbian.

3.3 Differences in lexicographic codification of synonyms

Even though all dictionaries described above deal with synonyms, lexicographic codification appears to be different in each. Major points of difference are the following:

- Most of them are not clear-cut dictionaries of synonyms due to the fact that they also include antonyms, analogous words, contrasted words, and hyponyms;
- Synonymous entries in one dictionary are not necessarily the same in another, which is a result of a different theoretical approach to synonymy;
- Some dictionaries provide explanations/definitions of meaning, some include them partially, while others do not give them at all, and even when given, they follow different models;
- Some dictionaries include examples of usage, while others do not.

4. Lexicographic codification of English-based synonyms in Serbian

According to the macrostructure, the lexicographic model proposed here includes alphabetically ordered lexical entries, in the form of single-worded or phrasal entries and a certain number of collocations. Even though most dictionaries dealt with above include antonyms and hyponyms, the model proposed below includes only synonyms, which is justified by the fact that a dictionary is normally a practical realisation of a theoretical approach to a certain problem and that the problem dealt with is synonymy and not antonymy or hyponymy. If judged from a broad perspective, the proposed

lexicographic model might be treated as a dictionary of anglicisms, however, the selection of lexical entries is governed by their potential for developing synonymous relations with the Serbian words. This means that certain anglicisms which fill in lexical gaps in Serbian are left out. Besides, the fact that the focus is on synonymous anglicisms implies a more diversified range of differential features than in an ordinary dictionary of anglicisms, which is based not only on media language but also on literary texts.

Focusing on the microstructure of this lexicographic model, a lexical entry consists of the following elements: headword anglicism, synonym pair/set for one or more senses of an entry, definition of meaning, example/s of usage for each listed sense, and grammatical information. These elements, which are exemplified below by the lexical entry *bekgraund* 'background' (Figure 1), are dealt with separately in the following text.

bekgraund, a m [eng. *background*].

= **1. bekgraund** ☹ (pomod), **MILJE** (retko): *poreklo, obrazovanje i iskustvo koji zajedno oblikuju nečiji karakter i ponašanje* (Vasić, Prčić i Nejgebauer 2001: 39), - Poslovi koje je obavljao ostavljali su Martiju dovoljno prostora i kreativnih mogućnosti da kroz svoje „službene“ obaveze ostvari i ponešto od svog porodičnog nacističkog bekgraunda, antiruskog i antipravoroslavnog resantimana, kao i „superhikovsku“ sklonost da se bude na strani moćnih i bogatih. (ŠT);

= **2. bekgraund** ☹ (pomod), **POZADINA**: *okruženje ili pozadina nekog događaja* (Vasić, Prčić i Nejgebauer 2001: 39), - Sve što je druženje, što je manifestacija određenog životnog stila, postaje bekgraund. (ŠT);

= **3. bekgraund** ☹ (pomod), **ISKUSTVO** (retko): *znanje, veština stečena dužim radom, praksa*, - Mesić bi se, s backgroundom dvaju predsedničkih mandata, pojavljivao kao politički važna figura koja pomaže Hrvatskoj svojim iskustvom i kontaktima u svetu. (ŠT);

= **4. bekgraund** ☹ (pomod), **pečat** (fig): *karakterističan trag, tipično obeležje nečega* - Možda i ne verujem u postojanje Svevišnjeg, jer ga nikad ne vidam, ne javlja mi se, ali sve u mom životu ima taj hrišćanski background. (ŠT).

= **5. bekgraund** ☺ (fig), **ZNAČAJ**: *kvalitet nečega što je vredno ili potrebno u određenoj situaciji* - u Shakespearovim dramama on klozetu dodaje spirituelni background ... (Pekić 2006: 153).

Figure 1. Lexicographic codification of *bekgraund* 'background' as an English-based synonym in Serbian

4.1 Headword anglicism

Headword is clearly marked using a different typographic convention from the remaining part of a lexical entry. In the light of the fact that it is an anglicism, it is expected to be adapted according to a culture-specific rules complying with the lexical standard of Serbian. This includes orthographic and semantic adaptation according to the model proposed by Vasić, Prčić, and Nejgebauer (2001). Hence the headword is a duly transshaped anglicism immediately followed by its original spelling in English. In case of polyse-

mous headwords, each sense is presented separately with its own synonym/s, as shown by the lexical entry above (see Figure 1) which has five different senses in Serbian, the last three of which have not been registered in the existing Serbian dictionaries (cf. Klajn & Šipka 2006: 197; Vasić, Prčić, and Nejgebauer 2001: 39).

4.2 Synonym pair/set

According to the common lexicographic practice, synonymy is codified by the mathematical symbol for equality (=), which precedes each semantic field of an anglicism registered in Serbian, except for false friends in which case the symbol for inequality ($\neq$) is introduced. Serbian-based synonyms are both translation equivalents and anlicisms which fill in lexical gaps in Serbian. With reference to translation equivalents it might be worthwhile to mention that most of them are the existing lexical units in Serbian, except a few terminological phrases coined for new concepts, which were not included in the dictionaries even though they do crop up occasionally in variable syntactic forms as stylistic replacements for anglicisms. Members of a synonym set are ordered according to the amount of sameness of meaning they share with an anglicism. As already mentioned in section 2, English-based synonyms usually share the same meaning with the Serbian-based ones, but not necessarily the same elements related to additional implications, collocational restrictions, frequency of usage, register, or style. If a synonym is a neutral or unmarked unit, it is codified typographically using small capitals, as illustrated by MILJE, POZADINA, ISKUSTVO, PEČAT in Figure 1. On the other hand, additional implications are spelled out accordingly, whereas the marked units are indicated by labels, as follows. Different information due to collocational range is codified by the label *kolok* ‘collocation’, while frequency of usage is referred to as *retko* ‘rare’, which is to signify that the existing Serbian-based synonym has lost its former frequency of usage with a tendency to become obsolete. The number of labels of terminological markedness depends on the number of thematic fields covered by English-based synonyms in Serbian. In contrast with terminological labels, stylistic labels are expected to be highly diversified due to abundance of stylistic functions of anglicisms, especially in literary texts. However, the most frequent ones are: *fig* ‘figurative’, *form* ‘formal’, *neform* ‘informal’, and *pomod* ‘trendy’. A major inconvenience in terms of proper labeling of synonymous units in Serbian is the lack of an electronic corpus, as well as insufficient corpus of literary texts. Thus the former will have to be based upon personal judgment

of the author, while the latter requires additional analysis of recent literary works in Serbian.

Another issue to be dealt with is justifiability of anglicisms, due to the fact that some are unwelcome in the general lexicon of Serbian. This is mostly true of terminologically marked anglicisms, many of which push beyond these limits with a tendency to become trendy means of expression and push aside the already existing Serbian equivalents in the general lexicon. As terminologically and stylistically marked anglicisms are generally justified in Serbian except those labelled as trendy, one of the aims of this lexicographic model is to incorporate them in the Serbian lexicon as marked lexemes, so as to prevent them from competing with the existing unmarked Serbian units. Following the lexicographic model of Vasić, Prčić, and Nejgebauer (2001: 10), a smiley ☺ is used to indicate justified terminologically or stylistically marked anglicisms, whereas opposite emoticon ☹ refers to unjustified stylistic usages registered in print media. Lastly, unjustified false friends are codified both by the sign ≠, and an emoticon ☹.

This stage of lexicographic codification is the most sensitive one as it involves reaching judgment related to justifiability of the borrowed elements in terms of linguistic and non-linguistic criteria, as well as their culture-specific lexicographic codification in Serbian. Given that English borrowings are global reality nowadays, they must be given due attention in such a manner that they function as supplements rather than substitutes for Serbian words.

4.3 Definition of meaning

Definition of meaning is always a specific challenge for a lexicographer as it is the question of reconciliation of two mutually exclusive principles, i.e. giving sufficient linguistic and encyclopedic information on one hand and being kept as short as possible on the other. Owing to the fact that a definition cannot include all possible meanings of a lexical unit, it can only be understood as a starting point for understanding and usage of all its potential meanings (Bratanić 1991: 48, as per Petrović 2005: 230). Recent dictionaries have progressed in fulfilling this criterion by keeping the definition free of any encyclopedic information but including them, if necessary, in the form of graphs and extra information. The usual type of the definition applied in Serbian dictionaries fits the model which Atkins and Rundell (2008: 436) refer to as “genus-and-differentia” defining model, according to which a word is described in terms of its superordinate or ‘genus’ expression and its additional features or ‘differentiae’, which distinguish the particular meaning from other category members. When dealing with a dictionary of synonyms, it is necessary to define the meaning of a neutral member within a set while

other members of the set will only be given extra labels as marked lexemes. Most of these definitions might be found in recently published dictionaries in Serbian.

4.4 Examples of usage

According to Atkins and Rundell (2008: 453), the function of examples is to prove the existence of words, to serve as complements to definitions, as well as to illustrate contextual features such as syntax, collocation, and register. Generally speaking a good example should be natural and typical, informative, and intelligible. In order to fulfill the criterion of naturalness and typicality, an example is expected to be recurrent in the corpus. Informativeness of an example is secured by the right balance of content so that it is sufficient for understanding of a word's meaning. Lastly, intelligibility of an example is satisfied by avoiding difficult lexis and structures. Examples of usage in the existing dictionaries of anglicisms are quoted from media language. However, due to the unabated effect of English on Serbian for a longer period, it is not uncommon that anglicisms penetrate literary language too. As commented by Deretić (2004: 1164) the writers of the new generation want “not only to offer a true picture of contemporary life but also to find this picture in the vernacular forms, which most frequently depart pointedly from the standardized literary language, but still contribute to creation of comprehensive poetic symbols.” Consequently, some examples might be extracted from literary works too, especially recently published ones. Even though such an attitude does not comply with the current lexicographic requirements (Petrović 2005: 220), the preliminary analysis of the novels of three Serbian authors proves that literary texts provide a rich source of examples of active usage of English-based synonyms in Serbian. The above lexical entry *bekgraund* ‘background’ (Figure 1) illustrates this point since its fifth stylistically marked sense is registered in a literary source. As already commented for definitions in subsection 4.3, examples should also be kept as short as possible, which means that irrelevant parts of sentences, i.e. non-central clauses are left out. References are given in the form of abbreviations for print media, *ŠT*, and full information including the author's name, year and relevant page for literature.

The following issue to be defined is the number of examples for each registered sense of an anglicism in Serbian. This would ideally imply that each sense should be illustrated by one example. However, in the light of the fact that lexical entries are loan words, it is believed that it is only through multiple examples that the user will be able to reach complete understanding

of their semantics, syntax and collocation. Accordingly, the maximum number of examples is not expected to exceed three.

4.5 Grammatical information

According to the common lexicographic practice this information is given immediately after the headword. However, according to Petrović (2005: 233), this information should be moved to the end in order not to burden a synonym with grammar, as what matters here is predominantly its semantics. Even though Petrović's argument for moving grammatical information to the end of an entry seems reasonable, its usual position at the beginning is justified for the proposed lexicographic model of English-based synonyms in Serbian, due to the fact that it is intended to be a supplement for several recently published dictionaries which follow the same principle. Thus, grammatical information is presented after the headword anglicism, more exactly immediately after its English spelling. Another issue to be dealt with is the quality of grammatical information. As a rule, this is just grammatical class of the headword synonym. However, since Serbian is an inflectional language, there might be room for specification of non-inflectional borrowings as well as endings for specific oblique cases, according to the model of Vasić, Prčić, and Nejgebauer (2001).

5. Conclusions

The main purpose of a dictionary of English-based synonyms in Serbian is to prevent potential semantic shifts or pushing aside the existing domestic or naturalized words in Serbian. Given that lexical entries are anglicisms which develop synonymous relations with Serbian words, it is necessary to start from a clear-cut definition of an anglicism and synonym. Compiling a dictionary of such synonyms is generally dependant on the theoretical approach to synonymy. As a definition of synonymy in this paper starts from a hypothesis that synonymy is a sense relation, it implies both linguistic and non-linguistic components of meaning that develop synonymous relations with lexical units in Serbian. For this reason, it is proposed that lexicographic codification of English-based synonyms in Serbian should be based not only on media language, but also on literary language. The fact that lexical entries are English-based synonyms in Serbian puts additional culture-specific lexicographic requirements in terms of formal and semantic adaptation of the borrowed elements according to the Serbian standard. Accordingly, apart from being duly adapted formally, an English-based synonym in Serbian will also be differentiated semantically from its Serbian-based syn-

onym/s, in order to function as a supplement rather than substitute for the existing Serbian words.

References

- Apresjan, Juri (2000): *Systematic lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
- Апресян, Юрий Дереникович et al. (2000): *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка*. Москва: Языки русской культуры.
- Atkins, B. T. Sue & Rundell, Michael (2008): *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
- Crozier, Justin Gilmour, Lorna, & Summers, E. (Eds.) (2005): *Collins Internet-linked dictionary of Synonyms & Antonyms*. Glasgow: HarperCollins Publishers.
- Cruse, D. Alan (2004): *Meaning in Language*, 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ćosić, Pavle et al. (2008): *Rečnik sinonima*. Beograd: Kornet.
- Deretić, Jovan (2004): *Istorija srpske književnosti*, 4. prošireno izd. Beograd: Prosveta.
- Filipović, Rudolf (1986): *Teorija jezika u kontaktu: Uvod u lingvistiku jezičkih dodira*. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga.
- Gove, B. Philip (Ed.) (1984): *Webster's new dictionary of synonyms*. Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster.
- Klajn, Ivan, i Šipka Milan (2006): *Veliki rečnik stranih reči i izraza*. Novi Sad: Prometej.
- Lalević, S. Miodrag (2004): *Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskoga jezika*. Beograd: Nolit (originally published in 1974).
- Lea, Diana et al. (Eds.) (2008): *Oxford learner's thesaurus: A dictionary of synonyms*. Oxford: Oxford University Press.
- Lyons, John (1995): *Linguistic semantics: An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Roget, Peter (1958): *Roget's International Thesaurus*. New York: Thomas. Y. Crowell Company.
- Murphy, M. Lynne (2003): *Semantic relations and the lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pekić, Borislav (2004): *Godine koje su pojeli skakavci*. Novi Sad: Solaris.
- Petrović, Bernardina (2005): *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Prčić, Tvrtko (2005): *Engleski u srpskom*. Novi Sad: Zmaj.
- Shiyab, M. Said (2007): Synonymy in translation. *Translation Journal* 11(4). Retrieved 29th November. 2009 from: <http://translationjournal.net/journal/42synonymy.htm>.
- Vasić, Vera, Prčić, Tvrtko i Nejgebauer, Gordana (2001): *Du yu speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizama*. Novi Sad: Zmaj.

Рад на првом кашупско-српском речнику

Душан-Владислав Пажђерски

о. Увод

Текст презентује пројекат кашупско-српског речника (основни речник од око 15 000 одредница), као и проблеме који стоје на путу реализације таквог речника. Што се тиче кашупске двојезичке лексикографије, аутор сматра да ће овим речником бити начињен изванредан помак, јер ће у њему бити примењене неке до сада некоришћене методе у тој лексикографији. Дубља анализа ће то показати, али се стиче утисак да ће сам речник, када се појави, бити од користи за даљу практичну примену у двојезичним речницима у којима је један од елемената кашупски језик.

1. Кашупски двојезички речници

1.1. Историјски преглед

О кашупским речницима је до сада највише писала Х. Поповска-Таборска (H. Popowska-Taborska)¹.

Први кашупски двојезични речник је мали рукописни немачко-кашупски пастора Г. Л. Лорека (G. L. Lorek), који је највероватније настао између 1843. и 1850. Први штампани (кашупско-руски) речник објављен је као део шире студије под насловом Остаци Словена на јужној обали Балтичког мора, ауторства познатог руског слависте А. Гиљфердинга (Гиљфердинг 1862: 169–191). Мали кашупско-пољски реч-

¹ Наведене су само најважније публикације: Popowska-Taborska 1994: 15–25, Popowska-Taborska 1996: 11–66, Popowska-Taborska 2001: 243–255, Popowska-Taborska 2002: 122–129, Popowska-Taborska 2006: 141–150 итд.

ник (230 одредница) је први пут објављен као део поеме Х. Дердовског О господину Чорлињском који је по мреже ишао до Пуцка (Derdowski 1990: 143–146). Прво самостално издање једног двојезичног речника (у суштини кашупско-пољског, мада аутор даје пољски опис сваке кашупске одреднице, а не његово пољско одређење) објављује Г. Поблоцки (G. Pobłocki) 1887. под насловом Кашупски речник са додатком хелмињских и коћевских идиотизама (Pobłocki 1887).

Претходну листу, као и неколико публикација које нису поменуте, треба посматрати као неку врсту предисторије кашупске двојезичке лексикографије. Права историја почиње са речником Стефана Рамулта (Речник приморског или кашупског језика, Ramułt 2003) у издању Пољске академије наука из Кракова 1893. године. Речник био изузетно добро оцењен у издавачким рецензијама, а у једној је чак упоређен са Вуковим речником (!):

Pod względem ścisłości i gruntowności może iść w porównaniu z pracą pana Ramułta tylko słownik Vuka Karadzicia, o którego zaletach tak ja, jako też inni uczeni, tak polscy jako też zagraniczni wypowiedzieli jedno zdanie – jak największego uznania.²

До тада су двојезични кашупски речници били издавани као диференцијални, то јест у њима су навођење само оне одреднице које су се у знатној мери (било етимолошки или значењски) разликовале од пољског (због дотадашњег схватања да је кашупски у ствари дијалекат пољског језика), а Рамулт је први пут кашупштину третирао као самосталан словенски језик (што посредно потврђује и Краковска академија, издајући речник). Издавање речника на тај начин је покренуло лавину полемика, пре свега у Пољској, а затим и у словенској и светској славистици (која је, у извесној мери, присутна и данас у подељености између варшавског – који и даље сматра да је кашупски дијалекат пољског језика – и гдањског кашуболошког средишта³), што је довело до по-

² Фрагмент рецензије краковског професора А. Калине (A. Kalina): Horodyska 1993: XXII. Превод: „По прецизности и методичности може се са Рамултовим речником упоредити само речник Вука Караџића, о чијим су добрим особинама како ја, тако и други научници, како пољски, тако и страни, рекли само једно – највишу могућу похвалу.“

³ Заступници теорије да је кашупски дијалекат су и данас врло активни. Њихово седиште је Пољска академија наука, која је управо завршила (2010) издавање шестотомног Кашупског етимолошког речника (*Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, Warszawa 1994–2010, t. 1–6). Њих следи, на известан начин САНУ у свом *Етимолошком речнику српској језика*, који кашупске речи наводи само ако се раз-

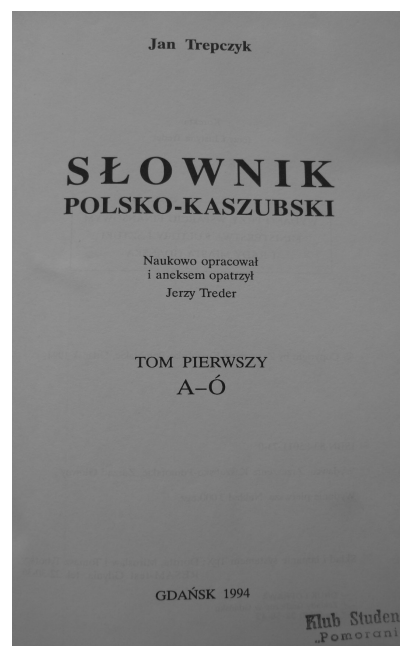
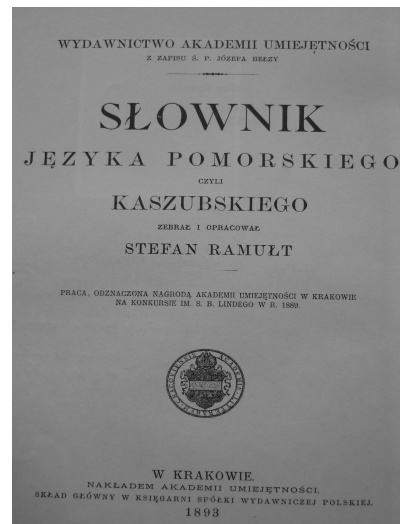
кретања тзв. кашупског питања⁴ и на крају крајева статус кашупског језика учврстило у словенској породици, а уједно повећало занимање за кашупско питање и међу самим Кашубима (Treder 1995₂) и, у крањој линији, довело до јачања кашупске народне свести.⁵

У време када Рамулт припрема свој речник, нема говора о кашупској правописној нити општејезичкој норми. Рамулт ствара своју ортографску норму, која тежи да пренесе сву разноликост кашупске фонетике, што објашњава у предговору (Ramułt 2003: 475/XXIII–480/XXVIII). Рамултов речник није разликовни и наводи за сваку кашупску реч неколико пољских синонима, а на крају је илуструје бар једним примером из кашупског језика, без навођења извора.

Треба рећи да савремена издања Рамултовог речника (почевши од 2003), у кашупском језику играју делимично улогу нормативног речника, јер је зналачко прилагођавање језичког материјала од стране Ј. Тредера савременом кашупском правопису допринело да је речник у сталној употреби, доносећи једино нешто архаичнији материјал (преко 18 000 одредница).

1.2. Најновији речници

Апстрахујући специјализоване научне публикације у облику речника (Lorentz 1908–1912, Lorentz 1958–1983, Stieber/Popowska-Taborska 1964–1978, Sychta 1967–1976), треба поменути новије речнике који су имали претензије да унесу одређену дозу нормативности у кашупски језик и правопис. То су, хронолошки гледано, у првом реду Мали кашупшки

ликују од пољских, што није случај код других словенских језика (Paždjerski 2009: 39).

⁴ Одједи тих полемика (као и даљи извори) се углавном могу наћи у: Horodyska 1984, Treder 1992, Horodyska 1993, Horodyska 1995, Treder 1995₁, Treder 1995₂, Roppel 1995, Urbańczyk 1995.

⁵ Инспирацију у Рамултовом речнику су тражили и налазили кашупски народни делатници. Видети: Labuda 1986: 213–214.

речник (Labuda 1960), а затим дводелни Пољско-кашупски и Кашупско-пољски речник А. Лабуде, (Labuda 1981 и Labuda 1982). Први, разликовани, био је намењен пре свега као стручна помоћ за наставнике-некашубе који су радили у кашупској средини. Друга два, су имала, пре свега за задатак да кашупским интелектуалцима по први пут пруже оруђе који би им помогло да у писаном облику изразе оно што у књижевности захтева савремени живот (до тада су публикације на кашупском језику биле објављиване спорадично и сводиле су се углавном на дела народне књижевности). Због тога ова два речника нуде велики број неологизама, што представници теорије да је кашупштина само дијалекат пољског језика здушно нападају (Porowska-Taborska 1996: 51).

Један од значајнијих кашупских двојезичких речника, који је у раду са кашупским језиком незаобилазан, свакако је Пољско-кашупски речник Ј. Трепчика (Trepczyk 1994). Тај двотомни речник који садржи око 60 000 одредница, поред тога што је имао за циљ да послужи (и данас има ту функцију) као основно помагало у превођењу речи из свакодневног живота са пољског (који је доминантни језик у комуникацији Кашуба), које кашупски није поседовао или је то било у врло рудиментарном облику. Аутор, попут свога претходника А. Лабуде, само у много већој мери, покушава да утиче на језичку политику вршећи у свом речнику одређену „деполонизацију“ кашупске лексике, нудећи на првом месту међу синонимима кашупских одређења неологизме, архаизме или регионализме, а тек на крају полонизме (или речи историјски сличне, па и идентичне са пољским), често их изостављајући⁶. Ипак, речник представља прави рудник кашупског језичког блага које кореспондира са својим пољским предлошцима.

На крају овог прегледа, треба споменути најновији производ кашупске лексикографије, Кашупски нормативни речник⁷, познатог кашупског преводиоца, нормативисте и познаваоца кашупског језика Е. Гуелумпка (Gòłąbk 2005). Иако речник у већини случајева одредничке речи из кашупског језика разрешава кашупским синонимима или описима, добар део је разрешен пољским одређењима или формулом „исто као у пољском“ (Paždjerski 2007:70), па је и сам речник делимично двојезични.

⁶ Нпр. као одређења пољске речи ‘styczność’, аутор даје следећи редослед: ‘zòłącz’, ‘łączba’, ‘stik’, ‘związk’, ‘zetkniąc’, док Рамултов речник нуди само ‘związk’.

⁷ О њему више пишем у: Paždjerski 2007, Paždjerski 2007₂.

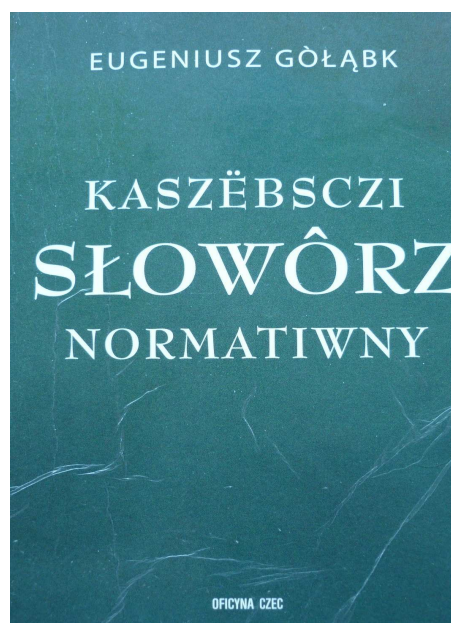
2. Проблеми у састављању кашупско-српског речника

2.1. Речники блок

2.1.1. Гласовни систем кашупског језика

Кашупска абецеда поседује знакове: a, ą, ă, b, c, d, e, é, ę, f, g, h, i, j, k, l, ł, m, n, ń, o, ò, ó, ô, p, r, s, t, u, ù, w, z, ź (Ramułt 2003: 20), а гласовни систем се састоји од следећих елемената: a [a], ą [uŋ/um], ă [aŋ/am], b [b], c [c], ch [χ], cz [č], d [d], dz [ʒ], ǯ [ʒ'], e [e], é [é], ę [ɛ], f [f], g [g], h [χ], i [i]/i/ j], j [j], k [k], l [l], ł [ɫ], m [m], n [n], ń [ń], o [o], ò [ɔ], ó [u], ô [â], p [p], r [r], rz [ʒ], s [s], sz [ś], t [t], u [ü], ù [uü], w [v], z [z], ź [ź]⁸.

У очи упадају знаци некарактеристични за нпр. пољски језик, као ни за друге словенске језике: ă, é, ę, ò, ô, ù. На ă, é, ę, ô почиње веома мали број речи (в. нпр. Gòłąbk 2006: 14, 104, 330) – на и ниједна (већ на ù) – док се о у почетном положају, према неким изворима, појављује на почетку речи у одређеном броју позајмљеница (oaza, oficéra; Gòłąbk 2006: 293, 314) и узвика (och, ocho; Gòłąbk 2006: 304) – у Ramułt 2003 то није случај (ò и ù представљају варијанту о и у и систематски их замењују у почетном положају и иза b, ch, g, h, k, m, p и w). Додатни проблем представљају извори ексцерповани из речника писаних једним од старијих правописа⁹ кашупског језика (нпр. Trępczyk 1994: 4), јер према њима лабијални ò и ù нису били обележавани. На крају, поједини извори (нпр. Gòłąbk 2006) речи које почињу на ò и о третирају као један елемент абецедног реда (!), па су речи које почињу на један или други знак наведене мешовито

⁸ Наведен је упрошћени фонетски изговор (из техничких разлога), уједначен, иако у различитим кашупским дијалектима (који су према кашупском литерарном схватању равноправни, јер ниједан није одређен као књижевни), рефлексии могу незнатно да се разликују; детаљније о специфичностима кашупског гласовног система: Tréder 2009: 46–47.

⁹ У новије време кашупски језик је имао три правописне реформе: 1952, 1974. и последњу 1996. (Bolduan 1997: 280–281). Интересантно је да ниједна није била реализована програмски у неком нормативном приручнику (правопис, речник, граматика), већ су одлуке доношене на стручним скуповима, а касније су примењиване у ретким издањима кашупских публикација.

(нпр. в. редослед одредница: **òdźiń, oferowac, oferta, òfiara** итд., Gòłąbk 2006: 314).

У кашупско-српском речнику прихваћена је доминантна концепција коју прописује најновији правопис из 1996, а речи из ранијих публикација, које не поседују све дијакритичке знаке (а ексцерпују се из тих изовра) прилагођаване су најновијој ортографској норми. У случају почетних знакова ò и о они су одвојени и наведени у одговарајућем редоследу (као и одреднице које започињу – о па ò), како је то карактеристично за остале њихове положаје (када се налазе у средини или на крају речи). Пример из рукописа речника:

О

och EG JT ох!

oficéra [oficéra] EG JT официр

opera EG JT опера

(...)

Ò

ò [џе] RA EB JT 1. за време, в. òb, ò drogã о путу, за време пута, ò dzéń за дана EB 2. о! RA JT

òb [џер] RA EG JT CW за време, у току, кроз, òb пос преко ноћи, обноћ, òb czas за време, у времену, док, òb dzéń за дана, у току дана, òb jeséń преко јесени, òb lato преко лета, òb zěmã преко зиме, òb rézã за време пута, путовања, òb wieszczór током вечери, òb zymk преко пролећа RA

(...)

Као што се види из примера, речник доноси и изговор кашупских речи, што до сада није био случај у двојезичним кашупским речницима. Истина, бројни речници кашупског језика су већ својом графицијом покушали да разреше и питање изговора¹⁰, али ниједан до сада се није тиме бавио у правописно стандардизованој верзији савременог речника. Изговор ће, уз консултације изворних говорника и стручњака-дијалектолога са Гдањског универзитета, бити донет у најуниверзалнијем могућем облику, уз покушај да се по први пут уједначе дијалекатске разлике у ортоепији, са упоредним навођењем конкретних примера кашупске лексике¹¹. Изговор ће бити дат само за речи које имају специфичан кашупски изговор.

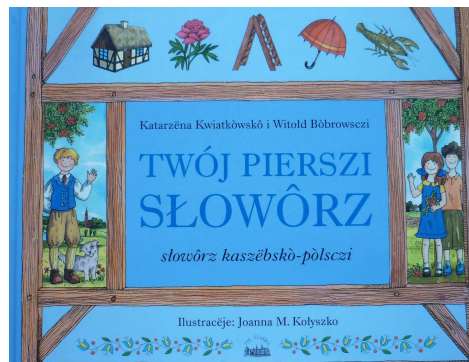
¹⁰ Да поменем само најзначајније: Sychta 1967–1976, Ramułt 2003 (прво издање из 1893), рани Цејновини радови, Лоренцови речници, Гилфердинг 1862, па и недавно завршени Boryś/Porowska-Taborska 1994–2010.

¹¹ До сада су или навођени кашупски примери (одреднице) искључиво у некој од верзија фонетског записа (која се разликовала од речника до речника) или су пра-

2.1.2. Фреквенција речи у кашупском језику

Не постоје фреквенцијски приручници који се баве учесталошћу речи у кашупском језику из било ког аспекта. За потребе израде речника, пре свега сам се, као аутор, ослонио на језичко искуство које сам стекао за 11 година проучавања кашупског језика. Наравно, то искуство нисам користио на апсолутан начин, тачније нисам се базирао искључиво на њему. Оно је било употребљено као нека врста коректива и допунског оруђа у избору кашупске лексике.

Број одредница није унапред тачно одређен, али се концепција речника базира на жељи да се српској и славистичкој публици презентује најосновније речничко благо овог и међу Словенима мало познатог језика. Избор је базиран на укрштању лексике наведене у речницима који у већој мери, у кашупској лексикографији, претендују да на неки од начина (мада не увек у потпуности) буду нормативни. Пре свега, речници мањег обима: Твој први речник К. Квјаткуевске и В. Бuebровшчија (Kwiatkòwskô/Vòbrowsczì 2003), речник на крају уџбеника Учимо кашупски М. Цибулског и Р. Вошак-Шливе (Cybulski/Wosiak-Śliwa: 2001: 91–100), као и спискови речи испод сваке од 20 лекција, затим речник садржан у приручнику Д. Пјох, Кашуби. Земља и људи (Piòch 2001: 116–120), речник и бројне речи распршене у Кашупским дијалозима Е. Гуелумпка (Gołąbk 1992: 81–116) и већ спомињани Мали речник кашупског језика А. Лабуде и његов два преостала речника. Материјал ексцерпован (на основу искуства аутора) из тих, у неку руку основних речника, укрштен је са обимнијим речницима споменутих у поглављу 1.2.: Гуелопмковим, Трепчиковим и Рамуловим. У избору основног речничког фонда су ми помогли и неки пољски приручници, нпр. Речник минимум пољског језика, ауторства З. Кужове и Х. Згулкове (Kurzowa/Zgółkowa 1992) и Сливовни речник пољског језика А. Серетни (Seretny 1993) итд.

Укрштање тог типа је било неопходно, с обзиром да у кашупским речницима влада велика шароликост и не постоји нормативни речник у потпуном значењу те речи (нормативност Гуелумпковог Нормативног речника у многим областима стоји под знаком питања, више в. нпр. Раž-

вила изговора била формулисана у приручницима различитог типа: нпр. Tréder 2009: 45–47, Gołąbk 1992: 273–275 итд.

djerski 2007₁). Метода ексцерпције се заснивала на почетном издвајању облика који су проверавани у три поменута речника. Уколико би се потврдили у Рамултовом или Гуеломпковом (Трепчиков је коришћен као контролни, јер његова објективност није била увек неупитна, због превелике тенденције да наводи неологизме), уврштени би били у кашупско-српски речник. Изузетно су наведени облици који нису потврђени ни у једном од споменутих речника или искључиво у Трепчиковом речнику, на основу језичког искуства аутора.

Сви потврђени извори су означавани системом скраћеница (нпр. ЈТ – Ј. Trepczyk, РА – Рамултов речник, ЕВ – Мој први речник итд., подебљаним слогом), великим словима, непосредно иза одредничке речи (в. претходни пример у поглављу 2.1.). Потреба да се наводе извори произилази из изузетне разноликости (у којој није примећен посебан систем) облика који се могу наћи у посматраним изворима. Ипак, жеља је аутора да навођењем извора не оптерећује речник, већ само назначи одговорност за пример оном кориснику који би то питање желео да продуби. Извори се не дотичу само ексцерповане грађе, већ се односе и на значење које различити речници наводе различито. У таквом случају, извори су навођени обичним слогом иза конкретног значења или испред веће групе значења (два или више) која су садржана у једном извору (пример из 2.1.3. т. А1).

2.1.3. Језичка норма у кашупском језику¹²

Овај проблем обухвата, поред променутих ортографских тешкоћа, везаних за кашупске знакове, **А.** нејасноће око правописа у вези са: **1.** записом речи у кашупском језику, **2.** адаптацијом страних властитих имена **3.** адаптацијом кашупских властитих имена (пре свега презимена), **Б.** нејасноће око граматичке норме, **В.** нејасноће око избора лексике, **Г.** нејасноће око књижевне норме.

А1. У изради кашупско-српског речника највеће тешкоће су изазивали споменути проблеми под тачком А1. (тачке А2. и А3. ће бити обрађене у делу 2.1.4). Наиме, у различитим изворима, исти појмови су навођени у различитим правописним облицима. То је посебно изазивала извесна опозиција између Трепчиковог речника с једне, у коме је била примењена правописна норма из 1974. и Гуелумпковог и Рамултовог, који су приређивани на основу правописне норме из 1996. Наравно, у кашупско-

¹² Кашупску језичку норму сам укратко представио у публикацији Пажљерски 2006.

српском речнику примењена су достигнућа из последњег кашупског правописа, иако ни он до краја у неким областима није дефинисан.

Пре свега, треба подвући да је назал *ã* у правописној норми из 1974. био писан као *ę* (остаји тадашње тенденције да специфични кашупски знаци буду што приближнији пољској писаној норми)¹³, што је повремено доносило промену редоследа појединих речи, пре свега оних који назал имају на другом месту: нпр. (Labuda 1982) *gęba* иза *gëldzëc*, у новом кашупско-српском речнику *gãba* иза *gazétnik* итд.

Даље, Трепчиков речник (Trepczyk 1994 I: 237) нпр. под пољ. *kierunek* даје разрешење ‘*czierënk*’, док Гуелумпк, у складу са новом нормом, даје само *czerënk* (то се тиче свих речи које почињу са *ctie-:cze-*, а које су настале од палатализованог *k*). То доводи до незнатног померања одредница у новом речнику у односу на оне издате према старој норми (тај проблем је ређе приметан и унутар речи).

Следеће питање, представља размимоилажење адаптације речи латинског порекла на *-cëjô/-cjo* (пољски *-cja*), која до данас изазива полемике (Uchwólënk 2007: 31), што је разрешено навођењем оба облика у пољу одредничке речи.

На крају, одређени проблем су чинили различити лексички облици у изворима издаваним према различитим ортографским правилима, на које су те разлике делимично утицале (иако су често могле да се уброје у блок нејасноћа изазваних неусклађеном лексичком нормом – тачка В). У таквим ситуацијама навођено је (као одредничка реч) неколико облика који су се појављивали у највећем броју најкомпететнијих извора (уз навођење тих извора), па је долазило до нетипичне ситуације да одредница поседује неколико паралелних одредничких речи. Примери из рукописа:

gbürsczi [gbüüršći] RA EG *gbürzczi* [gbüüršći/gbüšći?] JT 1. RA EG
сељачки, сеоски 2. пољопривредни JT

(...)

hewò [hevçe] EG JT *hewòle*, *hewò le* [hevçe] EG ево; ту JT, JT *hewò tu* ту

итд.

¹³ Начин записа кашупских знакова према правописној норми објашњен је у брошури *Zasady* 1975: 14–15, која по свом називу (*Zasady pisowni kaszubskiej*) може потенцијалног читаоца да доведе у заблуду, зато што не представља класичан правописни приручник јер се, осим знаковима, бави углавном правилним записом дискутабилних облика у флексији, творби речи и разрешава правилно писање мањег броја дублета.

Б. У Tréder 2009: 19 стоји:

Ni mómë jesz dzys ùsztòłcony do kùńca normatiwny kaszëbiznë i dotądka též nie pòwstała kaszëbskò gramatika w całoscë normatiwnò. Za taką dëcht ni mòže bëc ùwòżónò Gramatyka kaszubska. Zarys popularny E. Brézëm, J. Trédra (1981). Nòbarži z samégò założeniò normatiwné są dzys E. Gòłąbka Wskòżë kaszëbsczégò pisënkù (...), chtërne nimò taczégò titla nie òpisëją le samégò pisënkù. (Gòłąbk 1997)¹⁴

Дакле, општи проблем норме у кашупском језику обухвата и питања нормативне граматике а, у вези са тим, и опште питање нормирања кашупског књижевног језика¹⁵. Тај проблем наравно утиче и на састављање кашупско-српског речника (избор „стандардизовних“ одредничких речи у складу са граматичком нормом), пре свега, јер различити извори наводе различите примере у складу са „сопственом“ граматичком и литеарном нормом. Велики изазов представља такво стање ствари и за писање уводне Граматичке скице, која ће морати да се базира на некој врсти компилације само делимично нормативних и фрагментарних граматика¹⁶.

Проблем је разрешен напоредним навођењем (слично као у тачки А1) одредничких речи из најкомпетентнијих речника, уз њихову проверу (уколико је то било могуће) у споменутих граматичким приручницима. Примери:

gwës [gvəs] **RA EG JT DP CW EB gwësnie** [gvəsne] **RA gwësno** [gvəsno]
RA EG JT CW сигурно/сигуран (gwës), несумњиво, наравно; **JT** (kò)
 gwësno па

(...)

jabłónka [jabũnka] **EG jabłón** [jabũń] **EG jabłóniò** [jabũńà] **RA jabónka**
 [jabunka] **EG JT** бот. јабука (врста)

¹⁴ Превод: „Још увек немамо до краја формирану норму кашупског језика и досада није створена кашупска граматика која би у целости била нормативна. За такву се не може сматрати *Кашуйска ģрамаѣика. Пойуларни ģреїлед* Е. Бризе и Ј. Тридера (1981). Најнормативнија су данас, по самој својој концепцији, *Уїуїсїїва за кашуйски ģравоїис* (...), која се и поред свог наслова не баве искључиво правописом.“

¹⁵ О том питању више се може прочитати у Tréder 2005 која, и поред свог наслова, анализира пре свега јединствене (и врло индивидуалне) књижевне језике (предлоге праваца у којима би кашупска књижевна норма могла да иде) знатнијих фигура кашупске књижевности: Ф. Цејнове, А. Мајковског и „младокашуба“.

¹⁶ Поред споменутог Gòłąbk 1997 и Breza/Tréder 1981, посредно то питање обрађују и Cybulski/Wosiak-Śliwa 2001, Cybulski 1992, Gòłąbk 1997, као и неколико чланака у Breza 2001 итд.

(...)

kòžderny [kɔɛʒdɛrni] JT kòžděrný [kɔɛʒdərni] EG kòžden [kɔɛʒden] EG
kòždi [kɔɛʒdi] RA EG сваки

В. Слично као у о претходној тачки, недостатак уједначене лексике (њеног избора), умногоме отежава ексцерпцију одредничких речи за нови кашупско-српски речник. Нити Gdłabk 2005 због неуједначеног и нејасног избора лексике (Paždjerski 2007₁: 70–71), ни Trepczyk 1994 због претераног неологизирања, као ни Ramułt 2003 због своје архаичности не представљају сигурне изворе за избор.

Тај проблем је разрешен већ споменутих укрштњем извора и, у великој мери, арбитрално, на основу ауторовог искуства.

Г. За ову тачку карактеристична је већ цитирана реченица из Tréder 2009: „Ni mómě jesz dzys ùsztôłcony do kùńca normatiwny kaszëbiznë (...).“ И данас је још увек нејасна судбина кашупског књижевног језика¹⁷. Тим више, у покушају да се направи репрезентативан избор, у кашупско-српском речнику је поново примењен принцип укрштања и, уколико је то било потребно, навођења напоредних одредничких речи. Иако кашупски речници често наводе речи које су карактеристичне само за поједине кашупске дијалекте, у кашупско-српском речнику је то редак случај, изузев ако се не ради о изузетно доминантном и богатом словињском дијалектом.

2.1.4. Адаптација властитих имена у кашупском језику

Адаптација властитих имена у кашупском језику обухвата: **А.** проблем адаптације страних словенских и несловенских властитих имена, **Б.** проблем адаптације пољских властитих имена, **В.** проблем презентације

¹⁷ Највише се проучавањем кашупског књижевног језика бавио Ј. Тредер. Ипак, он у својим радовима (Treder 2001: 216–218, Treder 2005 и Treder 2006: 113–114) изричито не говори какав је (или би требао да буде) књижевни језик Кашуба, већ (нај-детаљније у Treder 2005 и, можда најпрецизније у Treder 2009: 42 и даље) наводи какви су све „књижевни језици“ били заступљени код најпознатијих кашупских писаца. Ради се, наравно, често о представницима кашупских дијалекатских група, а затим и о писцима који су покушавали да створе универзални језик мешањем карактеристика из различитих дијалеката. Врло је интересантна одлука Савета за кашупски језик (Uchwała/Ůchwôłënk 2008: 72, 73), где се наводи да Савет предлаже коришћење две врсте кашупског језика: „стандардног“ и „регионалног“. „Стандардни“ би, између осталог требали да користе писци, а „регионални“ писци када желе да изврше дијалекатску стилизацију (унутар кашупског језика). Проблем је једино, што нигде није наведено шта дефинише та два облика кашупског језика.

кашупских топонима адаптираних у пољском језику Г. проблем реадaptације кашупских властитих имена (пре свега презимена) са пољског на кашупски (и њихова примена) и проблем адаптације кашупских имена (име у склопу име + презиме).

Суштина свих питања адаптације властитих имена на кашупски језик је уједно и суштина односа кашупског језика према пољском. Наиме, више стотина година, говорници кашупског језика су основне информације о спољашњем свету добијали (и прихватили) из себи најближег пољског језика.

Адаптацијом властитих имена у кашупском језику су се спорадично и несистематски (због непостојања норме) бавили сви спомињани речници (наводећи по слободном избору аутора одређени број властитих имена). По оснивању Савета за кашупски језик (2006), већ у првом билтену Савета је фрагментарно обрађена адаптација појединих географских појмова (појединих земаља и града Јерусалима) и неколико имена и презимена (Uchwólënk 6 2007: 41–43). Следеће 2008. године Савет је за свој приоритет поставио стандардизацију што је могуће више кашупских имена (име из склопа име + презиме), што је тако детаљно учињено по први пут у историји кашупске ортографије (Uchwólënk 4, 5, 6, 8 2008: 29–33, 35–41, 43–71, 75–77). Кашупску топонимију је обрадио Ф. Лоренц 1923 (репринт у: Lorentz 2006) и записао (сопственим) фонетским правописом, а за потребе постављања двојезичних таблица у насељима широм Кашупске Земље, издат је, такође 2006. године, Пољско-кашупски речник физиографских назива и насеља (Chludziński 2006).

Тај разноврсни материјал је послужио као почетна основа за рад на кашупско-српском речнику, а главни проблем је ипак представљала адаптација кашупских речи на српски језик и ћирилично писмо. Области у којима је тај захват био неопходан су била пре свега кашупска имена, затим кашупски називи земаља и градова (кашупских, пољских и иностраних) и, повремено, називи некашупских и непољских имена. Добијени материјал је наведен у речничком блоку, а такође, много детаљније, у Индексу властитих имена у кашупском језику.

Пример (географски појмови):

Chwaszczëno [hvašćëno] Хвашчено с. G Хвашчена I Хвашченом

Chwôrzno [hvažno] Хважно чг. G Хважна I Хважном

Chiloniô [hiloŋjâ] Хилоњија чг. G Хилоњије I Хилоњијом

Chilońsczé Pùstczi [hiloŋšćé pùstći/pùšći] Хилоњшчи Пуишчи чг. G

Хилоњшчих Пуишчи I Хилоњшчим Пуишчима

Chilónka Хилунка р. G Хилунке I Хилунком

Cësowô [cəsowâ] Цесова чг. G Цесове I Цесовом

Czelno [čelno] Челно с. G Челна I Челном
Czersk [čersk] Черск г. G Черска I Черском
Człëchòwò [čəhɕevɔ] Члехуево* г. G Члехуева I Члехуевом
Czôrnô Dąbrówka [čarnə dumbrufka] Чарна Думбрувка о. G Чарне
 Думбрувке I Чарном Думбрувком
Damnica Дамница о. G Дамнице I Дамницом
Darłowò [darɕovɔ] Дарлово* г. G Дарлова I Дарловом
Darżlëbié [darʒləbjé] Даржлеби с. G Даржлебија I Даржлебијем
Darżlëbscześnie Las [darʒləbšćé lasə] Даржлепска прашума ш. G Даржлепске
 прашуме I Даржлепском прашумом
Dąbcki [damɕci] Дампчи с. G Дампчија I Дампчима
Dąbnica [damɕnica] Дампница о. G Дампнице I Дампницом
Dąbniczka [damɕniczka] Дампничка о. G Дампничке I Дампничком
Dąbògòrz [damɕogɔrʒ] Дамбугежи с. G Дамбугежија I
 Дамбугежијем

Специфични елементи кашупског гласовног система су разрешавани тако што су у писму навођени знакови (или група знакова) српске ћирилице који у највећој мери одговарају кашупском изговору: а [ун/ум], а [ан/ам], ch [х], cz [ч], dz [дз], dż [ц], é [и], ë [е], i [и/ј], ł [л], ń [њ], ò [уе], ó [у], ô [а], rz [ж], sz [ш], u [и], ù [уи], w [в], ż [ж]. Највећи проблем су представљала бројна кашупска фонетска упрошћавања која су често доводила до тога да се у српском губио осећај нпр. за граматички број (нпр. **Dąbcki** [damɕci] Дампчи с. G Дампчија I Дампчима – мн. у кашупском). У случајевима када је друга реч сложеног географског појма била реч која означава врсту физионима (село, шума, река, прашума итд.) та реч није адаптирана, а код оних коју су јој претходиле, адаптиран је само корен речи (нпр. **Darżlëbscześnie Las** [darʒləbšćé lasə] Даржлепска прашума ш. G Даржлепске прашуме I Даржлепском прашумом). Карактеристични кашупских суфикс -wò [чит. -вие], који одговара српском -во, због свог начина читања који не одговара граматичком облику који репрезентује (им. ср. р. на -о) и његова флексија би изгледала неприродно (ном. *-вие : ген. -ва итд.), разрешаван је са -во (а сам корен речи приближно према изговору). То су само неки од крупнијих изазова у адаптацији компликоване фонетике кашупског језика на српски.

Што се тиче адаптације страних властитих имена на кашупски (тачка А. у овом поглављу, чини се да у кашупским стандардизацијским круговима још увек није сазрела идеја на који начин би то требало урадити. О томе говори податак да се пољска презимена несистемски адаптирају (да

ли су третирана као страна¹⁸), као и словенска (мада, треба признати, да одређена метода постоји, али она није одређена као нормативна)¹⁹. Треба признати да се то, наравно, односи на мали број кашупских (пре свега научних) публикација, док већина њих излази или на пољском или (у белетристици) подлеже у великој мери индивидуалним нормама самог писца.

На крају, што се тиче самог кашупско-српског речника, у њему ће у највећој мери бити заступљена пре све кашупска имена, кашупски називи општепознатих географских појмова и кашупски топоними. Кашупска имена (у оквиру речничког блока) ће бити навођена на основу предлога Савета за кашупски језик (*Ůchwòlènk* 4, 5, 6, 8 2008), кашупски топоними на основу *Chludziński* 2006, док ће међународни географски појмови бити навођени на основу укрштања из речника Рамулта, Трепчика и Гуелумпка.

3. Структура речника

3.1. Изглед речничке одреднице

Стандардна одредница у кашупско-српском речнику ће имати следећи облик (пример у 2.1.3. Б):

одредничка реч [изговор у прилагођеном фонетском облику] **СКРАЋЕНИЦА ИЗВОРА** 1. СКРАЋЕНИЦА ИЗВОРА КОЈА СЕ ОДНОСИ НА ОБА СРОДНА ОБЛИКА [није обавезна] српско одређење; сродно одређење 2. друго одређење СКРАЋЕНИЦА ИЗВОРА КОЈА СЕ ОДНОСИ САМО НА ОДРЕЂЕЊЕ ИЗ КОГА СЕ НАЛАЗИ [није обавезна], идиом [уколико постоји] превод идиома на српски.

Само у изузетним случајевима одредница ће садржати и поједине скраћенице дате курзивом. Међу њима најраспрострањеније ће свакако бити ‘зоол.’ и ‘бот.’ за означавање биљних и животињских врста, а остале ће бити коришћене не системски, већ само да би се разјасниле неке недоумице, нпр. *człónk* [čɹunk] **RA EG JT** 1. анат. чланак 2. прав. члан **RA** 3. анат. уд; полни уд **JT** итд.

¹⁸ Нпр. код Tréder 2009: 18 налазимо и „Topòlińskò“ и „Meinartowicz“ (иако је већина пољских презимена у тој публикацији кашубизована, док имена – нису).

¹⁹ Исто (Tréder 2009: 18) имамо: „Duliczenkò“, „Mikkòla“, али: „Pazdziersczi“ и „Paždjerski“ (Biuletin 2007: 148, 64).

3.2. Додатна речничка апаратура

3.2.1. Граматичка скица

Као што је већ речено раније (2.1.3. т. Б) нејасан статус граматичке норме у кашупском језику, у великој мери отежава израду кратког граматичког прегледа кашупског језика. У случају речника кашупско-српског језика она ће се заснивати на сличним граматичким прегледима објављеним у Cybulski 1992 и Cybulski/Wosiak-Śliwa 2001, где су аутору били у сличној ситуацији (требало је понудити књижевну граматику без дефинисане књижевне норме), уз евентуалну корекцију уз помоћ Gólabk 1997, кога познати кашуболог Ј. Тредер истиче као заматак нормативне граматике (Tréder 2009: 43).

С обзиром да се ради о основном речнику и скица не може бити обимна. Осим основних фонетских информација, које треба да омогуће овладавање кашупском графицијом и начином читања појединих гласова, скица ће донети флексију променљивих речи у кашупском језику: именица, глагола, придева, заменица и бројева и компарацију придева, тако да корисник буде у стању да речи изнете у речничком корпусу доведе у одговарајући контекст у реченици.

3.2.2. Индекс властитих имена

Као што је већ раније речено (2.1.4, тамо и примери), Индекс властитих имена у кашупском језику ће донети у највећој мери избор најпознатијих кашупских топонима.

Изглед одреднице индекса:

одредничка реч на кашупском језику [изговор у прилагођеном фонетском облику] српска адаптација топонима у номинативу скраћеница која означава врсту топонима G [ознака за генитив] српска адаптација топонима у генитиву I [ознака за инструментал] српска адаптација топонима у инструменталу.

3.2.3. Српско-кашупски индекс

С обзиром на малу издавачку продукцију књига на кашупском језику, као и њихову малу доступност и распрострањеност, кашупско-српски речник треба да пре свега има информативну функцију, да покуша да упозна потенцијалног корисника са једном мало познатом словенском лексиком и њеним релацијама са лексиком у осталим словенским језицима. Српско-кашупски индекс ће, међутим, омогућити кориснику да речник активно користи и покуша да пронађе кашупске речи које су му

потребне и биће базиран на материјалу садржаном у речнику. Индекс ће имати једноставну структуру:

одредничка реч на српском језику · одређење на кашупском језику

а све остале податке треба затим тражити у оквиру одреднице у речничком блоку.

3.2.4. Разрешење скраћеница

Све коришћене скраћенице ће бити наведене у два дела: 1. списку скраћеница коришћених као помоћно средство у оквиру одредница (писаних курзивом) и 2. списку скраћеница коришћених извора, који ће уједно представљати и списак литературе (писаних великим словима).

Цитирана литература

- Bolduan, Tadeusz (1997): *Nowy bedeker kaszubski*. Gdańsk.
- Boryś, Wiesław, Popowska-Taborska, Hanna, ур. (1994–2010): *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*. T. I–VI. Warszawa.
- Breza, Edward, ур. (2001): *Kaszubszczyzna/Kaszëbizna*. Opole.
- Breza, Edward / Treder, Jerzy (1981): *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*. Gdańsk.
- Bréza, Édward, ур. (2007): *Biuletyn Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Rok 2007*. Gduńsk.
- Chludziński, Andrzej, ур. (2006): *Polsko-kaszubski słownik nazw miejscowych i fizjograficznych. Pòlskò-kaszëbsczì słowòrz miestnëch ë fizjografnëch miòn*. Прир. одбор: E. Breza, M. Cybulski, J. Treder, R. Wosiak-Śliwa. Gdańsk.
- Cybulski, Marek (1992): Podstawowe wiadomości z gramatyki języka kaszubskiego. У: E. Gołąbk: *Rozmówki kaszubskie*. Gdynia. 276–289.
- Cybulski, Marek / Wosiak-Śliwa, Róża (2001): *Ųczimë sã pò kaszëbskù. Książka pomocnicza dla klas starszych*. Gdańsk.
- Derdowski, Hieronim Jarosz (1990): *Słowniczek*. У: *O panu Czorlińskim co do Pucka po sece jachoł. Żelgoł dlo swojich druchów kaszubściech Jarosz Derdowski* [репринт]. Gdańsk⁶ (Toruń¹ 1880).
- Гильфердинг, Александер (1862): [Речник]. У: А. Гильфердингъ: *Остатки славянъ на южномъ берегу Балтійскаго моря*. Санктпетербургъ. 169–191 [репринт www.bibliard.ru, без године издања, набављено 2010].
- Gołąbk (1992): *Rozmówki kaszubskie*. Gdynia.
- Gołąbk (1997): *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù*. Gduńsk.
- Gołąbk (2005): *Kaszëbsczì słowòrz normatiwny*. Gdańsk.
- Horodyska, Halina (1984): Przyczyny nieopublikowania „Nowych materiałów do słownika pomorskiego czyli kaszubskiego” Stefana Ramuła. У: *Pomerania* 9. Gdańsk. 8–11.
- Horodyska, Halina (1993): Wstęp. У: S. Ramułt: *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*. Cz. II. Kraków. VI–XXIX.

- Horodyska, Halina (1995): O Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego Stefana Ramuła. Y: H. Horodyska (yp.): *Całe życie pod urokiem mowy kaszubskiej. Pokłosie Sesji Naukowej Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN. Warszawa 25 kwietnia 1994.* 67–81.
- Kurzowa, Zofia / Zgólkowa, Halina (1992): *Słownik minimum języka polskiego.* Poznań.
- Kwiatkowskô, Katarzëna / Bòbrowsczi, Witold (2003): *Twój pierszi słowôrz. Słowôrz kaszëbskò-pòlscki.* Gdańsk.
- Labuda, Aleksander (1960): *Słowniczek kaszubski.* Warszawa.
- Labuda, Aleksander (1981): *Słownik polsko-kaszubski.* Науч. ред. J. Treder. Gdańsk.
- Labuda, Aleksander (1982): *Słowôrz kaszëbsko-pòlscki.* Науч. ред. E. Breza. Gdańsk.
- Labuda, Aleksander (1986): *Moja droga kaszubska.* Y: J. Drzeżdżon: *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980.* Warszawa. 208–226.
- Lorentz, Friedrich (1908–1912): *Slovinzisches Wörterbuch.* T. I–II. St. Petersburg.
- Lorentz, Friedrich (1958–1983): *Pomoransches Wörterbuch.* Yp. F. Hinze. T. I–V. Berlin.
- Lorentz, Friedrich (2006): *Polskie i kaszubskie nazwy miejscowości na Pomorzu Kaszubskim.* Reprint. Gdynia.
- Paźdzjerski (2007₁): „Kaszëbsczi słowôrz normatiwny“ Eùgeniusza Gòłabka – metologòwi warstat. Y: É. Bréza (yp.): *Biuletin Radzëznë Kaszëbszczégò Jãzëka. Rok 2007.* Gduńsk. 64–72.
- Paźdzjerski (2007₂): „Kaszëbsczi słowôrz normatiwny“ Eùgeniusza Gòłabka – warsztat metodologiczny. Y: E. Breza (yp.): *Biuletyn Rade Języka Kaszubskiego. Rok 2007.* Gdańsk. 64–72.
- Paźdzjerski, Dušan-Vladislav (2009): Kaszubskie wątki w Słowniku etymologicznym języka serbskiego. Y: *Acta Cassubiana* XI. Gdańsk. 37–56.
- Пажђерски, Душан-Владислав (2006): Кашупска језичка норма – историја, тренутно стање и перспективе развоја. Y: П. Буњак (yp.): *110 година јолонистѿике у Србији. Зборник радова. 110 lat polonistyki w Serbii. Praca zbiorowa.* Београд. 101–109.
- Pioch, Danuta (2001): *Kaszëbë. Zemìa i lëdze. Podręcznik języka kaszubskiego z ćwiczeniami.* Gdańsk.
- Pobłocki, Gustaw (1887): *Słownik kaszubski z dodatkiem idyotyzmów chełmińskich i kociewskich.* Chełmno.
- Popowska-Taborska, Hanna (1994): Wstęp. Y: W. Boryś, H. Popowska-Taborska (yp.): *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny.* T. I: A–Č. Warszawa. 7–29.
- Popowska-Taborska, Hanna (1996): *Dzieje kaszubskiej leksykografii.* Y: H. Popowska-Taborska, W. Boryś: *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim.* Warszawa. 11–66.
- Popowska-Taborska, Hanna (2001): *Leksykografia kaszubska.* Y: E. Breza (yp.): *Kaszubszczyzna/Kaszëbizna.* Opole. 243–253.
- Popowska-Taborska, Hanna (2002): *Leksykografia.* Y: J. Treder (yp.): *Język kaszubski. Poradnik Encyklopedyczny.* Gdańsk. 122–129.
- Popowska-Taborska, Hanna (2006): *Leksykografia.* Y: J. Treder (yp.): *Język kaszubski. Poradnik Encyklopedyczny.* Gdańsk. 141–150.
- Ramułt, Stefan (2003): *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego.* Scalił i znormalizował J. Treder. Gdańsk² (Kraków¹ 1893).

- Roppel, Leon (1995): Stefan Ramułt. Szkic biograficzny – w 25-lecie zgonu. Y: H. Horodyska (yp.): *Całe życie pod urokiem mowy kaszubskiej. Pokłosie Sesji Naukowej Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN. Warszawa 25 kwietnia 1994.* 87–104.
- Seretny, Anna (1993): *A co to takiego? Obrazkowy słownik języka polskiego.* Kraków.
- Stieber, Zdzisław / Popowska-Taborska, Hanna (yp.) (1964–1978): *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich.* T. I–XV. Wrocław.
- Sychta, Bernard (1967–1976): *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej.* T. I–VII. Wrocław.
- Treder, Jerzy (1992): Materiały słowińskie w słownikach Stefana Ramułta. Y: J. Treder (yp.): *Materiały II konferencji słowińskiej. Łeba 11–13.05.1992.* 145–161.
- Treder, Jerzy (1995₁): Słownik kaszubski Ramułta po stu latach. Y: *Gdańskie Studia Językoznawcze* VI. 7–55.
- Treder, Jerzy (1995₂): Wpływ „Słownika“ Ramułta na postawy elit kaszubskich. Y: H. Horodyska (yp.): *Całe życie pod urokiem mowy kaszubskiej. Pokłosie Sesji Naukowej Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN. Warszawa 25 kwietnia 1994.* 143–153.
- Treder, Jerzy (2005): *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia.* Gdańsk.
- Tréder, Jerzi (2009): *Spòdlowò wiédza ò kaszëbiznie.* Gdańsk.
- Trepczyk, Jan (1994): *Słownik polsko-kaszubski,* T. I–II. Gdańsk.
- Urbańczyk, Stanisław (1995): Dramat Stefana Ramułta. Y: H. Horodyska (yp.): *Całe życie pod urokiem mowy kaszubskiej. Pokłosie Sesji Naukowej Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN. Warszawa 25 kwietnia 1994.* 45–55.
- Ùchwòlènk 3 (2007): Ùchwòlènk Nr 3/RKJ/07 z dnia 26-06-2007 r.... Y: É. Bréza (yp.): *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Rok 2007.* Gduńsk. 31.
- Ùchwòlènk 6 (2007): Ùchwòlènk Nr 6/RKJ/07 z dnia 8-12-2007 r.... Y: É. Bréza (yp.): *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Rok 2007.* Gduńsk. 41–43.
- Ùchwòlènk 4 (2008): Ùchwòlènk Nr 4/RKJ/08 z dn. 18.04.2008 r.... Y: É. Bréza (yp.): *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. 2008. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego.* Gduńsk/Gdańsk. 29–33.
- Ùchwòlènk 5 (2008): Ùchwòlènk Nr 5/RKJ/08 z dn. 13.06.2008 r.... Y: É. Bréza (yp.): *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. 2008. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego.* Gduńsk/Gdańsk. 35–41.
- Ùchwòlènk 6 (2008): Ùchwòlènk Nr 6/RKJ/08 z dn. 17.10.2008 r.... Y: É. Bréza (yp.): *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. 2008. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego.* Gduńsk/Gdańsk. 43–71.
- Ùchwòlènk 8 (2008): Ùchwòlènk Nr 8/RKJ/08.... Y: É. Bréza (yp.): *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. 2008. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego.* Gduńsk/Gdańsk. 75–77.
- Zasady (1975): *Zasady pisowni kaszubskiej.* Gdańsk.

Komunikacijski prilozi i priložni odnosi u hrvatskom i poljskom jeziku

Neda Pintarić (Zagreb)

1. Uvod

Komunikacijske ili pragmatičke priloge definirat ćemo kao nepromjenjivu vrstu riječi ili skup riječi korišten u komunikaciji za pokazivanje priložnih emotivnih odnosa. Sam naziv *pri-log* označuje prilaganje glagolu (ali i drugim vrstama riječi, napose pridjevima: *vrlo opsežan*, priložima: *iznenađujuće dobro*, pa čak i imenicama: *gotovo genijalac*), što je vidljivije u latinskom nazivu *ad-verbum* (uz glagol). U poljskom je jeziku on doslovno tako preveden: *przy-słówek* (gdje *słowo* znači riječ i glagol).

Prilog u rečenici vrši funkciju priložne oznake (u poljskome se naziva *okolicznik*, što navodi na okolnosti u kojima se odvija radnja). Zato možemo reći da prilog označuje distinkciju radnje (tj. opisuje radnju kao što atribut opisuje imenice u subjektu i objektu). Prilog se može promatrati na morfološko-semantičkoj razini kad se radi o vrstama riječi, a na sintaktičkoj razini ima funkciju priložne oznake i često se izriče kao složena prijedložno-imenička struktura. Zbog takvih složenih priložnih funkcija rabimo termin *priložni odnos* u kojemu je sadržana morfološka i sintaktička uloga priloga te njegovo semantičko i pragmatičko značenje u komunikaciji.

U radu ćemo provesti formalno-semantičko-funkcionalnu klasifikaciju priloga (leksemnih i frazemnih oblika) na temelju korpusa koji smo sastavili prema Bralczykovu *Słowniku 100 tysięcy potrzebnych słów* uz konzultaciju ostalih poljskih i hrvatskih rječnika navedenih u popisu literature. Iz Bralčkova poljskog rječnika ispisali smo oko 2500 tisuće leksema označenih kao prilozi koje ćemo uspoređivati s hrvatskima na temelju hrvatskih rječnika i vlastita jezičnog iskustva. Od pomoći nam je bio i *Glosar tvorbenih formanata* Danka Šipke.

U svom rječniku *Glosar tvorbenih formanata* iz 2005. godine Danko Šipka promatra značenje koje prilozi dobivaju derivacijom (izvođenjem). Na taj način on povezuje sufiksane i prefiksane tvorbenne oblike s njihovim značenjem koje ne ovisi o značenju korijena riječi. Tako on navodi da npr. sufiks *-ačke* kao prefiksano-sufiksana tvorevina označuje pravac u odnosu na dio tijela X (*na-glav-ačk-e*), sufiks *-as* znači: u vrijeme X (*nočas*), sufiks (formant) *-ećivo* znači: na način radnje (*mol-ećivo*, *bol-ećivo*), sufiks (formant) *-icko* označuje deminutiv za količinu radnje (*ovol-icko*, *tol-icko*, *kol-icko*), a sufiks (formant) *-ovito* znači: kao X (*tajn-ovito*, *kiš-ovito*) itd.

I Jochen Raecke (2010) smatra da se rječotvorje, nakon emancipacije od morfologije, mora uhvatiti u koštac sa semantičkim procesima, pogotovo kad se radi o novim riječima koje su rezultat ne samo formalnih, nego i semantičkih komponenata.

Prilozi mogu opisivati različita semantička polja radnje: *mjesto* (*visoko*; *wysoko*), *vrijeme* (*navrijeme*; *na czas*), *način* (*dobro*; *dobrze*), ali i *ponašanje* (*časno*; *godnie*, *osvetoljubivo*; *mściwie*), *osjetilnost* (*hladno*; *zimno*, *trpko*; *cierpko*), *osjećajnost* (*strpljivo*; *cierpliwie*, *radosno*; *radośnie*), *zvukovnost* (*bučno*; *hałaśliwie*), *deminutivnost-hipokorističnost* (*tanahno*; *cieniuteńko*), *količinu* (*mnogo*; *dużo*), *veličinu* (*veliko*; *wielko*), *jačinu obilježja* (*nevjerojatno*; *niesamowicie*), *nijekanje* (*nemoguće*; *niemożliwie*), *potvrđivanje* (*da*; *właśnie*, *tako je*; *tak jest*), *imitaciju govora* (*ismijavajuće*; *drwiąco*, *bolećivo*; *boleściwie*), *način ponašanja* (*pristojno*; *przyswoicie*) itd. Unutar svake semantičke skupine mogu se odijeliti pozitivni, negativni i neutralni primjeri. Zato su prilozi nezaobilazni u komunikaciji, njima se svakodnevno služimo i bez njih ne bismo mogli iskazati svoje osjećaje prema ljudima, sadržajima i okružju. Kako su prilozi u komunikaciji uvijek emotivno i modalno obilježeni, nazivam ih pragmemima ili pragmatičkim priložima (Pintarić 2002. i 2010.).

Cilj je ovoga rada pokazati šarolikost tvorbenih oblika i značenja priloga i priložnih odnosa u hrvatskom i poljskom jeziku bez kojih nema uspješne i spontane komunikacije.

2. Analiza priloga i priložnih odnosa

Pokazat ćemo osnovne formante sa sufiksima koji tvore priložne odnose u jednoleksemnim priložima te u višeleksemnim priložnim odnosima (sintagmama, usporedbama, frazemima i priložnim /sure/čenicama).

Osnovne priložne oblike nastale od pridjeva relativno je lako formalno izdvojiti po njihovim sufiksima koji su jednaki u poljskom i hrvatskom jeziku. Razlike ipak postoje, i to u distribuciji formanata *-e* i *-o*. U hrvatskom jeziku češći su prilozi s formantom *-o* (*ružno*, *krasno*), a formant *-e* nalazi se

uglavnom u priloziima tvorenima od komparativa pridjeva (*bolje, lakše, ružnije, inače*), kao i u dva mjesna priloga: *gore* i *dolje*. U poljskom jeziku postoje primjeri u kojima paralelna uporaba sufiksa *-o* i *-e* (*wysoko // wysoce*) nosi semantičko-stilske razlike (prvi primjer je stilski neobilježen, a drugi se odnosi na visoki stil). Sufiks *-e* u poljskome jeziku zahtijeva alternaciju kraja osnove pa se ona u pridjevu *dobr-y* pretvara u priložni oblik *dobrz-e*. Sufiks *-a* nalazi se u oba jezika u manjem broju priloga: *odavna*; *z dawna, izbliza*; *z bliska, izdaleka*; *z daleka*.

Razlike postoje u prefiksarno-sufiksnoj tvorbi priloga koji su sastavljeni od prijedloga i imenice s najrazličitijim priložnim funkcijama. Tako se u oba jezika mogu naći prilozi *po svjetsku*; *po polsku*, ali su u hrvatskom jeziku takvi primjeri vrlo rijetki, ako ne i dijalektalni, dok su u poljskome česti za način govora na različitim jezicima (*po chorwacku, po szwedsku, po angielsku* itd.), kao i za način spremanja nekih jela (*po wiedeńsku, po grecku*) za koji se u hrvatskome mora uporabiti *na bečki* (*švedski, engleski, grčki*) *način* ili u obliku pridjeva, npr. *bečki odrezak*.

Mnogi hrvatski prilozi leksikalizirani su zbog spojenoga pisanja (usp. Silić i Tafra). To je katkada opravdano, ali često i nije. Josip Silić (2008) pledira za spojeno pisanje prijedloga i imenice u funkciji priloga kada imaju različita značenja (npr. *Nasmrt* se prepao – za razliku od: *Mislilo je na smrt*). U prvom se slučaju prilog može zamijeniti drugim prilogom: *jako, strašno* i sl., a u drugom slučaju radi se o smrti kao objektu mišljenja. Sličan je primjer u pisanju prijedloga odvojenoga od imenice (npr. *stajati u redu*) i prijedloga sljubljenoga s imenicom (npr. *ova je osoba ured*). U izričajima *na primjer* ili *bez obzira* ne dolazi do spajanja prijedloga i imenice pa se pitamo kako objasniti računalu koji se prijedlozi pišu zajedno s imenicama, a koji odvojeno, kad se isti prijedlozi jednom pišu odvojeno, a drugi put zajedno: *naoko, bespredmetno, zamalo*.

B. Tafra (2009) smatra da prefiksadni glagolski formanti *na, bez, za* i sl. nisu prijedlozi pa se to može tvrditi i za prefiksadne formante u navedenim priloziima. No u većini slučajeva jednaki su oblici prijedloga i prefiksadnih glagolskih formanata (različiti su samo strani prefiksi koji u hrvatskom jeziku ne funkcioniraju kao prijedlozi, ali u svojim jezicima to jesu). Prefiks *pre-* nema prijedložnoga značenja (usp. *previše, prejako, premalo*), nego funkciju prefiksalnoga formanta za povećanje količine. Isto je s poljskim *prze-* u glagolu *przedobrzyc*. No izuzetci potvrđuju pravilo! Naravno, prijedložni prefiksi u tvorbi imaju drugu funkciju nego u sintaksi, ali oni imaju isti oblik kao prefiski i kao prijedlozi. Dokaz za tu tvrdnju jest odvojeno pisanje prijedloga i imenice kad je riječ o priložnim oblicima (*na vrhu* i *navrh*).

Kako je jezik živ i promjenjiv organizam, neki su se priložni oblici leksikalizirali i pišu se spojeno, dok se za druge još dvoji kakvu bi im grafiju trebalo pripisati. U govoru nema takvih problema: prijedlozi s imenicom u funkciji priloga izgovaraju se sliveno, kao fonetska riječ, a pravo se značenje otkriva u konkretnoj komunikacijskoj situaciji koja otklanja homonimičnost.

U poljskom jeziku smatra se da složenice prijedloga i imenice nisu prilozi pa se ne mogu ni pisati zajedno. Zato se npr. *w porządku* piše odvojeno bez obzira radi li se o redu (*porządek*) ili o priložnoj funkciji u značenju *dobro*, *OK*. Čak i ako imenica počinje samoglasnikom i izgovara se sliveno s prijedlogom, ona je u pismu odvojena od prijedloga, usp. *w ogóle* (dok je hrvatski prevedeni prilog *uopće* pisan zajedno s prijedlogom).

Postoje međutim i slučajevi vrlo frekventnih komunikacijskih priloga koji se pišu zajedno u oba jezika. U poljskom su se jeziku oni leksikalizirali i stoga se pišu zajedno, kao npr. *zresztą* (koji se sastoji od prefiksa *z* i imenice *reszta* u instrumentalu), kao i u hrvatskom jeziku: *uostalom* (*u* + *ostalo* u lokativu).

J. Tokarski (1978: 153–158) navodi da se u gramatikama po analogiji s okoštanim imeničkim formama instrumentala počelo u seriju priloga uključivati i povezanost prijedloga s imenicama (npr. *na czas* = navrijeme, *z rana* = odjutra, *na bok* = nastranu, postrance, *od ręki* = naruku, *po pas* = do pojasa, *w miarę* = donekle, *z góry* = unaprijed). U poljskome su prema pravopisu Poljske akademije znanosti ovakve konstrukcije smatrane „prijedlozima s imenicama“, a ne prilozima. S tim se slaže i Ewa Jędrzejko (1984). Tokarski spominje problem kada imenice koje ulaze u odnos s prijedlozima više ne postoje u suvremenom jeziku (npr. *bez liku* = bezbroj) ili su preuzete iz seoskog života pa nisu poznate građanima (npr. *w cwał* = kasom). Tada je teško objasniti da se radi o odnosu prijedloga i imenice. Postoje i složeni oblici prijedloga i priloga (*na miękko* = umeko, na meko; *na czarno* = *na crno*) ili prijedloga i pridjeva (*na dobre* = u potpunosti, *na marne* = uzalud, utaman).

Dokazom da se ovdje radi o prijedložnim prefiksima jest oblik imenice u kosom padežu koji diktira prijedlog (*z rana* – genitiv, *od ręki* – genitiv; *w miarę* – akuzativ, *na bok* – akuzativ; *zresztą* – instrumental).

Kod nekih priložnih odnosa teško je utvrditi o kojoj se vrsti riječi radi, npr. polj. *bez mała* = gotovo, skoro. Postoji u oba jezika odnos priloga i zamjenice u priložnoj funkciji, npr. *mało tego* = štoviše, ne samo to. Ako bi se svi tzv. „složeni prilozi“ (koji su zapravo priložne oznake i imaju sintaktički karakter), isključili iz skupine priloga, preostali bi samo prilozi koji se tvore od pridjeva. Tokarski zato predlaže **kompromisno** rješenje da se u

priloge uključe samo okoštale priložne oznake s nepromjenjivim sastavnicama (usp. za *maż*, za *pan brat*). Takve oblike Tokarski naziva *neseerijskim priložima*. No time se ne rješava pravopisno pitanje priložnih oznaka. U poljskom pravopisu prijedlozi i imenice pišu se uvijek odvojeno kad imaju funkciju priložne oznake.

Ova ortografska pitanja usko su povezana s tvorbom priloga. Analizirajući veću skupinu priložnih odnosa, uvidjeli smo da formalno postoje prilozi *sensu stricto* (*lijepo*; *pięknie*), prefiksadni, sufiksadni i prefiksarno-sufiksadni prilozi (*besmisleno*, *ponajprije/prije svega*, *osim toga/uz to*; *bezsensownie*, *przede wszystkim*, *ponadto*) te frazemski prilozi (sintagme, usporedbe i priložne surečenice) u funkciji priložnih oznaka (*na primjer*, *osim toga*, *na neki način*, *kakogod bilo*, *kako bilo da bilo*, *što je – je*, *istinabog*, *kao prst i nokat* = *nerazdvojno*; *da te bog sačuva*, *ajme majko*, = *užasno*; *na przykład*, *w jakiś sposób*, *że aż przykro*, *było nie było*, *jak dwie krople wody*). Vidimo da su to raznolike skupine s priložnim odnosima te da se u oba jezika pišu različito, jednom odvojeno, drugi put spojeno, ovisno o lingvističkom pristupu (u hrvatskome se za neke priložne odnose B. Tafra zalaže da se pišu zajedno iako se sastoje od različitih oblika, npr. *datebogsachuva*). Mnogi frazemski prilozi izgubili su priložno značenje pa ih neki lingvisti nazivaju tekstovnim konektorima (Velčić 1983) jer funkcioniraju kao metatekstovni kvalifikatori (Grybosiova, 2007), tj. vrše funkciju pokazatelja ili odnosa rečeničnih i međurečeničnih veza (polj. *stosunki zespolenia wewnętrznego i zewnętrznego*, *wskaźniki zespolenia*, Klemensiewicz, 1968).

Veznici i partikule mogu katkada biti u funkciji priloga. Njihova se priložna funkcija u poljskom jeziku tada može odrediti samo u sintaktičkom kontekstu. *Dookoła miasta rozciągał się las. Wszyscy siedzieli dookoła*. U prvom primjeru *dookoła* je uz imenicu pa je u funkciji prijedloga i tek zajedno s imenicom tvori priložnu oznaku mjesta te se nalazi u sintaktičkom odnosu rekcije: *dookoła kogo, czego*. U drugom primjeru *dookoła* je povezan s glagolom i ima funkciju priloga kao vrste riječi te odgovara na pitanje mjesnoga priloga: *gdje*. Ovakav dvostruki odnos u hrvatskom jeziku nije moguć jer se prvi primjer prevodi kao *oko grada se proteže šuma*, a drugi primjer kao *svi su sjedili uokolo* (*ukrug*).

Kako je prilog po svojoj definiciji i položaju povezan s **glagolom**, može se reći da **prilog opisuje distinkciju radnje**: *brzo raditi*, *lijepo pisati*; *szybko pracować*, *ładnie pisać*. Ako glagol pretvorimo u glagolsku imenicu, prilog postaje pridjevom: *brz rad*, *lijepo pisanje*; *szybka praca*, *ładne pisanie*. U poljskom se jeziku razlikuje forma srednjega roda pridjeva od oblika priloga: sr.

rod *ładne* naspram prilogu *ładnie*, dok je u hrvatskom jeziku isti oblik za pridjev srednjega roda i prilog: *lijepo pisanje, lijepo pisati*.

Povezanost distinkcije radnje s prilogom može se tvorbeno i semantički pokazati i u samom **glagolu**. Tako na primjer glagol *škrabati, piskarati; bazgrać, bazgrolić* znači: *ružno pisati, pisati puno i loše*. U prvom primjeru radnja ružnoga pisanja u hrvatskom jeziku iskazana je semantički: onomatopejskim korijenom *škrab-* kao i u poljskome: *bazgr-*. U drugom se primjeru isto značenje u oba jezika iskazuje tvorbenim formantima izvan korijena: *pis-k-ara-ti, bazgr-oli-ć*. U hrvatskom jeziku deminutivnim sufiksom *-k-* označuje se pejorativnost radnje, a sufiksom *-ara-* postiže se značenje dugoga trajanja te pejorativne radnje. U poljskom jeziku zadržan je onomatopejski korijen koji je pejorativan sam po sebi, a njemu je pridodan sufiks *-oli-* kojim je, slično kao u hrvatskome *-ara-* predstavljena duljina pejorativne radnje. Na taj se tvorbeni način pokazuju tri značenja u jednoj riječi: pogrdnost radnje, dugo trajanje takve pogrдне radnje i govornikovo podcjenjivanje takve radnje (iskazano deminutivnim sufiksom *-k-* u hrvatskome jeziku).

Imenice sa sufiksom *-arija, -orija* ili *-urija* u sebi sadrže također priložno značenje negativno obilježene radnje (usp. *svinjarija* – podao i ružan čin, ponašati se podlo < svinjski < svinja; *ludorija* – ludost, lud čin, ponašati se ludo; *smijurija* < smijati se, ponašati se smiješno). Kako su to imenice, one u rečenici vrše funkciju objekta, a i taj je vezan s predikatom kao i priložna oznaka. Imenička složenica sastavljena od zamjenica također uz odgovarajući sufiks dobiva priložno značenje: *koještarija* – glupe riječi < koješta, štagod (govoriti), ponašati se glupo.

Postoje i primjeri kada isti imenički oblik u nominativu, ovisno o sintaktičkom kontekstu, ima funkciju imenice ili priloga: usp. *Istina je vrlina* i *Istina, to baš nije uvijek tako*.

Instrumental imenica često može biti petrificiran, okoštao te tada dobiva priložno značenje. Usporedimo u oba jezika priložne odnose s instrumentalnim prijedlogom: *s vremenom, s obzirom; z biegiem czasu*, ili besprijedložnim oblikom u priložnoj funkciji: *trkom, diljem, noću, danju; biegiem, nocą, dniem*. Poljski jezik imenicama u instrumentalu ostvaruje i neke prostorne priloge: *gore* – *górá, dolje* – *dółem*. U hrvatskom su to valjda imenice u množini (*gore* kao prilog razlikuje se ipak naglaskom od množine *gore* u značenju *planine*, a *dolje* kao prilog naglaskom se razlikuje od zbirne imenice *dôljē*).

Prilozi u hrvatskom jeziku mogu imati i **oblik kao muški rod pridjeva**: raditi *automatski*, izgledati *muški*. U poljskom jeziku to nije moguće jer prilozi imaju svoj oblik: *pracować automatycznie, wyglądać męsko* (dok su

pridjevni likovi srednjega roda: *automatyczne, męskie*). Slično tim oblicima postoje u hrvatskome i priložni participi koji izvan konteksta izgledaju kao pridjevi srednjega roda: izgledati *iznenađujuće dobro*. To je poseban oblik koji se prilaže prilogu, slično kao *jako dobro, izuzetno pametno* i sl.

Postoji u hrvatskome stari oblik priloga sa zamjenicom u postpoziciji: *zimus, ljetos* u značenju *ove zime, ovoga ljeta*. Istu staroslavensku zamjenicu *-sъ* poljski jezik čuva u obliku *-ś* u prilogu *dziś*; dok je u hrvatskome ona proširena na više vremenskih priloga: *danās, jutros, večeras, zimus*, a može se pojaviti i ispred korijena, u prepoziciji: *sinoć*. Ta zamjenica ima, kako vidimo, i funkciju prijedloga kad se veže s imenicom u instrumentalu, tj. kad je u priložnom obliku.

Prilozi-sintagme mogu se u hrvatskom jeziku zamijeniti jednim leksemom, npr. *na drugi način* = *drugačije, drukčije*. U poljskom jeziku sličan je postupak, a dobiva se isto značenje: *w inny sposób* = *inaczej*. To omogućuje uporabu različitih stilskih vrijednosti u jeziku. Slično je i s prijedložnim oblicima priložnih odnosa u hrvatskom i poljskom jeziku: *na (u) početku* ili *početkom*; *z początku* ili *początkiem*.

Neke priložne zamjenice mogu se rabiti reduplicirano (s drugim prefigiranim dijelom): *nikad zanikad*; *nigdy przynigdy*, a pojačana negacija postiže se drugim priložnim oblicima koji su naglašeni intonacijom: *nikad u životu*; *nigdy w życiu*.

I **usporedbe** mogu imati funkciju priložne oznake: osjećati se *kao riba u vodi* = osjećati se *ugodno*; napravio je *kao ni sebi ni svom* = napravio je *loše*; *czuć się jak ryba w wodzie* = *czuć się dobrze*; *możesz oszczędzić jak nigdy* = *możesz dużo oszczędzić*.

Postoje čitave **priložne rečenice** umjesto jednoga priložnog leksema, npr. *kad na vrbi grožđe rodi* = *nikada*; *kiedy kaktus na dłonie komu urośnie* = *nigdy*.

Potpuno **frazeologizirani priložni izričaji** poznati su u oba jezika: *ići komu naruku*, *ići komu niz dlaku*; *iść na rękę* *iść komuś pod włos* i takvi se frazemi moraju u rječnicima dodatno objasniti sinonimnima: pomagati komu *rado*, ponašati se *udvorno, dodvoravajuće*. Potonji prilog pokazuje da se priložni odnos može stvoriti i pomoću priložnoga participia.

U hrvatskom govornom jeziku čest je tip **priložnih složenica** kod kojih se korijen odvaja crticom: *kako-tako, manje-više, danas-sutra, kad-tad, navrat-nanos, pravo-krivo*. I poljski ih jezik poznaje, ali znatno rjeđe i pisano bez crtica (u Bralczykovu rječniku nema takvih primjera, u drugim rječnicima su zapisani ovako: *mniej <lub> więcej, prędzej czy później*). I u hrvatskome postoje oblici bez crtice, s veznikom: *sada ili nikada, prije ili kasnije*.

Od priloga se mogu tvoriti i imenice, npr. *koještarija* < *koješta*, *superiška* < *super*.

Složeni prilozi mogu biti sastavljeni od različitih vrsta riječi i javljaju se u oba jezika: *sutradan*, *svjetonazorno*, *kolikogod*; *światopoglądowo*, *skądinąd*, *ilekroć*.

U komunikaciji su prilozi neophodni za pokazivanje emocionalne obojenosti i modalnosti komunikatorovih postupaka, njihovo pozitivno ili negativno ocjenjivanje neke radnje odaje namjere komunikatora. Takvi se prilozi zato nazivaju *komunikacijskim ili pragmatičkim priložima*.

Cilj ovoga rada jest pokazati tvorbene mogućnosti komunikacijskih (pragmatičkih) priložnih odnosa u hrvatskom i poljskom jeziku metodom uspoređivanja i konfrontiranja.

3. Tvorba i značenje jednoleksemnih priloga

U poljskim gramatikama (npr. Bartnicka i Satkiewicz koje se bave tvorbom priloga) navodi se da se prilozi tvore od pridjeva kojima se oduzme rodni nastavak te da se na takvu pridjevu osnovu dodaju nastavci (tj. formanti): *-e*, *-o*, *-a* ili *-u* (*ładnie*, *twardo*, *z dawna*, *po polsku*). Gotovo jednaki formanti postoje i u hrvatskome jeziku: *lijepo*, *gore*, *odavna*, *po svjetsku*). U hrvatskom jeziku formant *-e* u priložima rijedak je, češći je *-o*, dok je u poljskom jeziku obrnuto. Poljski zato poznaje tzv. *formy oboczne* (paralelne oblike formanata) pa se na istu pridjevu osnovu mogu dodati formanti *-o* i *-e* (*miło* // *mile*, *wysoko* // *wysoce*, *daleko* // *dalece*) uz potrebne alternacije osnove kod dodavanja formanta *-e*. Međutim, te se paralelne forme razlikuju u primjeni i obilježenosti: prve su neutralnoga stila, a druge su obilježene visokim stilom (usp. Tokarski 1978:149).

Jednoleksemni se prilozi tvore sufiksanim, prefiksanim i prefiksalo-sufiksanim derivacijskim postupcima te kompozicijom.

Mogu imati strani ili domaći korijen (*absurdalnie*, *aktualnie*, *aktywnie*; *boleśnie*, *dozgonnie*; *apsurdno*, *aktualno*, *aktywno*; *bolesno*, *dosmrtno*; *spadzisto*, *obowiazkowo*; *koso*, *obvezatno*).

Katkada mogu imati dva ili više značenja: *astronomicznie*; *astronomski* ima prvo izravno značenje u astronomiji i drugo preneseno značenje ogromne količine. Vidimo da u hrvatskome prilozi mogu imati formant *-ski* koji ih ne razlikuje od pridjeva pa se značenje u tom slučaju mora tražiti u funkcionalnom tj. sintaktičkom kontekstu.

3.1. Sufiksadni prilozi

Prilozi se mogu tvoriti tako da se na korijen doda priložni oblik sufiksa, npr. *cjelovito* – *całkowicie*, no isto značenje može se iskazati i prefiksarno-sufiksanim dodatcima na korijen: *potpuno* – *doszczętnie*, *zupelnie*.

Poljski prilozi mogu biti sufiksarno deminutivizirani i tada pokazuju smanjeno ili povećano obilježje radnje, usp. *biegusiem* < *biegiem*, *cichutko*, *cichusieńko*, *cichuteńko* < *cicho*, *prościutko*, *prościusko*, *prościuteńko*, *prościusieńko* < *prosto*, *taniutko*, *taniuteńko*, *taniusieńko* < *tanio*. U hrvatskom jeziku nalazimo obično samo jedan oblik deminutiviziranoga priložnog lika, npr. *tihano* < *tiho*, ali i više likova: *lagano*, *lagabno* < *lako*. (Imenica *laganica* napravljena je od istoga korijena, ali ne funkcionira i kao prilog, znači *pjesma iz zabavne glazbe*).

Deiktične priložne zamjenice imaju i u hrvatskome više likova: *maleno*, *majušno*, *maličko*, *malucno*, *malucko*, *malabno*, *maćo* < *malo*, usp. polj. *maciupcio*, *maciupeniko*, *maleniko*, *maluško* < *mało*. Deiktične zamjenice *toliko*, *ovoliko* u hrvatskome imaju nekoliko deminutivnih sufiksanih likova: *tolišno*, *tolicko*, *tolipecko*; *ovolišno*, *ovolicko*, *ovolicno*, *ovolipecno*, polj. *tycio* < *tyle*.

U poljskome i u hrvatskome postoje deminutivizirani deiktični prilozi koji se tvore od imenice sa značenjem sitnoga, maloga: *ździebko*, *ździebelko*, *ździebeleczo* povezano je s imenicom *źdźbło* (značenje: *vlat*, tj. nešto tanko i sitno, može se prevesti i prilogom *mrvic:u*).

Deminutivizacija se u poljskome postiže sufiksima koji su isti i za imenice (jer su to prilozi tvoreni od prijedloga i imenice). Funkciju umanjivanja imaju deminutivni oblici *troszkę*, *torszeczkę*, *troszeńkę*, *trosiunieczkę* < *trochę*. Oblik podsjeća na akuzativ imenice pa se konzultacijom poljskoga etimološkoga rječnika (Brückner) dolazi do imenice *trocha* koja nije promijenila značenje male količine, a povezana je i s hrv. i srp. *trošak*, *trošiti*. Postoji i oblik *po trochu* kojim se označuje ponavljanje radnje u malim količinama (*pomalo*). Hrvatski jezik poznaje augmentativni i deminutivni oblik: *mrvu* te *mrvičicu* u značenju male količine, dok je prvi stupanj deminutivizacije *mrvica* prestao funkcionirati kao umanjenica iako ima deminutivni sufiks *-ica*.

Sufiks može biti i navezak koji ne mijenja vrstu riječi: *sad(a)*, *nikad(a)* (usp. Šipka, 2005), ali prefiksadni oblici *ponekad*, *pokatkad* mogu biti i bez navezaka.

Od priloga *super* (u značenju: *izvrsno*) u žargonu se sufiksacijom dobiva oblik imenice koja može biti i u funkciji priloga: *superiška*.

Od imenice se mogu tvoriti sufiksadni prilozi, npr. *brzinski* < *brzina*, *automatski* < *automat*. Oni imaju isti oblik kao pridjevi pa se tek u sintaktičkom kontekstu mogu izdvojiti.

U dječjem jeziku rabe se sufiksadni **premorfemi** ili protomorfemi dodani priložnoj zamjenici: *takoc*, *ovakoc*, a poznati su u uzvicima: *hop-a*, *hop-s*, *hop-sa*, *hop-sa-sa*. U dijalektima i žargonu prisutni su premorfemi priloga mjesta: *ovde-k-a ovde-k-arac*, *ovde-k-arce*, *tu-k-a*, *tu-k-aj*, *dokle-n*, *otkle-n*, *odavde-n*, a mogu se naći i u drugim oblicima priloga, npr. *dakle-m*, *zbilja-m* i slično.

3.2. Prefiksadni prilozi

Prefiksadni prilozi mogu biti prijedložni izričaji čiji je prvi član prijedlog, veznik ili partikula, a drugi različite vrste riječi: prilozi (*ubrzo* – *wkrótce*), zamjenice (*negdje* – *gdzieś*, *nešto* – *coś*, *igdje*, *svagdje* – *wszędzie*), imenice (*nastranu*, *postrance*, *uskoro* – *z boku*, *za chwilę*, *naprečac* – *pochopnie*).

Nenadano, *iznenada* – *znienacka* opisuje vremenski prilog neočekivanog događaja i u oba jezika su to prefiksadni prilozi.

Kad se različiti prefiksi dodaju na isti korijen, dobiva se u hrvatskome novo priložno značenje: *imalo* (*choć trochę*), *zamalo* (*prawie, niedługo*), *umalo* (*prawie*), *premalo* (*za mało*), *domalo* (*prawie, niedługo*), *bezmalo* (*bezmala, niemal*).

Katkada se u hrvatskome dodaju i dvostruki prefiksi: *ponegdje* (*gdzieniegdzie, miejscami*), *pokatkad*, *ponekad*, *kad(i)kad* – (*czasem*).

Prefiks je čest u uzvičnim konstrukcijama priložnoga značenja: *doboga* (mnogo), *zaboga* (začudo, čudom – *na Boga*), *pobogu* (negacija: *što ti je?* – *na miły Bóg*). U poljskom se jeziku Bog piše odvojeno od prijedloga i velikim slovom: *na Boga*). U oba jezika pozdrav *zbogom* (*zbogiem*) leksikaliziran je i piše se zajedno s prijedlogom, a prijedlog s podliježe ozvučavanju. Prefiksadni prilog *nabrzinu* (žargonski oblik *na brzaka*) može imati i složeni oblik pojačanoga značenja: *na brzu brzinu* te smo ga svrstali u višeleksičku jedinicu.

U hrvatskom se jeziku može izdvojiti skupina prefiksadnih priloga koji se u poljskome pišu odvojeno ili funkcioniraju kao priložne zamjenice, npr. hrv. *igdje*, *išta*, *imalo*, *iole* (polj. *byle gdzie, wszędzie, byle co, chociaż trochę*), *makaršta* (*ma nemoj, bez veze*), *jašta* (*naravno, tako je*).

U hrvatskome jeziku naglasak može imati razlikovno značenje pridjeva ili priloga pa se tako lik *premalo* može naglasiti kao prilog na prvom slogu (*prèmalò*), a kao pridjev srednjega roda na predzadnjem slogu (*premałò*). U poljskom jeziku nema takvih mogućnosti jer se prilog svojim oblikom uvijek razlikuje od pridjeva srednjega roda (prilog: *za mało*, pridjev: *za małe*).

3.3. Prefiksarno-sufiksadni prilozi

Ovi priložni oblici imaju prefiks koji može biti partikula (*ne-*, *ma-*) ili, kao u poljskome, prijedlog (*po-*). Mogu imati uzvični ili imenički korijen: *netremice*, *netremično* (bez prestanka, neprestano), *ozbiljno* (zaista), *makako* (*kakobilo*), polj. *pochopnie* (naprečac, nepromišljeno, brzopleto).

Tvore se i dvostrukim prefiksom i priložnim sufiksom: *nepromišljeno* ili samo prefiksom negacije i sufiksom: *neviđeno*, *nepojmljivo*, *nevjerojatno*. Tako je i u poljskim prefiksarno-sufiksanim priložima koji se tvore od pridjeva: *niepojętnie*, *niewidzialnie*, a postoji i kompozicijski prefiksarno-sufiksadni oblik: *nevjerodostojno* (polj. *niewiarygodnie*).

3.4. Kompozicijski prilozi

Kompozicijski prilozi tvore se spojem različitih promjenjivih vrsta riječi koje zajedno tvore priloge ili priložne odnose. Neki se likovi pišu zajedno, drugi odvojeno, treći s crticom.

Analiziramo ovdje primjere sa zamjenicom i veznikom, zamjenicom i imenicom, veznikom i partikulom, s dva priloga te s uzvikom i imenicom. Najprije navodimo hrvatski oblik, a u zagradi njegovo značenje te nakon crtice poljsku inačicu.

Prilog *štoviše* (*i ne samo to – malo tego*) ima značenje dodatnoga, proširenoga objašnjenja. *Itekako* (*jako, pogotovo – jeszcze bardziej, tym bardziej*) ima značenje naglašenosti kao i oblik sastavljen od veznika i partikule: *dapače* (*svakako – owszem*). Nijekanje i prijezir pokazuju zamjenica i partikula u liku *šta god* (*nikako, ni govora – nie ma mowy*), a značenje nekontinuiranosti čega na nekom području označuje prilog načinjen od dviju priložnih zamjenica: *gdjegdje* (*ponegdje – miejscami*).

Prilog i imenica tvore novi prilog: *brzopleto*.

Poseban oblik imaju dvočlani prilozi koji se u hrvatskome pišu s crticom, a u poljskome ona izostaje: *kad-tad* (*jednom svakako*), *hoćeš-nećeš* (*svejedno – chciał nie chciał*), *danas-sutra* (*ubuduće – kiedyś*), *dan-danas* (*do dana današnjega – po dziś dzień*), *manje-više* (*uglavnom – mniej więcej*), *koliko-toliko* (*donekle, otprilike – jako tako, poniekąd*), *skroz-naskroz* (*potpuno, sasvim – zupełnie*), *navrat-nanos* (*brzo, bezglavo – na łeb na szyję*), *ovdje-ondje* (*na raznim mjestima, mjestimice, tu i tamo – miejscami*), *tako-tako* (*osrednje, nekako – jakoś*), *pošto-poto* (*svakako, pod svaku cijenu – za wszelką cenę*), *Amo-tamo*, *gore-dolje* označuje priloge nervoznoga kretanja u dva smjera: tamo i natrag. Potonji prilozi mogu imati i funkciju podštapalice (čestoga

automatskoga ponavljanja, Pintarić 2002), kada gube funkciju priloga i postaju tzv. prazne riječi (*wyrazy puste* prema K. Pisarkowej, 1975).

Kad je nešto bez reda, neuredno, rabi se dvostruki prilog *zbrda-zdola* (*nasumično, nasumce, bez reda*), a u poljskome je to frazem – *robić coś bez ładu i składu*.

Ima i u hrvatskome primjera složenih priloga koji se pišu bez crtice: *kako tako* (*donekle – poniekąd*), *bilo kako* (*byle jak*), *kako komu* (*jak komu*), *kako koga* (*jak kogo*), *kako za koga* (*jak dla kogo*), *kako kada* (*prema prilikama, ovisi – zależy kiedy*), *kako god* (*svejedno, bilo kako – wszystko jedno, było nie było*), *tako nekako* (*tak jakoś*).

Oblik *jedva jedvice* (*ledwo ledwo*) iskazan je ponavljanjem prvoga priložnoga oblika, samo što je u hrvatskome njemu dodan još i sufiks, a njegova poljska inačica iskazana ponavljanjem istoga oblika pokazuje da se reduplikacijom može postići pojačano značenje priloga.

Postoje i dvočlani oblici koji umjesto crtice imaju veznik: *sad ili nikad* (*sad je vrijeme /hora/ – teraz lub nigdy*).

Priložni odnos *tu i tamo* (*mjestimično; povremeno – gdziekolwiek, miejscami; czasami*) ima mjesno ili vremensko značenje.

Poseban tip priložnoga odnosa čine sastavnice s partikulom i imperativom u značenju negacije, odbijanja ili čuđenja: *ma daj, ma nemoj*. Poljski ekvivalent sastavljen je od neodređene i osobne zamjenice: *co(ś) ty!*

Postoje oblici s optativom, imenicom i glagolom pisani zajedno pa ih se može uvrstiti u jednoleksemne kompozite: *dabogda* (*neka Bog da komu što loše – bodajby*) – s funkcijom kletve te *datebogsaczuwa* (sastavljen od optativa, zamjenice, imenice u genitivu i glagola) uz koji ide i križanje, a znači nešto jako loše.

Imperativni prilog *sačuvajbože* u poljskom se jeziku piše odvojeno: *zachowaj Boże*, a istoga je priložnoga značenja kao hrvatski oblik (nešto strašno, grozno, užasno). Katkada se umeće i zamjenica *me* (*sačuvaj me, Bože od koga*) i tada ga možemo uključiti u višeleksemni frazem s odvojenim pisanjem leksemnih sastavnica. Niječni imperativ s vokativom, *nedajbože* u poljskome je se piše odvojeno, *nie daj Bóg*, s imenicom u nominativu te pripada skupini priloga-frazema. Oba primjera imaju priložno značenje neželjenoga.

Oblik sigurnoga nijekanje postiže se u hrvatskom jeziku pomoću partikule i priložne zamjenice: *makakvi* ili s veznikom i imenicom: *nigovora* (poljsko adekvatno značenje *nie ma mowy* nije prefiksana tvorevina, nego čitava rečenica pa stoga pripada drugoj skupini).

Priložni odnos uzvika i vokativa imenice *ajmemajko* pripada kompozicijskoj skupini, a u hrvatskom jeziku prema B. Tafri pišu se zajedno, kao jedna

riječ. No nalazimo i odvojeno pisanje: *ajme majko* (polj. *olaboga*). Ovaj primjer rjeđe ima priložno značenje čega lošega, groznoga (npr. To je bilo *ajme-majko*). Ako se piše odvojeno, ima uzvičnu, a ne priložnu funkciju. Poljski oblik s dva uzvika i imenicom u genitivu *olaboga* ima samo uzvičnu funkciju.

Prilog *dozlaboga* označuje pojačano obilježje čega i sastoji se od veznika, pridjeva i imenice u genitivu pisanih zajedno kao da je jedna riječ, a može se iskazati i jednom riječju: *jako*. Po svojoj strukturi to je višeleksemni prilog, ali ako se piše zajedno, možemo ga ubrojiti i u jednoleksemne kompozite.

4. Prilozi-frazemi

4.1. Priložne sintagme

Neki frazeolozi ovakve sintagme nazivaju *fonetskim riječima* (Menac, 2007; Fink-Arsovski 2003; Vidović Bolt 2011), no takav se termin odnosi prije svega na izgovor, a ovdje se radi o frazeologiziranom spoju priloga i dodatnoga leksema sa značenjem pojačavanja (koji se u nekim primjerima može izostaviti bez promjene značenja), usp. *na* <*brzu*> *brzinu* (jako brzo – *bardzo szybko*), *uz(a)* <*sve*> *to* (ipak – *nie mniej jednak*), *jedva* <*jedvice*> (*s mukom* – *ledwo ledwo*), <*ama*> *baš ništa* (*ništa* – *nic a nic*).

Postoje i drugi tipovi priložnih sintagmi, kod kojih se ne može ispustiti nijedna sastavnica, a zajedno imaju funkciju naglašavanja, dodatnoga pojačavanja: *nitko i ništa* – (nikogović – *kompletne zero*), *sve ili ništa* (jedan izbor – *wszystko lub nic*).

U primjeru *na jedvite jade* (jedva, teško – *ledwo ledwo*), u hrvatskom se jeziku ne može izostaviti nijedna sastavnica, a u poljskom se reduplicira osnovno značenje kao pojačanje.

Ovakve sintagme mogu se svesti i samo na jedan prilog, ali dodani leksemi pojačavaju prvotno značenje osnovnoga priloga.

Prilog može dodatno obilježiti neki drugi prilog kojemu povećava ili smanjuje obilježje: *całkiem dobrze* (*sasvim dobro*), a reduplikacija istoga oblika priloga, *całkiem całkiem*, može imati dva značenja (*baš potpuno, do kraja* ili *baš izvrsno, nije loše*).

4.2. Priložne usporedbe

Priložne su usporedbe toliko zastupljene u jezicima da je napravljen i hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema (Željka Fink-Arsovski sa suradnicima). Usporedbe služe da se nešto novo prisposobi sa starim slikama (nešto je kao X) te se tako novo razumije pomoću staroga. U Hrvatskom frazeološkom rječniku navedeno je 40 primjera usporedaba, no njih je znatno više, a

mnogi nastaju i u spontanom govoru kao kolokvijalizmi i inovacije. Jedna skupina usporedaba veže se semantički uz glagole, a druga skupina čini dio imenskoga predikata.

Postoje usporedbe s dvjema sastavnicama i u dvama analiziranim jezicima mogu imati različite slike, npr. *biti kao prst i nokat* (živjeti nerazdvojno – *żyć jak papużki nierozłączki*), *raditi kao ni sebi ni svom* (loše raditi – *robić jak majster-klepka, klepać byle jak, majstrować byle jak*).

Neke usporedbe mogu biti jednake u hrvatskom i poljskom jeziku: *reći kao prijatelj prijatelju* (reći iskreno – *powiedzieć jak przyjaciel przyjacielowi*), a neke mogu imati više sinonimnih relacija s različitim redom sastavnica: *razlikovati se kao nebo i zemlja, kao dan i noć* (jako se razlikovati – *różnić się jak niebo a ziemia, jak noc a dzień*).

Druge usporedbe nalaze se uz zamjenicu i tvore dio predikata: *nešto je kao bog i šeširdžija (kao dan i noć)* (nešto je različito, suprotno – *coś jest jak noc i dzień*). U hrvatskome su isti oblici kao pridjevi i prilozi, čak i kad se prevede njihovo značenje, a to je stoga što srednji rod pridjeva ima isti oblik kao i prilog. U poljskome to nije moguće; jer prilozi imaju drukčiji oblik, npr. sr. rod *szczere dziecko jak ...* razlikuje se od priložnoga oblika *powiedzieć szczerze jak...*

4.3. Priložni pragmafrazemi

Priložni pragmafrazemi uvijek su povezani s glagolom kojemu pridaju dodatno pojačano značenje, usp. *odrezati/prerezati u korijenu* (potpuno skršiti, slomiti do kraja – *wyciąć w pień / do cna*), *nemati ništa pod milim Bogom – nie mieć nic a nic*.

Neki se priložni frazemi mogu zamijeniti glagolom koji u sebi sadrži priložni korijen, npr. *skinuti do gola* – (*razgolititi* do kraja, posvema *ogoliti* – *rozebrać do naga – obnażyć*).

Dijelovi frazema mogu imati stalan red riječi, npr. *biti čija slika i prilika* (a ne *prilika i slika*, Menac 2007:12), *biti na čiju sliku i priliku*, teče gdje *med i mlijeko* (a ne *mlijeko i med*, iako je u engleskome obrnuto: *milk and honey*). Iz ovih se primjera vidi da u ovim dvočlanim priložnim oblicima prvi biva jednosložan, a drugi dvosložan i ne mogu se zamijeniti jer bi to narušilo zvukovno pravilo *od kraćega prema dužem*.

Ovi pragmafrazemi mogu zamjenom glagolskoga lika uz dodatak subjekta tvoriti rečenicu ili surečenicu. To su pragmafrazemi s glagolom-predikatom koji ima osnovni infinitivni oblik, a ugradnjom u složenu rečenicu dobiva određeni osobni i vremenski oblik (npr. *potucati se od nemila do nedraga, hodati od vrata do vrata* – tražiti što bez rezultata, polj. *chodzić od Annasza do*

Kajfasza; postići što na jedvite jade – postići što vrlo teško, teškom mukom, polj. *osiągnąć coś z wielkim trudem*; *biti Bogu iza leđa, iza nogu, gdje je vrag rekao laku noć* – biti jako daleko, polj. *pójść tam, gdzie diabeł mówi dobranoc*).

Ako se glagol u infinitivu zamijeni osobnim oblikom, frazem *braniti se sa slobode* može postati potpuna rečenica koja odgovara na priložno pitanje *kako se braniti* (Brani se /on se brani/ sa slobode), polj. *odpowiadać się z wolnej stopy*. Ako pak priložni oblik *sa slobode* dodamo imenici, on postaje pridjevom (obrana *sa slobode* – *kakva* obrana).

4.4. Priložne surečenice i rečenice

Priložne rečenice mogu imati funkciju surečenica ili se mogu uklapati u različite rečenice poput poslovice. Često imaju i pragmatičku funkciju emotivnosti. Tako oblik *danas jesmo, sutra nismo* označuje pragmafrazem prolaznosti.

Posebni su rečenični početci u tekstovima bajki, npr. *Iza devet mora i devet gora živio jednom jedan kralj...*, polj. *Za górami, za lasami, żył był król ...*

Pragmatičku funkciju surečenica imaju i oblici *kako bilo da bilo, bilo kako bilo*, no oni imaju i funkciju zaključnih tekstovnih konektora (usp. M. Velčić) kojima počinje posljednji, zaključni dio teksta.

Pragmafrazemska rečenica uz gestu slijezanja ramena, *kako je da je*, ima značenje upitne rečenice: *što se može?* tj. ukazuje na nemoćnost djelovanja i mijenjanja stvarnosti.

Pragmafrazemsko pitanje *što ti je?* može biti zamijenjeno pitanjem *jesi li poludio? Jesi li ti normalan?* ili *što to govoriš?*, što dubinski nosi priložno značenje: *govoriš glupo, nesuvislo*.

Kao što se vidi iz primjera, priložne surečenice ili rečenice imaju okoštali oblik pa se po tome razlikuju od pragmafrazema iz prethodne skupine.

5. Zaključak

Prilozi i priložni odnosi koje smo analizirali čine jedinice pragmatike (pragmalingvistike) pa se mogu zvati i komunikacijskim priložima, što znači da se njima služimo za ostvarivanje naših emotivnih, modalnih i ilokutivnih izričaja u komunikaciji (Awdiejew 1984).

Osnovna funkcija priloga je obilježavanje radnje glagola. Stoga prilozi u sintaksi stoje uz glagole predikate, ali mogu biti i dijelovi predikata (koji tada ne možemo nazvati imenskim predikatom: *to je dobro; to bolje*). Prilozi često opisuju i imenske vrste riječi, najčešće pridjeve ili zamjenice: *jako dobro, mnogo toga*, a rjeđe i imenice (*skoro genij; prawie geniusz*).

Pravi prilozi podložni su stupnjevanju kao tvorbenoj kategoriji, (*dobar – bolji – najbolji; dobry – lepszy – najlepszy, vrijedan – vrijedniji – najvrijedniji*;

pilny – pilniejszy – najpilniejszy) za razliku od „neserijskih priloga“ ili priložnih oznaka (*wvis – w górę*).

Kako jezik nije isto što i matematika, ne mogu se u pisanju priloga i priložnih oblika primijeniti jedinstveni pravopisni kriteriji. Zato se neki višeleksemski priložni odnosi pišu jednom zajedno (*naime, nasuprot*), a drugi put odvojeno (*na primjer*). Poljska je ortografija dosljednija pa najčešće takve priložne jedinice piše razdvojeno, sve dok se tako ne leksikaliziraju da ih se ne prepoznaje kao složene oblike.

Pravi prilozi tvore se od pridjeva, dok su „neserijski“ prilozi (koje smo nazvali priložnim oblicima) složene jedinice sastavljene od različitih vrsta riječi. Prvi dio u takvim oblicima sastoji se od nepromjenjive vrste riječi (prijedlog, partikula, zamjenica), a drugi dio ima neku promjenjivu vrstu riječi, često imenicu, zamjenicu ili broj (*bez obzira, nenamjenski, najbolje, koješta, pojedinačno*). Sintaktički priložni oblici mogu stajati samostalno kao rečenice, mogu biti uključeni u rečenicu ili se sastoje od surečenice (*bilo kako bilo, što jest – jest, bogtepitaj*).

Kao pragmatičke jedinice prilozi su neophodni u komunikaciji radi iskazivanja emotivnog i modalnog odnosa govornika prema ljudima, sadržaju i okolini. Njima se pokazuje pozitivan ili negativan odnos govornika prema izrečenome. Tako se mogu stvoriti različita semantička polja priloga: *negativan odnos prema kvaliteti radnje* (*apsurdno; absurdalnie*), *istovremenost govora i radnje* (*aktualno; aktualnie, istovremeno; jednocześnie*), *potvrđivanje i slaganje* (*izvrsno; świetnie*), *djelomičnost* (*djelomično; częściowo*), *vječnost* (*dosmrtno, vječno; dożgonnie*), *osjeti i osjećaji* (*apatično; apatycznie*), *pozitivan ili negativan odnos prema izgledu* (*bożanstveno; bosko, grozno; makabrycznie*), *pozitivni ili negativni postupci* (*divno; cudownie, iritirajuće/iritantno; denerwująco*), *pozitivan ili negativan odnos prema radnji* (*nepogrješivo; bezbłędnie, suprotno; sprzecznie*), *samilost* (*slabašno; krucho, niejako; bezbronnice*), *zvučan ili bezzvučan način govorenja* (*beśumno; bezszmerowo, grmeći; grzmiąco*), *način kretanja* (*trkom; biegiem, munjevito; błyskawicznie*), *način ponašanja* (*karizmatično; charyzmatycznie, lakomo; chępliwie*), *oblik* (*kwadratno; kwadratowo, bezoblično; bezkształtnie*), *način pripremanja hrane* (*bečki; po wiedeńsku*), *povećan ili smanjen stupanj čega* (*vraški; diabelnie, probladno; zimnawo*), *odnosi u prostoru i vremenu* (*u początku, początkom; na początku, początkiem, blizu; blisko, širom; na oścież*), *uzaludnost* (*uzalud; nadaremnie*), *tekstovni poveziivači* (*naime; mianowicie, ranije rečeno; wyżej wymienione*) itd. No to je vrlo opširna tema i ovdje nema mjesta za njezinu posebnu obradu.

Ovaj članak predstavlja samo nacrt za temeljitu obradu priloga i priložnih odnosa koji su formalno i tematski neobično raznoliki i neobično frekventni

u jeziku. Općepoznato je mišljenje da se nijedna rečenica ne može iskazati da se ne pokaže govornikov odnos prema iskazu, a taj odnos upravo se iskazuje priložima i priložnim odnosima. Primjeri koje smo odabirali pokazuju veliku sličnost poljskoga i hrvatskoga jezika.

Literatura

- Anić, Vladimir (2003): *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Awdiejew, Aleksy (1984): Klasyfikacja funkcji pragmatycznych. *Polonica IX*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Ossolineum, str. 53–88.
- Babić, Stjepan (1986): *Tvorba riječi u hrvatskom jeziku*, Zagreb: JAZU – Globus.
- Bartnicka, Barbara i Halina Satkiewicz (1990): *Gramatyka języka polskiego dla cudzoziemców*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Benešić, Julije (1949): *Hrvatsko-poljski rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske.
- Bralczyk, Jerzy (2005): *Słownik 100 tysięcy potrzebnych słów*. Warszawa: PWN.
- Brückner, Aleksander (1957): *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Dobrzyńska, Teresa (red.) (1986): O metapredykatywnej funkcji niektórych partykuło-przysłówkowych wyrażen w strukturze tekstu. In: *Teoria tekstu*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: PAN, str. 139–148.
- Fink-Arsovski, Željka (2006): *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema* (poljske primjere prevela Agnieszka Spagińska-Pruszek sa suradnicom Ivanom Vidović Bolt). Zagreb: Knjigra.
- Grybosiova, Antonina (2007): O funkcji kwalifikatorów metajęzykowych w rozmowach medialnych. In: *Potoczność a zachowania językowe Polaków*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, str. 147–152.
- Jędrzejko, Ewa (1988): Uwagi o pewnym typie przysłówków modalnych. *Folia Philologica Jugoslavo-Polonica*, sv. 1. Skopje, str. 92–101.
- Jędrzejko, Ewa (1984): Semantyczna struktura predykatów uczuć a konstrukcje pytajne. *Polonica X*, str. 149–157.
- Klemensiewicz, Zenon (1968): *Zarys składni polskiej*. Warszawa: PWN.
- Komorowska, Ewa (1992): Analiza semantyczno-pragmatyczna przysłówka *sovsem* (na materiale języka rosyjskiego). *Rozprawy i studia T. (CLXXXVIII) 114*, Szczecin: Uniwersytet Szczeciński.
- Menac, Antica (2007): *Hrvatska frazeologija*. Zagreb: Knjigra.
- Menac, Antica, Željka Fink-Arsovski, Radomir Venturin (2003): *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Moguš, Milan i Neda Pintarić (2002): *Słownik polsko-chorwacki*. Zagreb: Školska knjiga.
- Palić, Ismail (2008): Izražavanje načina (kvalitete). In: *Način u jeziku / Književnost i kultura pedesetih, Zbornik radova 36. seminara Zagrebačke slavističke škole*, str.15–26.
- Pintarić, Neda (2010): *Osjetilnost u jeziku*. Zagreb: FFPress.
- Pintarić, Neda (2002): *Pragmemi u komunikaciji*. Zagreb: FFPress.
- Pisarkowa, Krystyna (1975): *Składnia rozmowy telefonicznej*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: PAN, Instytut Języka Polskiego.
- Popiołek, Barbara i Magdalena Dyras (2008): *Kieszonkowy słownik (chorwacko-polski i polsko-chorwacki)*. Kraków: Krakowskie Wydawnictwo Naukowe.

- Pranjković, Ivo (2008): Načinska i poredbena značenja. In: *Način u jeziku / Književnost i kultura pedesetih, Zbornik radova 36. seminara Zagrebačke slavističke škole*, str. 27–36.
- Raecke, Jochen (2010): Tvorba riječi – lingvistička disciplina u potrazi za svojim izgubljenim predmetom. *Peti hrvatski slavistički kongres, Rijeka, 7. 10. 2010., zbornik sažetaka*, str. 74.
- Silić, Josip (2008): Sredstva izražavanja načina u hrvatskome jeziku. In: *Način u jeziku / Književnost i kultura pedesetih, Zbornik radova 36. seminara Zagrebačke slavističke škole*, str. 11–14.
- Skorupka, Stanisław (1974): *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Šipka, Danko (2005): *Glosar tvorbenih formanata*. Drugo, izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd: Alma.
- Tafra, Branka i Petra Košutar (2009.): Rječotvorni modeli u hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika* br. 67, str. 87–107.
- Tokarski, Jan (1978): *Fleksja polska*. Warszawa: PWN.
- Topolińska, Zuzanna (1983): Z zagadnień semantycznej i syntaktycznej interpretacji przyśłówków. *Polonica* IX, str. 163–168.
- Velčić, Mirna (1983): *Uvod u lingvistiku teksta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Vidović Bolt, Ivana (2011): *Zoonimska frazeologija I*. Zagreb: Sveučilišna naklada.

Strategije verbalnog razgraničavanja višestrukih ekvivalenata (na primjeru srpsko-engleskih rječnika)

Danko Šipka (Chandler/Arizona)

Pojmovna mapa

Višestruki ekvivalenti vid su leksičkog anizomorfizma, koji opet proizlazi iz činjenice da “In the extralinguistic world there are no clear-cut borderlines or distinctions. The lines between certain categories are only drawn in a specific language.” (Lipka 1992: 49). Kada se rečene granice ne podudraju u dva jezika, javlja se višestruka ekvivalencija u smislu da jednoj riječi u jednom jeziku odgovara više ekvivalenata u drugom, kako je, na primjer, u slučajevima tipa eng. *friend* prema srpskom *prijatelj* i *prijateljica* usljed toga što engleski u ovom slučaju ne razlikuje pol (da ovdje zanemarimo sva druga značenja rečene engleske riječi). Problem višestruke ekvivalencije dobro je poznat leksikografima, više puta pretresali su ga najveći metaleksikografski autoriteti, najdirektnije i najkonkretnije u Zgusta (1984), a ovaj problem ima svoje stalno i značajno mjesto i u novijim metaleksikografskim publikacijama, npr. u Yong & Peng (2007: 135–147). U konkretnom leksikografskom poslu višestruka ekvivalencija između odredišnog jezika (L1) i ciljnog jezika (L2) postavlja tri temeljna problema:

- a. Kada se moraju izdvojiti višestruki ekvivalenti i koji je nivo preciznosti u njihovom izdvajanju,
- b. Kako govorniku L1 naznačiti kada da u produkciji koristi koji ekvivalent,
- c. Kako govorniku L2 nedvosmisleno naznačiti koje je značenje svakog od ekvivalenata.

Samo prva dva problema vežu se isključivo za višestruku ekvivalenciju, treći problem javlja se kod svih ekvivalenata, dobro je poznat u metaleksikografiji,

a postoje i alati za njegovo prevazilaženje, npr. <http://www.asusilc.net/dict.htm>. Trećim pomenutim problemom ovdje se nećemo baviti.

Prvi pomenuti problem u najvećem broju slučajeva je jasan, npr. moramo u engleskom izdvojiti i *arm* i *hand* za *ruka* jer nijedna od pomenutih leksema ne pokriva ukupnost značenja srpske lekseme (da se zadržimo samo na njenom osnovnom značenju). Problemi nastaju kada se uz čisto designacijski javi i neki drugi anizomorfizam, npr. da li za srpsko *ada* treba dati engleski ekvivalent *ait*, *eyot*, koji je izuzetno rijedak i koji ogroman broj engleskih govornika neće razumeti ili dati dva ekvivalenta (*river*) *island* i (*lake*) *island*, koji će svima biti poznati. Ni ovaj problem nije u polju interesa ovog rada.

Ono čime se ovdje bavimo jeste na koji način se govornicima L1 ukazuje na to kada upotrebljavati koji ekvivalent. Strategija verbalnog razgraničavanja rukovodi se četirima osnovnim ciljevima:

- a. nedvosmislenost,
- b. potpunost,
- c. kratkoća,
- d. brzina prepoznavanja.

Drugim riječima, napomena treba da ukaže samo na one situacije gdje se dani ekvivalent koristi, na sve takve situacije, treba da bude što kraći i da korisnik u najkraćem mogućem roku prepozna o čemu se radi.

Prije nego što se okrenemo konkretnim strategijama verbalnog razgraničavanja, predstavimo osnovne karakteristike rječničkog projekta, čiji su rečene strategije dio, u cilju naznačavanja njihovog konteksta.

Opis projekta

Ovaj rječnik od oko 25 hiljada odrednica u jednom i isto toliko u drugom smjeru namijenjen je, između ostalih, onima koji uče srpski i nalaze se na nivou 1 i 2. Bitna karakteristika ovog rječnika jeste to da su višestruki elementi segregovani direktnim napomenama, što onda uklanja potrebu navođenja primera u mnogim slučajevima, npr.: U primerima 1 i 2 pokazano je ovo navođenje u srpsko-engleskom rečniku (on služi srpskim govornicima za produkciju) i englesko-srpskom (on služi engleskim govornicima za produkciju):

- (1) **br̩d** *a +ov m*
 1 blade [oštrica]
 2 edge [ivica]
 3 crest [planinski greben]
 R: = ivica

- (2) <!!!> **port** [pɔrt | port] *N* ~*s*
 1 luka [seaport]
 2 porto [wine]
 3 leva strana /broda ili aviona/ [larboard]
 4 port [computing]
 5 okno /broda ili oklopnog vozila/ [porthole]
 1 ~ *authority* lučka uprava, ~ *charges, dues* lučka taksa, ~ *of distress* luka
 pribežišta, *to clear a* ~ isploviti iz luke

Druge bitne karakteristike ovoga projekta jestu to da se navode povezane riječi, u primjeru 1 sinonim *ivica*, da se svaki ekvivalent daje u novom redu i da su višerečne lekseme odvojene od ekvivalenata – obje ove tehnike imaju cilj da je odrednica preglednija i da se ekvivalent lakše i brže pronade. Obilježavaju se i tzv. lažni ekvivalenti (znak <!!!>), itd.

Strategije razgraničavanja

U predstavljenom rječničkom projektu, kako se i vidi iz prethodnog dijela, napomene su davane na L1 jer su namijenjene govornicima tog jezika. U toku izrade rukovođeno se predstavljenim četirima načelima (jednoznačnost, potpunost, kratkoća, brzina prepoznavanja), kako u osnovnoj obradi, tako i u prečišćavanju. Istraživanje koje ovdje predstavljamo zasniva se na eksportu i analizi polja rječničke baze podataka koja sadrže napomene namenjene verbalnom razgraničavanju ekvivalenata.

Udio višestrukih ekvivalenata u ovom leksikografskom projektu predstavljen je u tabeli 1:

Srpsko-engleska strana	Višestruka ekvivalencija	Ukupno	Postotak
Odrednica	7 520	24 698	30 %
Smislova	19 678	36 135	54 %

Englesko-srpska strana	Višestruka ekvivalencija	Ukupno	Postotak
Odrednica	12 235	31 137	39 %
Smislova	33 415	51 294	65 %

Tabela 1: Udio višestrukih ekvivalenata

Osim navedena četiri principa nije bilo nekog unaprijed određenog obrasca za formulisanje napomena u razgraničavanju ekvivalenata. Cijeli postupak išao je zapravo odozdo prema gore, cilj je bio da se u svakom pojedinačnom slučaju izvrši što je efektivnije moguće razgraničenje. Stoga i ne čudi činjenica da je broj unikalnih napomena veliki, a da je takav i broj napomena koje se koriste samo jedanput. Na srpsko-engleskoj strani postoji 10 097 jedin-

stvenih napomena, od kojih se 55.04 % koristi svega jednom. Na englesko-srpskoj strani postoji 20 739 jedinstvenih napomena, od kojih se 49.8 % koristi svega jednom.

U oba smjera ovog rječnika izdvajaju se pojedini obrasci ponavljanja. U oba slučaja veoma je visoko razgraničavanje bez teksta, samo upotrebnom etiketom. Na englesko-srpskoj strani takav način razgraničenja javlja se 719 puta dok je na srpsko-engleskoj strani prisutan 258 puta.

Tipičan primjer takvog razgraničavanja javlja se u slučajevima varijantskog raslojavanja, npr.:

agàva ē f

1a. agave <Br.>

1b. century plant <Am.>

ili:

spinach ['spɪnɪʃ | spinič] *N-UNC*

1. spanać <*ESerb*>

2. špinat <*WSerb*>

Postoji naravno i niz drugih upotrebnih etiketa samo što je njihova upotreba relativno mala u rječniku ovog obima gdje je ogromna većina značenja funkcionalno neraslojena. Pretpostavlja se da će upotreba ovog načina razgraničavanja biti znatno veća u planiranom projektu rječnika od 90 hiljada odrednica.

Sljedeći veoma čest kvalifikator koji se javlja na obe strane rečnika jeste uopšteno značenje (705 puta na srpsko-engleskoj i 253 puta na englesko-srpskoj strani). Radi se o slučajevima kada postoji ekvivalent koji se može koristiti u svim ili gotovo svim kontekstima, ali postoji jedan ili više specifičnih konteksta gdje je običniji i prikladniji specificirani ekvivalent. To se može vidjeti iz sljedećeg primjera:

cèpelīn a m

1. blimp [uopšteno]

2. zeppelin [istorijski]

ili:

čètkica ē f

1. brush [uopšteno]

2. paintbrush [za slikanje]

1. ~ za brijanje shaving brush; ~ za nokte nail brush; ~ za nešto Acc sth. brush
{~ za zube toothbrush}

Sljedeći izuzetno čest kvalifikator je osoba (u odnosu na predmet, životinju, proces, pojavu, itd.). Javlja se 167 puta na englesko-srpskoj i 138 puta na srpsko-engleskoj strani. Sledeći primer pokazuje ragraničavanje osobe od različitih drugih entiteta:

dànguba ē fm

1. idler, loafer, do-nothing [osoba]
- 2a. waste of time, idling, idleness, loafing [vreme nerada]
- 2b. late fee [novčana kazna]
- 2c. useless hobby, useless activity [aktivnost]

Naredni veoma čest obrazac jeste doslovno značenje, koje se kombinuje ili sa naznakom „metaforički“ ili sa konkretnim opisom metafore. Naznaka doslovno javlja se u 71 put na englesko-srpskoj i 392 puta na srpsko-engleskoj strani, npr.:

domoródac róca # m

1. aborigine, native [doslovno]
 2. local resident [meštatin]
- R: domòrotkinja

Postoji naravno još obrazaca koji se javljaju na obje strane, ali pobrojani su najčešći. Postoje i takvi obrasci koji su karakteristični samo za jednu ili drugu stranu.

Tri najčešća obrasca na englesko-srpskoj strani jesu muškarac u odnosu na ženu, sam u odnosu na nekoga ili nešto te imenica u odnosu na modifikator. U prvom slučaju radi se o parovima tipa *journalist* prema *novinar* i *novinarka*, *friend* prema *prijatelj* i *prijateljica*, *artist* prema *umetnik* i *umetnica*, itd. U drugom slučaju radi se o obrascu parova tipa: *to return* prema *vratiti se* (sam) i *vratiti* (nešto) ili *to remember* prema *setiti se* (sam) ili *zapamtiti* (nešto), itd. U trećem slučaju radi se o primerima tipa *Adriatic* prema *Jadran* (imenica) i *jadranski* (modifikator) ili *advertizing* prema *reklama* (imenica) i *reklamni* (modifikator).

Na srpsko-engleskoj strani dva verbalna obrasca razgraničavanja koji se često javljaju jesu s jedne strane između stabla i biljne vrste odnosno ploda ili kakve druge korisne materije, a s druge strane između životinje i nečega drugog. Takvi su primjeri tipa *jela* prema *fir tree* (stablo) i *fir* (vrsta i građa), *kajsija* prema *apricot* (vrsta, plod) i *apricot tree* (stablo) odnosno *godišnjak* prema *almanac*, *yearbook* (knjiga) i *yearling* (životinja) ili *hermelin* prema *ermine*, *shorttail weasel* (životinja) i *ermine* (*fur*) (krzno).

Zaključci

Sve u svemu, u ukupnoj masi kvalifikatora navedenih obrazaca relativno je malo (na šta ukazuje veći pomenuti procenat kvalifikatora koji se javljaju samo jednom). Neki od formalnih karakteristika naznačavanja, prije svih oni koji su pomenuti u prethodnom dijelu, mogu biti korisni da se pomenu u obuci leksikografa i njihovoj pripremi za rad a neki su od koristi i onima koji uče engleski odnosno srpski kao strani jezik. Nema, međutim, ni neke

direktne korespondencije među suštinskim obrascima višestruke ekvivalencije, koji su obrađeni u Šipka (2008) niti su postojeći obrasci verbalnog naznačavanja neka velika pomoć u stvaranju efektivne strategije razgraničavanja. U tom smislu su rezultati provedenog istraživanja negativni. Ono što garantuje efektivno razgraničavanje nije neka globalna strategija niti pokušaj podvođenja konkretnih primjera pod nju, nego djelovanje na mikronivou i dosljedno primjenjivanje četiri navedena načela (jednoznačnosti, potpunosti, kratkoće i brzine prepoznavanja) u svakom konkretnom primjeru.

Literatura

- Lipka, Leonhard (1992) *An Outline of English Lexicology*, Tübingen: Gunter Narr.
- Šipka, Danko (2008) Polychronism vs. Monochronism as a Predictor of Lexical Anisomorphism, in: Tilman Berger (ed.), *Morphologie, Mündlichkeit, Medien*, Hamburg: Dr. Kovač, p. 277–284.
- Yong, Heming and Jing Peng (2007) *Bilingual Lexicography from a Communicative Perspective*, Amsterdam: John Benjamins.
- Zgusta, Ladislav (1984) Translational Equivalence in the Bilingual Dictionary, in: Hartmann, Reinhard R. K. (ed.), *LEXeter '83*. Tübingen: Niemeyer, p. 147–154.

Улогата на „Речникот на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања“

Лидија Тантуровска, Скопје

Денес не може да се замисли општествениот живот на една држава без употребата на речници, како на еднојазичните (толковните, нормативните, па и стручните), така и на двојазичните и на повеќејазичните.

Познато е дека интересот и потребата за речници се јавува уште пред нашата ера, како во Александриската школа (во II и III век пре. н. е.), така и во Индиската граматичка школа (во IV век пр. н. е.). Се смета дека најстариот македонски глосар, кој е толкуван со грчки зборови и е пишуван со грчка азбука, потекнува од XVI век¹. Кон крајот на XVIII и во текот на XIX век во Македонија се јавуваат т.н. речници-разговорници, од кои е најпознат *Четиријазичникоѝ* од москополскиот поп Даниил, кој опфаќа грчки, романски, македонски и арабански зборови. Има две изданија, од 1794 и од 1802 година, а речникот е печатен со грчка азбука. Македонската паралела е преставена со охридскиот говор. Во 1841 година, во Солун, Теодосија Синаитски ги препечатува грчкиот и македонскиот текст, кон кои додава турска паралела. Подоцна овој речник е препечатен на кирилица. Два вакви речници-разговорници издава и Ѓорѓи Пулевски: *Речник од четири јазици* (Белград, 1873) и *Речник од ѝри јазици* (Белград, 1875). Во втората половина од XIX век со собирањето на македонските народни умотворби се поттикнува работата врз бележењето на лексиката, па така, во Зборникот (Загреб, 1861) на браќата Миладиновци е објавен еден мал речник на непознати зборови. Такви речници, како додаток кон собирачката македонска книжевност, се

¹ Се чува во Ватиканската библиотека, како дел од ракопис од костурскиот крај и содржи околу 300 зборови.

јавуваат и во делата на Марко Цепенков (Македонски народни умотворби, Скопје, 1972) и на Кузман Шапкарев (Избрани дела од Кузман Шапкарев, Скопје, 1976). Меѓутоа, потребата од составување речник на македонскиот јазик останува и понатаму, што може да се види од заложбите на Крсте Петков Мисирков и на Димитрија Чуповски, кои особено ја истакнуваат ваквата потреба. Неминовноста за составување речник на македонскиот јазик доаѓа до израз за време на Втората светска војна, кога почнува да се собира лексички материјал. По ослободувањето, во 1945 година, доаѓа на свет една скромна но бележита книшка со наслов *Правойис на македонскиот јазик*², во која се фиксирани нормите за понатамошниот развиток на македонскиот литературен јазик, па беа вложени големи напори за обработката на македонската граматика³, поткрепена со издаваштвото на учебници по македонски јазик и остана нереализиран уште лексиколошко-лексикографскиот дел за да се заврши „една етапа во работата на изучувањето на македонскиот литературен јазик“ (Предговор, РМЈ, том I стр. III), а тоа ќе се случи со објавувањето на *Речникот на македонскиот јазик* (1961–1966).

Во 2011 година се навршуваат педесет години од излегувањето на првиот том од *Речникот на македонски јазик со српскохрватски шолкувања*, што беше и еден од мотивите за создавање на овој прилог. Првиот том го содржи материјалот од буквите од А до Н. Подоцна, во 1965 година излезе вториот том, во чиј состав е обработен материјалот од буквите О и П, а во 1966 година – третиот том, каде што е вклучен материјалот од буквите од Р до Ш.

Работата над материјалот за речникот, како што пишува во Предговорот на првиот том од Речникот, е почната во 1951 година и која е организирана од Специјалната комисија за македонски речник во состав: Блаже Конески, д-р Михаил Петрушевски и Крум Тошев. Како што понатаму стои во Предговорот, зборовите се ексерпирани од современите литературни, научни и публицистички дела, од народните умотворби, од одделни лексички прилози во работи посветени на македонските дијалекти итн. Секако дека ексерпцијата продолжува и во

² Во 1950 година излезе од печат: *Македонскиот јавојис со јавојисен речник* од Бл. Конески и Кр. Тошев.

³ Во 1950 год. се појави *Македонската граматика* од Крум Тошев, во 1952 година – *A grammar of the Macedonian Literary Language* од Хорас Лант, а во 1953 год. *Грамаатика на македонскиот литературен јазик* во Блаже Конески, која беше презададена во 1956, па во 1965 итн.

текот на обработката⁴, особено и со зборови од разговорниот јазик, со што се заокружува опфатеноста на сите сфери на употреба на македонскиот јазик.

Со основањето на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ (1953 год.) во Скопје, работата над речникот ја презема Институтот „како една од своите најважни задачи“. Самата обработка над речникот е започната во 1955 година, а материјалот за првата книга од Речникот е обработена од тогашните асистенти на Институтот за македонски јазик: Тодор Димитровски, кој ги има обработено буквите Г, Ѓ, З и С, Благоја Корубин, кој ги има обработено буквите А, Б, Е, Ј, Љ, М и Н, Трајко Стаматоски, буквите В, Ж и К, а првата обработка на буквите Д и И ја има извршено Борис Марков. Како и секоја почетна работа и работата над првиот македонски речник е врзана со ред тешкотии. Кон тоа, ако се додаде и природната катастрофа⁵, разбирливо е пролонгирањето на објавувањето на следните два тома. Како што е наведено во предговорот на вториот том:

Се предвидуваше работата врз Речникот на македонскиот јазик да се заврши до крајот на 1963 година. Меѓутоа, катастрофалниот земјотрес што го погоди Скопје на 26. VII 1963 година попречи да се исполни таа намера. Материјалот на Речникот за среќа, не беше оштетен и веднаш по земјотресот беше пренесен во Титов Велес⁶, каде што се чуваше во Градскиот архив. Требаше да поминат повеќе месеци дури се создадоа услови за довршување на Речникот.

По создавањето услови, материјалот од вториот и од третиот том се изработени од тогаш веќе научните соработници: Тодор Димитровски, кој се јавува како автор на материјалот од буквата П, Благоја Корубин, кој е автор на буквите О, Т, Ќ, У, Ч, Џ и Ш и Трајко Стаматоски, кој го изработил материјалот од буквите Р, С, Ф, Х, Ц. Буквите О и П се влезени во вториот том, а останатите букви – во третиот том. Во последниот, третиот том, на десетина страници се дадени географски и други имиња, како и зборови изедени од нив (имиња на жители). Со овој прилог се отвораат нови области во проучувањето на македонистиката: правописот и зборообразувањето, кои подоцна ќе имаат своја реа-

⁴ Предговор, Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања, том I, стр. III.

⁵ Во 1963 година се случи катастрофален земјотрес во Скопје, поради што беше пролонгирана работата и издавањето на Речникот.

⁶ Станува збор за градот Велес.

лизација преку завршени трудови. На крајот од третиот том, на десет страници (597–606) има и Дополнение (на зборови од речиси сите букви од А до Ш), а кое е подготвено од Кирил Конески, тогашен асистент во Институтот.

Од временска дистанција, со сигурност можеме да потврдиме дека објавувањето на Речникот во тој период ја пополни празнината што недостигаше во македонскиот јазик, како во рамките на лексикологијата и на лексикографијата, така и воопшто на македонскиот јазик. Секако дека со појавувањето на Речникот се стабилизира речничкиот фонд на македонскиот литературен јазик. Ако се погледне низ страниците на Речникот, се забележува присуството на голем број дијалектни зборови, на архаизми (пред сè од народната поезија и проза), на интернационализми, на термини (за поширока употреба во културната средина) итн., со што не му се дава строго нормативна форма на Речникот, за што е забележено и во Предговорот. Меѓутоа, токму тогаш на македонскиот јазик му беше потребен токму таков речник.

Особено сакаме да го истакнеме прилогот Објасненија (IX–X), кој се наоѓа на почетокот од првиот том на Речникот, веднаш по Предговорот, а во кои постојат објаснувања поделени во седум точки. Првата точка, која е насловена „Азбука“, ја содржи македонската азбука, каде што се укажува на редоследот на буквите во азбуката, а се дадени и некои фонетско-фонолошки карактеристики, како на пример: „Буквите *ќ* и *ѝ* не идат никогаш во почетокот на зборот пред *и*.“ или „Буквата *ѕ* го обележува звучниот парник на *ц* („остро *з*“): *ѕвезда*, *ѕид* итн.“, како и „Во македонскиот литературен јазик нема зборови што почнуваат со *њ*.“ и сл. Втората точка е насловена „Акцент“ и во овој дел е истакнато дека во Речникот се бележи само онаму каде што има отстапување од третосложното акцентирање, карактеристично за македонскиот стандарден јазик и тоа, главно кај туѓите зборови. Дадени се и примери, со кои се покажува „местењето на акцентот на третиот слог од крајот“ ако дојде до промена на збор, кој „нараснал за некој слог“. Третата, четвртата, петтата и шестата точка се резервирани за зборовните групи: за именките, за придаките, за прилозите и за глаголите. Може слободно да се каже дека во четириве точки е претставено како се дадени и што содржат лексичките единици на именките, на придаките, на прилозите и на глаголите во Речникот. Во објаснувањата се гледа основната морфолошка структура дадена на кусо преку формите на овие зборовни групи од македонскиот јазик, како и морфофонолошки промени што настануваат од различни јазични причини. Се наведуваат правилата како се презентирани едносложните,

двосложните и повеќесложните именки со граматичките категории; потоа се истакнува употребата на формата за женски род кај придавките ако се работи за подижен вокал; како и формите на прилозите ако е нивната употреба честа, а за глаголите се подвлекува дека се претставени со формата за трето лице еднина сегашно време, со што се покажува во која од трите групи спаѓа глаголот. Како карактеристики на македонскиот јазик се истакнуваат: поголемото изведување на несвршените глаголи од свршените префиксирани и од други, изведувањето на глаголските именки од таките несвршени глаголи, како и големата продуктивност на некои префикси кај глаголите, сето тоа во споредба со српскохрватскиот јазик. Во последната точка, насловена „Стилски ознаки“, се дадени ознаките на различните сфери на употреба на зборовите. На пример, за зборовите што се употребуваат во разговорниот стил, ознаката е (razg.), за дијалектните зборови (dijal.), а за застарените или зборовите излезени од употреба се наведува дека се обележени со ознаката (arh.). Со ознаката (fraz.) во составот на единицата се наведува дека „примерот или примерите што следат по неа претставуваат фразеолошки изрази“, што како појава има големо значење не само за Речникот, туку и за македонската фразеологија.

Како и во секој друг речник, така и во овој, се дадени скратениците што се употребуваат, кон кои се приклучени и споменативе ознаки. Во шеесетината скратеници се вброени оние за зборовните групи, како на пример: adj (за придака), adv (за прилог), interj (за извици) итн., за граматичките категории: aor. (аорист), f (за именки од женски род) итн., потоа стручни области од типот: bot. (ботаника), geogr. (географија), istor. (историја), mat. (математика), med (медицина) итн.

Речникот на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања спаѓа во речниците средни по обем, кој содржи околу 65 000 лексички единици. Ова се потврдува со броевите што се наведени на крајот од сите три тома: во првиот том е регистрирано дека има 29 359, во вториот – 17 799 и во третиот – 17 364 заглавни зборови. На крајот од третиот том е даден и прецизниот број за вкупниот број од заглавни зборови, кој изнесува 64 522 заглавни зборови.

Факт е дека *Речникот на македонски јазик со српскохрватски толкувања* изврши двојна улога. Сето досега што го кажавме е подведено под првичната улога на Речникот, што можеме да ја сведеме на постулатот дека македонскиот јазик, пред сè, ја пополни лексиколошко-лексико-

графската сфера. Меѓутоа, овде треба да се нагласи дека заглавните зборови се дадени на македонски јазик, а толкувањата⁷ се на српскохрватски јазик. Со вториот дел од овој исказ, што секако се гледа и во вториот дел од насловот на Речникот – „[...] со српскохрватски толкувања“, Речникот ја вршеше втората функција, што беше навестена уште во Предговорот од првиот том: „[...] тој треба да изврши уште една важна културна улога, како прирачник што ќе им го олесни достапот кон македонската литература на луѓето од другите југословенски народи.“ Од денешна гледна точка, слободно можеме да кажеме дека според околностите кога е создаден, овој Речник ја изврши *културно-историската улога*.

Како нераскинлива алка на *Речникот на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања*, е *Обратниот речник на македонскиот јазик*, чиј составувач е Владимир Миличиќ, редактори: Кирил Конески и Александар Џукески, а е издание на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ (Скопје, 1967). Иако се „скоро сите зборови од РМЈ“ и иако има извесни разлики во споредба со него (пред сè, поради природата на речникот), *Обратниот речник* претставува *индекс* на тритомниот Речник. Тоа било и една од целите што си ги поставил и самиот автор, кој ја наведува потребата на современото лингвистичко истражување за зголемениот број на обратните речници или како што ги нарекуаат „индекси а терго“.

Како што е наведено во Предговорот, Речникот е подготвен компјутерски⁸ и од денешен аспект може да се каже дека во тој период е направен прогресивен чекор во лексикографијата, кој потоа е пример за други обратни речници што се направија, како во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“⁹, така и во македонистиката воопшто.

Особено треба да се истакне фактот дека по завршувањето на работата на тритомниот речник, во 1966 година, се организираше понатамошната работа во Институтот. Тогаш се формирани пет одделенија што требаше да покриваат исто толку значајни области на македонскиот јазик: Од-

⁷ Каде што е нужно, за „македонскиот читател“ се даваат, во заграда, објанувања на значењата на зборовите на македонски јазик.

⁸ Користен е компјутер IBM 620 а материјалот од РМЈ „е обрнат“ во Компјутерскиот центар на Западниот вашингтонски државен колеџ, Белингхам, во Вашингтон, во учебната 1965–1966 година.

⁹ На пример, речникот на д-р О. Иванова: *Обратен речник на презимињата кај Македонците*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, 2007.

делението за современ јазик, Одделението за лексикологија и лексикографија, Одделението за дијалектологија, Одделението за ономастика и Одделението за историја на македонскиот јазик. Ако се погледне издавачката дејност, ќе се забележи дека од работата над проектите, произлегоа речници со непроценлива важност за македонскиот јазик во кои се клучени научните работници од Институтот: *Правойис на македонскиоџ лиџературен јазик со џравойисен речник*, ред. одбор: Б. Видоески, Т. Димитровски, К. Конески, К. Тошев, Р. Угринова-Скаловска, Скопје 1970, 610 стр., *Речник на македонскаџа народна џоезија*, том I (А–Г), ред. Т. Димитровски, Скопје 1983, 452 стр. (група автори), *Речник на македонскаџа народна џоезија*, том II (Д–S), ред. Т. Димитровски, Скопје 1987, 506 стр. (група автори), *Речник на македонскаџа народна џоезија*, том III (И–К), ред. Т. Димитровски, Скопје 1993, 529 стр. (група автори), *Синџаксичко-џенератџивен речник на македонскиџе џлаџоли*, Пробна свеска, Б. Корубин. Скопје 1979, 99 стр., *Инџенцијално-синџаксички речник на македонскиџе џлаџоли*, том I (А–Ж), ред. Б. Корубин, Скопје 1992, 639 стр. (група автори), *Инџенцијално-синџаксичкиоџ речник на македонскиџе џлаџоли*: том I (А–Ж), Б. Корубин. Скопје 1992, 571 стр. (група автори), *Инџенцијално-синџаксички речник на македонскиџе џлаџоли*, том II (З–К), ред.: Б. Корубин и Сн. Велковска, Скопје 1997, 476 стр. (група автори), *Инџенцијално-синџаксички речник на македонскиџе џлаџоли*, том III (Л–О), ред.: Б. Корубин и Сн. Велковска, Скопје 2000 (група автори), *Инџенцијално-синџаксички речник на македонскиџе џлаџоли*, том IV (П), ред.: Бл. Корубин, Сн. Велковска, Скопје 2001, 400 стр. (група автори), *Инџенцијално-синџаксички речник на македонскиџе џлаџоли*, том V (Р–С), ред.: Бл. Корубин, С. Велковска, Скопје 2001, 456 стр. (група автори), *Инџенцијално-синџаксички речник на македонскиџе џлаџоли*, том VI (Т–Ш), ред.: Бл. Корубин, С. Велковска, Скопје, 302 стр. (група автори)¹⁰, *Речник на џрезимињаџа кај Македонциџе*, том I (А–Љ) ред.: Т. Стаматоски, Скопје: 1994, 768 стр. (група автори), *Речник на џрезимињаџа кај Македонциџе*, том II (М–Ш) ред.: Т. Стаматоски, Скопје: 1994, 768 стр. (група автори), Олга Иванова, *Речник на џоџонимииџе во обласџа џо сливоџ на Бреџалница*, Скопје: 1996, 778 стр., *Толковен речник на македонскиоџ јазик*, том I (А–Ж), гл. редактор: К. Конески, ред.: Сн. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски, Институт

¹⁰ По објавувањето на Речникот, тимот ја доби наградата „13 Ноември“, во 2002.

за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје 2003 (група автори), *Толковен речник на македонскиот јазик*, том II (З–К) гл. редактор: К. Конески, ред.: С. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје 2005 (група автори), *Толковен речник на македонскиот јазик*, том III (Л–О), гл. редактор: К. Конески, ред.: Сн. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје 2006 (група автори), *Толковен речник на македонскиот јазик*, том IV (П), гл. редактор: К. Конески, ред.: Сн. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје 2008 (група автори), *Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција*, т. I (Вовед, а–б), гл. уредник З. Рибарова, ред. Л. Макаријоска, З. Рибарова, Р. Угринова-Скаловска, Скопје 2006 (група автори), *Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција*, т. II, св. 8, св. 9, гл. уредник З. Рибарова, ред. Л. Макаријоска, З. Рибарова, Р. Угринова-Скаловска, Скопје 2006 (група автори), *Речник на ѝрчко-црковнословенски лексички ѝпаралели*, М. Аргировски (ред.), Н. Андријевска, А. Ѓуркова, Скопје 2003, Олга Иванова, *Обраќен речник на македонскиот ѝрезимиња*, Скопје 2006, Марија Коробар-Белчева, М. Момировска, В. Миовска, *Речник на лични имиња во македонскиот народно ѝворештво*, Скопје 2008.

Институтот и понатаму е препознатлив по лексиколошко-лексикографската работа. Во последно време, покрај оние речници што континуирано се работат, има и нови проекти, Речникот на синоними во македонскиот јазик, под раководство на Симона Груевска-Маџоска, Речник на антонимите во македонскиот јазик, под раководство на Лидија Тантуровска и Речник на колоквијализмите под раководство на Елена Јованова-Грујовска.

Од крајот на дваесеттиот век, кога Република Македонија стана независна и самостојна држава, се зголеми печатарската дејност, па така порасна и бројот на објавени речници¹¹. Меѓутоа, треба се подвлече фактот дека во сите новонастанати речници, без разлика од кој вид се, е вграден *Речникот на македонски јазик со српскохрватски толкувања*, со што се потврдува констатацијата дека работата над првиот македонски речник навистина претставуваше „[...] школа во која се стекна опит што

¹¹ Се издаваат речници (најмногу дојазични) подготвени институционално или пак приватно (од поедини автори).

корисно ќе послужи во натамошната разработка на македонската лексикографија.“

Од сето кажано, по кој знае кој пат, може да се констатира, дека *Речникот на македонски јазик со српскохрватски толкувања* останува како дело со непроценлива вредност не само од културно-историска гледна точка, туку и од гледна точка на лексиколошко-лексикографската традиција. Затоа, без никој да ни забележи, сметаме дека може да се каже дека *Речникот на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања* беше и остана повеќе од речник.